

ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD
Volume 30 Issue 2(32) 2025
SERIES
PHILOLOGY

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Том 30 Випуск 2(32) 2025
СЕРІЯ
ФІЛОЛОГІЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Odesa National University Herald

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: *Філологія*

Науковий журнал
Виходить 2 рази на рік
Серія заснована у липні 2006 р.

Том 30, випуск 2(32)

Одеса
ОНУ
2025

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Odesa National University Herald

ODESA
NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD

Series: Philology

Scientific journal
Published 2 per year
Series founded in July, 2006

Volume 30 Issue 2(32)

Odesa
ONU
2025

**Засновник та видавець:
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова**

Редакційна рада:

В. І. Труба, д-р юрид. наук (голова редакційної ради), В. О. Іваниця, д-р біол. наук. (заступник голови редакційної ради), С. М. Андрієвський, д-р фіз.-мат. наук, Ю. Ф. Ваксман, д-р фіз.-мат. наук, В. В. Глебов, канд. іст. наук, Н. О. Кравченко, д-р філол. наук, Л. М. Дунаєва, д-р політ. наук, В. В. Заморов, канд. біол. наук, О. В. Запорожченко, канд. біол. наук, О. А. Іванова, д-р наук із соц. комунікацій, Ю. А. Ніцук, д-р фіз.-мат. наук, В. Г. Кушнір, д-р іст. наук, В. В. Менчук, канд. хім. наук, О. В. Суровцева, директор Наукової бібліотеки, Л. М. Токарчук, д-р юрид. наук, В. М. Хмарський, д-р іст. наук, В. В. Яворська, д-р географ. наук, Л. І. Стрій, канд. філол. наук.

Редакційна колегія журналу:

Н. В. Кондратенко, д-р філол. наук, проф. (головний редактор); Т. М. Шевченко, д-р філол. наук, проф. (заступник головного редактора); О. О. Бойко, д-р філос. з філології (Туреччина); Є. В. Джиджора, д-р філол. наук; Н. В. Кутуза, д-р філол. наук, проф.; Н. П. Малютіна д-р філол. наук, проф. (Польща); В. Б. Мусій, д-р філол. наук, проф.; А. П. Романченко, д-р філол. наук, проф.; О. Ю. Сайковська, канд. філол. наук, доц. (Німеччина); Ситар Г. В., д-р філол. наук, проф. (Чехія); Г. М. Труба, д-р філол. наук, доц.; Г. С. Яроцька, д-р філол. наук, проф.

Відповідальні за випуск – д-р. філол. наук, проф. Н. В. Кондратенко, д-р філос. з філології О. О. Бойко.

Рецензенти: д-р філол. наук, проф. Л. М. Марчук (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка); д-р філол. наук, проф. С. Т. Шабат-Савка (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича).

Editorial Council:

V. I. Truba, DSc (Jurisprudence) (Head of the Editorial Council), V. O. Ivanytsia, DSc (Biology) (Vice Head of the Editorial Council), S. M. Andriievskiy, DSc (Physics & Mathematics), Yu. F. Vaksman, DSc (Physics & Mathematics), V. V. Hliebov, CandSc (History), N. O. Kravchenko, DSc (Philology), L. M. Dunaieva, DSc (Political Science), V. V. Zamorov, CandSc (Biology), O. V. Zaporozhchenko, CandSc (Biology), O. A. Ivanova, DSc (Social Communications), Yu. A. Nitsuk, DSc (Physics & Mathematics), V. G. Kushnir, DSc (History), V. V. Menchuk, CandSc (Chemistry), O. V. Surovtseva, Director of the Scientific Library, L. M. Tokarchuk, DSc (Jurisprudence), V. M. Khmarskyi, DSc (History), V. V. Yavorska, DSc (Geography), L. I. Strii, CandSc (Philology).

Editorial Board of the journal:

N. V. Kondratenko, DSc (Philology) (Editor-in-Chief); T. M. Shevchenko, DSc (Philology), (Deputy Editor-in-Chief), Ye. V. Dzhydzhora, DSc (Philology); N. V. Kutuza, DSc (Philology), V. B. Musii, DSc (Philology), A. P. Romanchenko, DSc (Philology), O. S. Saikovska, PhD (Philology) (Germany), H. V. Sytar, DSc (Philology) (Czech Republic), H. M. Truba, DSc (Philology), O. V. Yakovleva, DSc (Philology), G. S. Yarotska, DSc (Philology).

Responsible for the issue – N. V. Kondratenko, DSc (Philology); O. O. Boiko, PhD (Philology).

Reviewers – L. M. Marchuk, DSc (Philology), S. T. Shabat-Savka, DSc (Philology).

Згідно з Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1050 від 28.03.2024 р. журнал зареєстрований як друковане медіа і внесений до Реєстру суб'єктів у сфері медіа з ідентифікатором **R30-03681**.

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 6 від 23 грудня 2025 р.

Бази реферування та індексування журналу:
Index Copernicus International ICV 2024 76,14;
наукова міжнародна база даних **Slavic Humanities Index**

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2025

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Mariia MALYSHEVA

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-LANGUAGE CORPUS
OF AGGRESSIVE TEXTS OF NETWORK DISCOURSE 7

Лариса ШЕВЧУК, Наталія КОВАЛЬОВА,

ОКАЗИОНАЛІЗМИ В ДИТЯЧОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ:
СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА
«ПРИГОДИ БЛИЗНЯТ-КОЗЕНЯТ»)..... 15

Галина ЯРОЦЬКА, Єфрем ГРАБОВСЬКИЙ

СЛОВОТВІРНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
(НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ
ФЕМІНІТИВІВ)..... 28

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Анна ДАНИЮК

АПОКАЛІПТИЧНІ МОТИВИ В РОМАНІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА
«ТАНЕЦЬ НЕДОУМКА»..... 40

Анна Маліцька

УКРАЇНСЬКА ПОЕТИЧНА МІЛІТАРНА ТРАДИЦІЯ:
ДО ПИТАННЯ ВИТОКІВ 51

Валентина МУСІЙ

ДО ПИТАННЯ ПРО НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ
ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА В ОПОВІДАННІ «ДЖУМА»..... 59

Ірина НЕЧИТАЛЮК

РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ «ЛІТЕРАТУРА ОДЕЩИНИ» В ПІДГОТОВЦІ
ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ОСВІТИ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА»..... 67

Iraida TOMBULATOVA

STUDIO ALBUM AS A TRAVELOGUE:
INTERDISCURSIVE APPROACH 75

Тетяна ШЕВЧЕНКО, Лілія ЧИКУР

СХІДНІ МОТИВИ В ЕСЕЇСТИЦІ Г. ПАГУТЯК 82

РЕЦЕНЗІЇ

Наталія КОНДРАТЕНКО

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ НАТАЛІЇ ПЕТЛЮЧЕНКО
«ЛІНГВІСТИКА ХАРИЗМИ» (THE LINGUISTICS OF CHARISMA).
БЕРЛІН. 2024 91

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 95

CONTENTS

LINGUISTICS

Mariia MALYSHEVA

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-LANGUAGE CORPUS
OF AGGRESSIVE TEXTS OF NETWORK DISCOURSE 7

Larysa SHEVCHUK, Nataliia KOVALOVA

OCCASIONALISMS IN CHILDREN'S LITERARY DISCOURSE:
SEMANTIC AND WORD-FORMATION ASPECT
(BASED ON VSEVOLOD NESTAİKO'S FAIRY TALE
"THE ADVENTURES OF THE TWIN KID GOATS") 15

Halyna İAROTSKA, Yefrem HRABOVSKYI

WORD-FORMATION COMPETENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
(IN THE TRANSLATION OF GERMAN FEMINATIVES INTO UKRAINIAN) 28

LITERARY STUDIES

Anna DANIUK

APOCALYPTIC MOTIFS IN İLLARION PAVLIUK'S
NOVEL "THE FOOL'S DANCE" 40

Anna MALITSKA

THE BEGINNINGS OF THE UKRAINIAN MILITARY TRADITION
IN FOLKLORE 51

Valentyna MUSII

TO THE QUESTION OF NARRATIVE STRATEGIES
OF VALERIY SHEVCHUK IN THE SHORT STORY "JUMA" 59

IRYNA NECHYTALIUK. THE ROLE OF THE DISCIPLINE "LITERATURE
OF THE ODESA REGION" IN THE TRAINING OF GRADUATES OF THE
SECOND (MASTER'S) LEVEL OF EDUCATION IN THE SPECIALTY
"UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE" 67

Iraida TOMBULATOVA

STUDIO ALBUM AS A TRAVELOGUE: INTERDISCURSIVE APPROACH 75

Tetiana SHEVCHENKO, Liliia CHYKUR

EASTERN MOTIFS IN THE ESSAYISTRY OF H. PAHUTIAK 82

REVIEW

Nataliia KONDRATENKO

REVIEW OF THE MONOGRAPH BY NATALIYA PETLYUCHENKO "THE
LINGUISTICS OF CHARISMA." BERLIN. 2024 91

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS 95

МОВОЗНАВСТВО

UDC 811.161.2'42:004.912

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350473](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350473)

Mariia MALYSHEVA

PhD in Philology

Associate Professor at the Department of Applied Linguistics

Odesa I. I. Mechnikov National University

Odesa, Ukraine

mariiamalysheva@onu.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1910-4833>

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-LANGUAGE CORPUS OF AGGRESSIVE TEXTS OF NETWORK DISCOURSE

The study of network discourse as a space for the deployment of aggressive communicative behavior requires the use of automated data analysis methods. This requires large arrays of texts, but Ukrainian-language corpora of texts suitable for studying aggression in network discourse are not publicly available. The investigation highlights the process of developing a Ukrainian-language corpus of aggressive texts within the project on the study of verbal aggression in network discourse. The choice of text source for the corpus is substantiated, a self-developed application for collecting comments using web-scraping is proposed, the procedure of processing the received texts is outlined, including cleaning, setting language and polarity, additional cleaning, tokenization and lematization, removal of stop words. The source of the texts is the Internet portal Censor.Net. The application was developed in the Python programming language with the Beautiful Soup module, regular expressions were used to clean texts, the langdetect library was used to set the language, polarization was determined using the polyglot tool, the simplemma library was used for tokenization and lematization, and nltk was used to identify bigrams. For the additional stage of lemmatization, a dictionary with frequent tokens (frequency >= 5) and their lemmas was created. The obtained Ukrainian-language corpus of aggressive texts of network discourse includes 16,769 comments, 188,825 tokens, of which 39,975 are unique, 168,702 unique bigrams, in the corpus the author's nickname, comment text, language and polarity are additionally indicated. Dictionaries of tokens and bigrams indicate their frequency. The size of the corpus is not fixed, the corpus will continue to be supplemented with comments. The corpus, dictionaries and applications for their creation are available in the public access.

Keywords: verbal aggression, network discourse, text corpus, Ukrainian language, application for creating text corpus, computational linguistics

Introduction

During the collection of factual material for a project on the study of verbal aggression in network discourse, the problem of unproductiveness of manual data collection was identified. This method is time consuming and requires the development of a file for manual recording and annotation of the collected material. Communication on social networks is continuous, the number of potentially aggressive comments is constantly growing, so, on the one hand, increasing the amount of factual material leads to changes in the structure of the file, and manual processing of large amounts of information increases the risk of human error. On the other hand, internal filters of social networks quickly remove content that violates the established rules, in particular, regarding the aggressive style of communication, which makes it impossible to capture a large amount of factual material. Therefore, we concluded that the study of verbal aggression in the network discourse requires the use of automated methods of data collection and analysis.

Working with text corpora provides a wide range of opportunities for data analysis. Although creating datasets is an important and time-consuming task [8], and the available datasets have a number of limitations [13], several datasets and corpora of aggressive texts in different languages are developed [9]. However, the number of investigations into the creation of Ukrainian-language corpora of aggressive texts is small. In particular, an attempt was made to create a mixed dataset of Ukrainian-language and Russian-language comments from YouTube for further automated search of offensive content [2]. Comments on 329 videos related to the Euromaidan theme were collected. The final dataset contains over 50,000 comments. 2,000 comments were randomly selected for manual annotation by native speakers on offensive and non-offensive (of which 32.7% of comments have offensive content). The resulting data set and annotated corpus are publicly available [1]. There was also an attempt to create a Ukrainian-language corpus of Twitter messages for further automated detection of toxic texts [5]. Using the twitter-scraper 1.87 million tweets with additional information about time, language, number of responses and retweets, likes, hashtags, URL links and author nicknames were received. The texts were annotated as toxic and non-toxic, a total of 55,153 tweets were annotated, however, there is no information on the percentage of aggressive texts in the corpus. The resulting corpus is available in the public access [4].

Despite the existing attempts, there is no (at least in open access) corpus of purely aggressive texts in modern Ukrainian-language linguistics, so we tried to create a Ukrainian-language corpus of aggressive texts and publish it public access. The developed corpus will be useful in solving various problems of linguistics and machine learning, e.g. natural language processing (automated search for aggressive content in texts, etc.).

Methodology

The development of an annotated Ukrainian-language corpus of aggressive texts involves the following stages:

- 1) selection of data sources;
- 2) creation of a dataset using web-scraping technology;
- 3) received texts processing.

Consider in more detail the work at each stage.

1. Data sources

Initially, we planned to use comments from the Internet portals Twitter, Facebook and YouTube. We sent a request on Twitter to get the API and legally download the required number of tweets for further research, however, despite the information provided about the objectives of the study, the company refused. To download comments from Facebook an API is also needed, and the tools available to collect comments from these Internet portals have a number of restrictions (e.g. allow collecting comments only under a certain hashtag, or only from a certain author or from a certain page), so we decided to develop a number of criteria for selecting a data source

Due to the objectives of the project (study of verbal aggression in network discourse), the data source must meet the following criteria: be popular (1) in the Ukrainian-language segment of the network (2) Internet portal (3), where communication takes place on socially significant potentially conflicting topics (4), with freely available comments (5). Scientists emphasize that new sources should be used when creating datasets [12], so this is the sixth criterion.

According to these criteria, we were forced to abandon the use of Facebook and YouTube, and as the final source of comments we choose the portal Censor.Net [6], because it meets all these criteria.

2. Corpus creation

Collection of comments from Internet portal is done through web scraping. Web scraping is a method of extracting data from the Internet and storing it in a file system or database for further analysis [15]. We have developed an application in the Python programming language (version 3.9.9) using the BeautifulSoup module (version 4). BeautifulSoup creates a tree with all the elements of the document and allows you to extract the necessary information from web pages. As input, our application receives the number of pages from which download comments, and the language of these comments (in our case, Ukrainian). Due to the structure of the Internet portal Censor.Net, we receive a list of links to news pages from each page of the portal, and we are looking for comments on these news pages. Each comment is considered separately. First, we use regular expressions to remove all extra spaces and special characters. We then use the langdetect library to set the comment language and use the natural language processing tool polyglot [7] to determine its polarity. The polyglot tool provides an opportunity to automatically analyze the tonality of texts based on the dictionary of polarity (three levels of polarity of words: words with positive

connotations, neutral one and negative one). Comments with negative polarity are added to the dataset. At the end we get a corpus of Ukrainian-language aggressive comments in the csv file. This corpus is suitable for further use as a source base for linguistic research, however, to solve certain problems that require the use of computer technology, additional processing of the received texts is required.

3. Additional processing

Additional processing of the received texts consists in deeper clearing of the data, lexical analysis and removal of stop words. To do this, an additional application was created in the Python programming language (version 3.9.9). First, with the help of regular expressions, we perform a deep cleansing of texts, i.e. turn into lowercase, delete non-letter characters and letters of the Latin alphabet. We understand that deep cleansing will remove some of the markers of verbal aggression (e.g. exclamation marks, intentional change of case, etc.), but these procedures are standard when creating datasets for further processing by a computer. Next, with the help of the `simplemma` library we perform lexical analysis and lemmatization, i.e. bringing the word form (token) obtained during lexical analysis to the lemma, its vocabulary form (e.g. for a noun it is a noun case, singular, for an adjective it is noun case, singular, masculine). Due to the fact that `simplemma` uses dictionaries for lemmatization, it is not possible to lemmatize occasionalisms, obscene language, neologisms, city names, surnames (e.g. `rashist`, `orc`, `katsapiya`, etc.), so we added an additional stage of lemmatization based on a self-created dictionary with frequent (frequency ≥ 5) tokens that could not be lemmatized, and their lemmas. At the final stage, we delete the stop words. To remove stop words, we took as a basis the collection of S. Kupriienko, which is available in the public access [10], and added to it additional stop words from the current dataset. Additionally, we use the `nlTK` library to search for bigrams. At the output we get a csv file with unique tokens and a csv file with unique bigrams in descending order of their use in the corpus.

Results and discussion

The final corpus of aggressive Ukrainian-language texts at the current stage has 16,769 comments, 188,825 tokens, of which 39,975 are unique, 168,702 unique bigrams.

Texts for the corpus were collected during March-April 2022, and the reaction of the Ukrainian nation to the military aggression performed by the terrorist state Russian Federation is engraved in it. As the active phase of the war is still ongoing, and our application for collecting comments from Internet portals allows downloading comments for different periods, the corpus will be supplemented with relevant material. The dictionaries necessary for the functioning of the corpus will also be constantly updated.

Currently, the corpus provides an opportunity to explore conflict communication in situations of psychological tension on the background of war. The purpose of the corpus is to create a source base for linguistic research, in particular, to study

aggressive speech behavior, on its material you can get the necessary statistics on the use of individual tokens and collocations, compile dictionaries etc.

The developed application for creating text corpora of network discourse provides an opportunity to collect comments in different languages and for different periods of time, additionally determines the polarity of comments (positive, neutral, negative). In the output csv file we get the author's nicknames, comments, comment language and polarity (see Table 1).

Table 1. Output

Author	Text	Language	Polarity
Sergiy Bogutskiy	Ідуть у тому ж напрямку що і руZкий корабель.	uk	-1
Александр Чудновец flb95bc0	Лапатні debilи знайшли та знищили мабуть біо-лабораторію...	uk	-1

After additional processing of texts (deep cleaning, lexical analysis, removal of stop words), we get two cvs files with unique tokens and unique bigrams (Table 2).

Table 2. Unique tokens, unique bigrams, their frequencies

Index	Lemma	Frequency	Bigram	Frequency
0	Україна	2273	(‘слава’, ‘Україна’)	74
1	війна	1434	(‘ядерний’, ‘зброя’)	63
2	кацап	1008	(‘український’, ‘народ’)	56
3	більший	723	(‘війна’, ‘Україна’)	49
4	питання	691	(‘окупований’, ‘територія’)	45
5	український	664	(‘територія’, ‘Україна’)	41
6	країна	609	(‘початок’, ‘війна’)	41
7	знати	594	(‘країна’, ‘наго’)	40
8	українець	590	(‘український’, ‘влада’)	38
9	ворог	571	(‘мирний’, ‘населення’)	36
10	зброя	562	(‘бойовий’, ‘дія’)	36
11	їсти	526	(‘збройний’, ‘сила’)	35
12	наго	493	(‘дати’, ‘бог’)	34
13	орк	490	(‘російський’, ‘окупант’)	34
14	росія	485	(‘вбивати’, ‘українець’)	32
15	казати	465	(‘горіти’, ‘пекло’)	31
16	місто	464	(‘військовий’, ‘злочин’)	30
17	вбивати	447	(‘військовий’, ‘злочинець’)	29
18	думати	427	(‘ракетний’, ‘програма’)	28
19	зробити	422	(‘жінка’, ‘діти’)	27

Due to the fact that simplemma uses dictionaries for lemmatization, it is not possible to lemmatize occasionalisms, obscene language, neologisms, names of cities and surnames (e.g. rashist, orc, katsapiya, etc.), so we added an additional stage of lemmatization based on a self-created dictionary with frequent (frequency ≥ 5) tokens that could not be lemmatized and their lemmas (Table 3). This dictionary is constantly updated with new lemmas.

''' Table 3. Lemma dictionary

Token	Lemma
банкової	банкова
нептунів	нептун
арахамії	арахамія
кацапію	кацапія

Conclusions and prospects for research

We developed a Ukrainian-language corpus of aggressive texts of network discourse, also we created a dictionary of unique tokens and bigrams. The developed corpus and applications need to be improved, so our next steps will be:

- 1) expansion of the corpus;
- 2) improving the dictionaries for additional lemmatization;
- 3) part-of-speech tagging;
- 4) development of detailed instructions for manual annotation of comments on aggressive and non-aggressive.

Ukrainian-language corpus of aggressive texts of network discourse, applications for collecting and processing comments and other materials are open to the general public [11].

References

1. Andrusyak, B., Rimel, M., & Kern, R. (2018). *Dataset of YouTube comments and dictionary of abusive words* [Data set]. Retrieved on May 14, 2022, from <https://cutt.ly/jDSdIhc>
2. Andrusyak, B., Rimel, M., & Kern, R. (2018). Detection of abusive speech for mixed sociolects of Russian and Ukrainian languages. In A. Horák, P. Rychlý, A. Rambousek (Eds.), *Proceedings of Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing, RASLAN 2018* (pp. 77–84). Tribun EU. Retrieved May 14, 2025, from <https://nlp.fi.muni.cz/raslan/2018/paper04-Andrusyak.pdf>
3. Bhattacharya, S., Singh, S., Kumar, R., Bansal, A., Bhagat, A., Dower, Y., Lahiri, B., & Ojha, A. K. (2020). Developing a multilingual annotated corpus of misogyny and aggression. *arXiv (Cornell University)*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2003.07428>
4. Bobrovnyk, K. (n.d.). *A corpus of Ukrainian Twitter texts + instructions for downloading and filtering texts* [Data set]. GitHub. Retrieved May 14, 2025, from <https://cutt.ly/TDSdLYY>
5. Bobrovnyk, K. (2019). Automated building and analysis of Ukrainian Twitter Corpus for toxic text detection. *Proceedings of the 3d International Conference 'Computational Linguistics and Intelligent Systems* (Vol. 2, pp. 55–56). Retrieved May 14, 2025, from <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/45496>
6. Censor.Net. <https://censor.net/>

7. Chen, Ya., & Skiena, S. (2014). Building sentiment lexicons for all major languages. *Proceedings of the 52nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics* (pp. 383–289). Retrieved May 14, 2025, from <https://cutt.ly/VF3AY60>
8. Golbeck, J., Ashktorab, Z., Banjo, R. O., Berlinger, A., Bhagwan, S., Buntain, C., Cheakalos, P., Geller, A. A., Gergory, Q., Gnanasekaran, R. K., Gunasekaran, R. R., Hoffman, K. M., Hottle, J., Jienjitlert, V., Khare, S., Lau, R., Martindale, M. J., Naik, S., Nixon, H. L., . . . Wu, D. M. (2017). A large labeled corpus for online harassment research. *WebSci '17: Proceedings of the 2017 ACM on Web Science Conference* (pp. 229–233). <https://doi.org/10.1145/3091478.3091509>
9. Hate Speech Dataset catalogue. (n.d.). Hatespeechdata. Retrieved May 14, 2025, from <https://hatespeechdata.com>
10. Kupriienko, S. (n.d.). *Ukrainian-Stopwords: the list of ~2000 Ukrainian stopwords (with numbers)* [Data set]. GitHub. Retrieved May 14, 2025, from <https://cutt.ly/1F3IYjY>
11. Malysheva, M. (n.d.). *Ukr_corpus_affression: Ukrainian-language corpus of aggressive texts of network discourse* [Data set]. GitHub. Retrieved May 14, 2025, from https://github.com/mariia-malysheva/ukr_corpus_aggression [Access date: 14.05.2022]
12. Vidgen, B., & Derczynski, L. (2020). Directions in abusive language training data, a systematic review: garbage in, garbage out. *PLoS ONE*, 15(12), 1–32. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243300>
13. Vidgen, B., Harris, A., Nguyen, D., Tromble, R., Hale, S., & Margetts, H. (2019). Challenges and frontiers in abusive content detection. *Proceedings of the Third Workshop on Abusive Language Online* (pp. 80–93). <https://doi.org/10.18653/v1/W19-3509>
14. Waseem, Z., Davidson, T., Warmusley, D., & Weber, I. (2017). Understanding abuse: a typology of abusive language detection subtasks. *Proceedings of the First Workshop on Abusive Language Online* (pp. 78–84). <https://doi.org/10.18653/v1/W17-3012>
15. Zhao, B. (2017). Web scraping. In L. Schintler, & C. McNeely (Eds.), *Encyclopedia of Big Data* (pp. 1–3). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-32001-4_483-1

Марія МАЛИШЕВА

РОЗРОБЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО КОРПУСУ МЕРЕЖЕВИХ ТЕКСТІВ З АГРЕСИВАМИ

Дослідження мережевого дискурсу як простору розгортання агресивної комунікативної поведінки потребує застосування автоматизованих методів аналізу даних. Це вимагає великих масивів текстів, проте українськомовні корпуси текстів, придатні для вивчення агресії в мережевому дискурсі, у відкритому доступі відсутні. У дослідженні висвітлено процес створення українськомовного корпусу текстів з маркерами агресії у межах проекту з вивчення вербальної агресії в мережевому дискурсі. Обґрунтовано вибір джерела текстів для корпусу, запропоновано розроблений автором застосунок для збирання коментарів за допомогою вебскрейпінгу, окреслено процедуру опрацювання отриманих текстів, що включає очищення, визначення мови та полярності, додаткове очищення, токенізацію та лематизацію, вилучення стоп-слів. Джерелом текстів є інтернет-портал Sensor.Net. Застосунок розроблено мовою програмування Python із використанням модуля Beautiful Soup, для очищення текстів застосовано регулярні вирази, для визначення мови — бібліотеку langdetect, полярність визначено за допомогою інструменту polyglot, для токенізації та лематизації використано бібліотеку simplemma, а для виокремлення біграм — nltk. Для додаткового етапу лематизації створено словник частотних токенів (частота ≥ 5) та їхніх лем. Отриманий українськомовний корпус текстів мережевого дискурсу, що

містять маркери агресії, містить 16 769 коментарів, 188 825 токенів, із яких 39 975 є унікальними, а також 168 702 унікальні біграми; у корпусі додатково зазначено нікнейм автора, текст коментаря, мову та полярність. Словники токенів і біграм містять інформацію про їхню частотність. Обсяг корпусу не є фіксованим, його й надалі буде поповнювано новими коментарями. Корпус, словники та застосунки для їх створення доступні у відкритому доступі.

Ключові слова: *вербальна агресія, мережевий дискурс, корпус текстів, українська мова, застосунок для створення корпусу текстів, комп'ютерна лінгвістика.*

УДК 811.161.2*373.43:821.161.2Нес7При

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350474](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350474)

Лариса ШЕВЧУК

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна
shevchuk_onu@te.net.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3506-0586>

Наталія КОВАЛЬОВА,

магістрантка кафедри прикладної лінгвістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса
hatashakovalova245@gmail.com

ОКАЗІОНАЛІЗМИ В ДИТЯЧОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА «ПРИГОДИ БЛИЗНЯТ-КОЗЕНЯТ»)

*У статті доводиться, що казка Всеволода Нестайка «Пригоди близнят-козенят», написана для дітей дошкільного віку, стала тією творчою лабораторією, в якій викарбовується авторський почерк дитячого письменника, що добре розуміє психолінгвістичні особливості своєї читацької аудиторії і враховує у своїй діяльності. Креативність ідіолекту Всеволода Нестайка виявляється в індивідуально-авторській мовотворчості, а саме у створенні okazіonalіzmi слів, які формують мовну картину світу дитини із ціннісними категоріями добра і зла. У статті здійснено комплексний семантико-словотвірний аналіз okazіonalіzmi на матеріалі казки Всеволода Нестайка «Пригоди близнят-козенят». Виокремлено індивідуально-авторські деривати, визначено їхні структурно-семантичних характеристики і емоційно-оцінну функцію, що забезпечують прагматичну ефективність авторського стилю. Виявлені інновати послуговували матеріалом для укладання словотвірного та тлумачного словника загальних та власних okazіonalіzmi назв казки «Пригоди близнят-козенят». Окрім тлумачення та дериваційної характеристики, словник містить ілюстративний контекст (цитати з твору В. Нестайка), що демонструє функціонування okazіonalіzmi слова. У дослідженні **схарактеризовано способи okazіonalіzmi словотвору, застосовані автором казки.** Письменник уміє поєднувати узуальні та неuzuальні способи продукування okazіonalіzmi. Серед узуальних способів створення okazіonalіzmi слів в казці переважає морфологічний спосіб (суфіксальний, словоскладання, складносуфіксальний). Менш активно використовується лексико-семантичний спосіб. Неuzuальні способи продукування okazіonalіzmi демонструють словотвірну гру: субституцію, черезступенеve*

словотворення, гендіадис, голофразис та декомпозицію. Семантично прозора мотиваційна основа індивідуально-авторських інновацій Всеволода Нестайка та мовна гра привертає увагу юних читачів і стимулює загострений інтерес до художнього твору. Доведено, що okazіоналізми в казці Всеволода Нестайка виконують не лише номінативну, а й оцінно-експресивну та характеротворчу функції, сприяючи формуванню аксіологічних категорій мовної картини світу дитини. Зроблено висновок про те, що ідіолект письменника є феноменом сучасного української дитячого дискурсу, мова якого вирізняється інтенсивною словотвірною грою та високим прагматичним потенціалом.

Ключові слова: дитячий художній дискурс, ідіолект, okazіоналізм, незузальне словотворення, семантика, мовна гра, Всеволод Нестайко.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Формування аксіологічних категорій мовної картини світу дитини розпочинається в дошкільному віці. У зв'язку з цим зростає роль у відборі якісних текстів дитячої художньої прози рідною мовою для найменших. Дитячий художній дискурс стає благодатним ґрунтом для словотворчої гри, оскільки okazіональні утворення тут слугують ключовим інструментом характеротворення та формування морально-етичних орієнтирів. Вивчення індивідуально-авторських новотворів у дитячому дискурсі посідає одне з центральних місць у сучасній українській лінгвістиці. Творчість патріарха української дитячої літератури Всеволода Зіновійовича Нестайка є унікальним матеріалом для подібного дослідження. Творчий доробок письменника увійшов до скарбниці української белетристики для дітей від дошкільного до старшого шкільного віку та став об'єктом багатьох наукових розвідок щодо його окремих творів. Мова цього письменника, насичена авторськими неологізмами, є феноменом із погляду словотвору, проте семантико-словотвірний аналіз його okazіоналізмів та їхній емоційно-оцінний потенціал у творах для наймолодшої аудиторії досі лишається недостатньо висвітленим у мовознавстві, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. Ідіолект В. Нестайка був предметом вивчення кількох останніх десятиліть. Більшість наукових розвідок присвячені ономастичному простору творів письменника. А. Романченко та Г. Сенік [10] досліджують систему авторських власних назв, їх експресивну та ігрову функції. Т. Марченко [5] здійснює структурно-семантичний аналіз зоонімів, М. Недогібченко [6, 7] розглядає лексико-стилістичні особливості та виявляє етнокультурні маркери ономастикону персонажів В. Нестайка. Вагомим науковим доробком щодо словотвірної специфіки ідіолекту українських дитячих письменників новітнього періоду є монографія І. Денисовець [2], яка проаналізувала великий корпус сучасної дитячої прози та уклала словотвірний і тлумачний словник загальних та власних okazіональних назв. До складу цього словника увійшли індивідуально-авторські інновації із 12 творів В. Нестайка,

більшість яких для дітей молодшого та середнього шкільного віку, проте неолексикон казки для дошкільників «Пригоди близнят-козенят» не був об'єктом детального семантико-словотвірного аналізу.

Мета дослідження – ідентифікувати індивідуально-авторські okazіоналізми в казці В. Нестайка «Пригоди близнят-козенят», виявити структурно-семантичні особливості інноватів та скласти із них словотвірний та тлумачний словник. Мета зумовила розв'язання таких завдань: картографувати всі наявні індивідуально-авторські okazіоналізми в казці, схарактеризувати способи okazіонального словотвору, класифікувати неолексеми за словотвірними моделями та визначити функції, що забезпечують прагматичну ефективність авторського стилю.

Об'єктом дослідження слугували інноваційні деривати в казці В. Нестайка «Пригоди близнят-козенят», а **предметом** – семантико-словотвірний аналіз та комунікативно-прагматичні особливості okazіоналізмів в українському дитячому дискурсі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як відомо, дитячий письменник повинен враховувати мовленнєвий потенціал своєї читацької аудиторії, особливо якщо це діти дошкільного віку із загостреним інтересом до словотворчості. Створення дітьми нових слів є важливим показником креативної лінгвістичної активності та засвоєння словотвірної системи мови. Так, зокрема, дитячі фемінітиви-okazіоналізми виникають як реакція на брак відповідних слів в узуальному мовленні дорослих і слугують для компенсації лексичного дефіциту, як-от, *Маугліна* (*Мауглі* + *-ин-* (*a*)). Дитина інтуїтивно використовує найбільш продуктивні суфіксальні моделі, намагаючись привести мову до логічної досконалості та симетрії, наприклад, утворюючи фемінітиви від назв професій чи соціальних ролей, де існує лише чоловічий відповідник. Аналіз матеріалу свідчить, що В. Нестайко активно використовує продуктивні моделі аналогічно тим, що створюють діти, адаптуючи їх під казковий чи гумористичний контекст. Створення унікальних, індивідуально-авторських новотворів стає важливим інструментом влучної характеристики героїв, є «згустком оцінної інформації, спрямованої на посилення емоційного впливу тексту» [11, с. 55], який передає авторське позитивне чи негативне ставлення до вчинків персонажів, підсилює комізм або абсурдність ситуацій.

Okazіоналізм - незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи мовної норми, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло» [12, с. 451–452]. Як зазначає Є. А. Карпіловська, okazіональне словотворення – це «гра без правил», яка відбувається за своїми правилами [3, с. 115].

Зібраний нами фактичний матеріал (30 індивідуально-авторських лексем) було проаналізовано за класифікацією, розробленою Ж. Колоїз [4], яка виокремлює два структурно-семантичні механізми творення okazіоналізмів із ви-

користанням відповідної словотвірної бази і відповідних словотворчих ресурсів - **узуальний** та **неузуальний**.

Способи утворення okazіоналізмів, ґрунтовані на використанні узуальних словотворчих ресурсів, що характеризують традиційне (нормативне, узаконене) словотворення, кваліфікують як **узуальні**, які у свою чергу поділяються на елементарне (некомбіноване) словотворення (префіксальний, суфіксальний, постсуфіксальний способи, власне основоскладання) та неелементарне (комбіноване) словотворення (префіксально-суфіксальний, префіксально-постфіксальний, суфіксально-постфіксальний, префіксально-суфіксально-постфіксальний, складносуфіксальний способи).

Способи утворення okazіоналізмів, ґрунтовані на використанні неузуальних словотворчих ресурсів, що характеризують нетрадиційне (ненормативне, неузаконене) словотворення, кваліфікують як **неузуальні**. До них уналежують емансипацію афікса або сегмента, субституцію, контамінацію, черезступеневе продукування, гендіадис та голофразис.

Спираючись на зазначену класифікацію, розглянемо структурні типи зафіксованих нами індивідуально-авторських дериватів.

1. Узуальні способи продукування okazіоналізмів.

Найпродуктивнішим способом творення okazіональних дериватів в казці є **суфіксальний** (60 %). Найбільшою є група іменникових okazіоналізмів, що складає третину від загальної кількості інноватів.

В. Нестайко спирається на продуктивні українські суфікси демінутивності **-очк-, -ик-, -усь-, -еньк-, -ат- (-ят-): Бошик** ← *Бош* + *-ик* – пестлива форма імені придворного різника Боша. **Бошику**, *любий, не будемо сваритися* [9, с. 24]; **козеняточка** ← *козен-ят[к]а* + *-очк-* + *(а)* – пестливе звертання матері до синів. *Не плачте, мої козеняточка!* [9, с. 62]. В останньому прикладі автор комбінує два демінутивні суфікси в посилену модель, що не є характерним для нормативної мови, формуючи відтінок інтенсивної материнської ніжності.

Негативні зовнішні та внутрішні характеристики казкових персонажів з відтінком зневаги та презирства передаються за допомогою аугментативного суфікса **-юр-: кабанюра** ← *кабан* + *-юр-* + *(а)* – назва персонажа-стражника. *Біля вогнища сидів здоровенецький ікластий кабанюра з ключами і з ножем при боці* [9, с.12]. У контексті опису цього та іншого негативного героя досить природною виглядає авторська неоексема **ножака**, створена за допомогою ще одного суфікса збільшеності та виразної пейоративності **-ак-: ножака** ← *ніж/нож-* *(а)* + *-ак-* *(а)* – дуже великий ніж. *За поясом у кабанюри така довжелезна гострюща ножака* [9, с. 57]. *Бо за поясом ножака є завжди у Бош Бермака* [9, с. 14].

Зафіксовані нами okazіональні оніми суфіксального типу, як правило, мотивовані загальними назвами ссавців, птахів та плазунів (наприклад: **Цвіркунчак** ← *цвіркунч[ик]* + *-ак* – ім'я персонажа. *Я запічний цвіркун Цвіркунчак* [9, с. 37]) або характерними ознаками та властивостями цих істот, (як-от: **Полету-**

ха ← *полет[іти]* + *-ух-* + *(а)* – ім'я білки за ознакою здатності швидко перелітати. *То казала руда білка Полетуша, що легко перелетіла з гілки на гілку над Вітею та Вовою* [9, с. 17]).

Окремої уваги заслуговують okazіоніми, які формуються на основі існуючих ономастичних моделей із використанням зоонімічної лексики за допомогою суфікса **-ович**. Це імена по батькові казкових персонажів, як-от: **Кажан Кажанович** ← *кажан* + *кажан* + *-ович*. *У лісі розшукайте Кажана Кажановича, він вам допоможе* [9, с.17]. Суфікси патронімічної моделі **-ович**, **-івн-** (а), **-ївн-** (а) додають відтінок солідності казковому персонажеві. Слід зазначити, що цей прийом В. Нестайко буде активно використовувати у своїх наступних творах («Дивовижні пригоди в лісовій школі» та ін.), що стане виразною прикметою його ідеостилію: **Верблюд Верблюдович** (верблюд верблюд- + *-ович*); **Кабанюк Вєпрій Кнурович** ← *кабан-* + *-юк вєпр-* + *-ій кнур-* + *-ович*; **Гагара Альбатросівна** (*гагара альбатрос-* + *-івн-* (а)); **Пантера Ягуарівна** (*пантера Ягуар-* + *-івн-* (а)).

Серед негативно-коатованих фантастичних локацій казки виступає okazіональний топонім **Пуриамія** ← *Пуриам-(а)*(вигадане ім'я жорстокої королеви) + *-і-* (я) – країна темної магії: *«Ви потрапили у лиху чаклунську країну Пуриамію, де нічого хорошого на вас не чекає»* [9, с. 16]. Цей топонім утворений за допомогою латинського суфікса – **іа**, який традиційно використовувався для утворення назв країн від імен народів або географічних об'єктів. У цьому контексті назви казкових країн у В. Нестайка відзначаються особливою системністю та яскравою виразністю. Підтвердженням цьому стали численні авторські назви фантастичних країн у наступних творах: **Забобонія** ← *забобон* + *-і-* (я); **Заекранія** ← *за екран-* [ом] + *-і-* (я); **Павутинія** ← *павутин-* (а) + *-і-* (я); **Хуліганія** ← *хуліган* + *-і-* (я) та ін..

Група прикметникових okazіоналізмів, зафіксованих нами в тексті казки «Пригоди близнят-козенят», є невеликою за кількістю (13 %), але достатньо експресивно виразною. Прикметникові деривати у В. Нестайка репрезентують інтенсивність ознаки, що забезпечується одночасним використанням суфіксів **-енн-** та **-ецьк-: здоровенецький** ← *здоров-енн[ий]* + *-ецьк-* (ий). *Біля вогнища сидів здоровенецький ікластий кабанюра з ключами і з ножем при боці»* [9, с.12].

Хоча кількість словотворчих засобів інтенсивності ознаки обмежена, інноваційність створюється шляхом заміни суфікса в узуальному прикметнику. Наприклад: **свистючий** ← *свист[яч]-* (ий) + *-юч-* + (ий) – okazіональний прикметник. *І тут раптом з-за паркану почувся свистючий голос* [9, с. 3].

Затребуваним є також форманти **-ів-** та **-ськ-: Бошбермаківський** ← *бошбермак* + *-ів-* + *-ськ-* (ий) – той, що стосується Бош Бермака. *Усе одно розкажу їхньому бошбермаківському благородію* [9, с. 23].

Серед розглянутих інноватів, утворених способом словоскладання, ми зафіксували такі: **Гицельцап** ← *гицель* (кат) + *цап* – ім'я охоронця королеви. *Бо*

коли королева у палаці, вхід стереже вірний охоронець Пуршами **Гицельцап**, повз якого і муха не пролетить [9, с. 37]. **Мурнява** ← мур + няв + (а) – прізвисько придворної кішки, утворене від звуконаслідування. Час від часу королева Пуршама свариться з своєю придворною кицею **Мурнявою** [9, с. 37]. Як бачимо, прозорість та зрозумілість мотивації онімів є характерною рисою ідіолекту В. Нестайка.

Оказіоніми, створені на вигаданій (штучній) основі, не мають прозорої етимології в мові, але набувають значення у контексті твору, часто для іноземних, міфічних або негативних персонажів, що підсилює їхню “чужорідність” чи екзотичність. Таким є ім’я жорстокої королеви в казці **Пуршама** ← *pur* (перс.) ‘повний, сповнений’ + *Shama* – поширене ім’я в арабській та перській традиції. *Править країною королева Пуршама. Вона їсть шашлик виключно з маленьких ягнят* [, с. 16], а також ім’я придворного чаклуна: **Відівіс-Пампас** ← *відівіс* + *пампас(u)*. *Злапав мене Відівіс-Пампас* [9, с. 20].

За допомогою **складносуфіксального** способу утворено оказіональний складний прикметник **високочародійський** ← *висок-* [уй] + *-о-* + *чародій* + *-ськ-* (ий). *Придворний різник королеви Бош Бермак вас слухає, Ваше Високочародійське Чаклунство!*» [9, с.13].

Крім морфологічних різновидів узуального словотворення, В. Нестайко використовує також **лексико-семантичний словотвірний спосіб**, за якого звукова оболонка твірного слова залишається незмінною, однак набуває нового значення. Поодиноким є випадок семантичного переосмислення вже наявних у мові слів, як-от: **поганський** ← *поган-* (ий) + *-ськ-* + (ий). *Поганське в нас життя, - сказав Вітя. – Щодня треба вмиватися, чистити зуби, їсти манну кашу* [9, с. 3]. Узуальна лексема **поганський** із семантикою ‘стосується до часів поганства, дохристиянський’ набуває нового контекстуального значення ‘дуже поганий’ в діалозі близнюків Віті та Вови. Це свідчить про авторську майстерність передавати віковій особливості дитячого мовлення, адже малюки-дошкільники, маючи невеликий лексикон, часто компенсують його своїми креативними здібностями до словотворення.

2. Неузуальні способи продукування оказіоналізмів.

Неузуальні способи словотворення представлені в казці кількісно меншою групою, що становить 30%. Серед них ми виокремили такі різновиди продукування оказіоналізмів, як субституція, черезступеневе продукування, гендіадис, голофразис та декомпозиція.

Субституція (лат. *substitutio* < *substitutuo* – «підставляю, замінюю») – спосіб неузуального словотворення, суть якого полягає в тому, що похідна одиниця створюється шляхом заміни у твірному слові морфеми або неморфемного сегмента, за аналогією до структури конкретного слова. Особливістю такого продукування є те, що сам процес імпліцитний, зовнішньо невиявлений, а оказіональне слово завжди можна пояснити через той чи той експліцитний різновид узуального морфологічного способу [4, с. 91]. У нашому випадку субституцій-

ні елементи настільки співзвучні, що, по суті, новоутворення відрізняється від свого прототипу однією фонемою, як-от: *бе-сять* ← *бе* + [*де*]сять, *бе-ути* ← *бе* + [*б*]ути. Якихось *бе-сять* хвилин *бе-ути* нам козенятами, *не бе-удемо* гаяти часу [9, с. 8]. Цей прийом використаний автором для відтворення мовлення хлопчиків-близнюків, які перетворюються на козенят, тому мотиваційна основа – вигук *бе* – накладається на початок твірного слова *десять, бути, будемо*.

Черезступеневе словотворення – це неузвальний спосіб, у результаті якого продукується похідна одиниця від потенційної твірної основи потенційного слова, яке могло б бути, але якого насправді немає ні в узвальній системі, ні в індивідуально-авторській мовотворчості [4, с. 105].

Цей неузвальний спосіб представлений цілою групою авторських інноватів, утворений від звукоподібних вигуків за допомогою суфікса *-л-* (*о*):

Мукало ← *мука*[ти] + *-л-* + (*о*) ← [*му-ка-ти*] ← *му* - зневажливе прізвисько, яке дав Кінь Корові. *Гей, мукало!* – несподівано озвався дядечко Кінь. – *Що ти робиш? Я все розкажу!* [9, с. 16].

Ігогокало ← *ігогока*[ти] + *-л(о)* ← [*ігого-ка-ти*] ← *іго-го-* зневажливе прізвисько, яке дала Корова Коню. *Я знаю, ігогокало, що ти запроданець і зрадник, – спокійно сказала тітонька Корова.* [9, с.16];

Тпрукало-Нокало ← *тпрука-* + *-л-* + (*-о*) + *нока-* + *-л-* + (*-о*) ← [*тпру-ка-ти* + *но-ка-ти*] ← *тпру* + *но* – ім'я хурмана. *На передку сидів хурман Тпрукало-Нокало* [9, с. 40].

Гендіадис (< гр. *hen dia dyoin* – буквально «один через два») – це неузвальний спосіб словотворення, що передбачає поєднання здебільшого двох компонентів, останній із яких сприймається як відзвуччя, або відгомін [8, с. 227]. Таке римоване складання виникає в розмовному мовленні та наявне в народній творчості (*зайчик-побігайчик, котик-муркотик, курка-чабатурка* тощо), тому в казці для дошкільнят Всеволод Нестайко гендіадисні похідні є цілком природними:

Близнята-козенята ← *близнята* + *козенята* – назва головних персонажів казки. *І близнята-козенята підстрибом побігли до річки* [9, с. 8].

Порошок-потішок ← *порошок* + *потіш*[ка] + *-ок* – назва казкового снадобного порошку. *У великій залі, під королівським тронем стоїть скринька, а в тій скриньці чудодійний порошок-потішок* [9, с. 37].

Вітя-Відівітя-Відівіс-Пампітя ← *Вітя* + *Віді*[віс] + *Вітя* + *Відівіс* + *Памп*[ас] + [*В*]ітя – складова частина заклинання чаклуна Відівіса-Пампаса. *Спершу голос чаклуна пролунав з-за паркану біля Віті: Вітя-Відівітя-Відівіс-Пампітя!* [9, с. 6].

Вова-Відівова-Відівіс-Пампова ← *Вова* + *Віді*[віс] + *Вова* + *Відівіс* + *Памп*[ас] + [*В*]ова – складова частина заклинання чаклуна Відівіса-Пампаса. *Потім таке ж саме заклинання пролунало біля Вови: Вова-Відівова-Відівіс-Пампова!* [9, с. 6].

Голофразис – це незузальний спосіб словотворення, який являє собою «ословлення» певної синтагми, а продукування голофразисних похідних відбувається в лінійному розгортанні [4, с. 117]. Зафіксовано поодинокий випадок такого способу словотвору з іронічно-ігровим забарвленням: *дореміфасолі* ← *до + ре + мі + сол[ь] + (і)* – звуки під час хропіння. *Гицельцап виводив носом такі дореміфасолі, що сумніву не було – він міцно спав* [9, с. 53].

Декомпозиція (від лат. *de* – префікс зі значенням віддалення і *compositio* – складання) виокремлення основи похідного слова або одного з компонентів основ складного слова й оформлення його в самостійне слово [4, с. 145]. На наш погляд, декомпозицію можна розглядати як незузальний спосіб, в результаті якого відбувається свідоме авторське членування одного слова на два з метою експресії та мовної гри. Семантично декодувати такі лексеми можна лише за допомогою контексту, що дає поштовх до розвитку фантазії та креативного мислення дітей: *Бом Штекс* ← *бом + штекс* ← *б[іф]* + *штекс* ← *біфштекс* – ім'я придворного кухаря. *І Бош Бермак боляче пхнув Бом Штекса ліктем* [9, с. 24]; *Бош Бермак* ← *бош + бермак* ← *б[е]ш* + *б[а]рмак* ← *бешбармак* – ім'я придворного різника. *Ніхто не ріже спиртно так, як Бош Бермак* [9, с. 13]. Головним героям – близнятам-козенятам – протидіє дует персонажів-пройдисвітів *Бом* і *Бош*, що мотивує ще й близькозвучність їхніх імен.

Висновки та перспективи дослідження. Казка Всеволода Нестайка «Пригоди близнят-козенят», вперше видана 1972 року, стала тією творчою лабораторією, в якій викарбовується авторський почерк дитячого письменника, який добре розуміє психолінгвістичні особливості своєї читацької аудиторії і враховує їх у своїй діяльності. Креативність ідіолекту Всеволода Нестайка виявляється в індивідуально-авторській мовотворчості, а саме у створенні оказіональних слів, які формують мовну картину світу із ціннісними категоріями добра і зла. Автор уміє поєднувати узальні та неузальні способи продукування оказіоналізмів. Серед узальних способів створення оказіональних слів в казці переважає морфологічний спосіб (суфіксальний, словоскладання, складносуфіксальний). Менш активно використовується лексико-семантичний спосіб. Незузальні способи продукування оказіоналізмів демонструють словотвірну гру: субституцію, черезступеневе словотворення, гендіадис, голофразис та декомпозицію. Семантично прозора мотиваційна основа індивідуально-авторських інновацій Всеволода Нестайка та мовна гра привертає увагу юних читачів і стимулює загострений інтерес до художнього твору. Перспективи дослідження вбачаємо в поглибленій розробці класифікації незузального словотворення в українському дитячому художньому дискурсі.

СЛОВОТВІРНИЙ І ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК ЗАГАЛЬНИХ ТА ВЛАСНИХ ОКАЗІОНАЛЬНИХ НАЗВ

Б

Бе-сять ← бе + [де]сять. *Якихось бе-сять хвилин бе-ути нам козенятами, не бе-удемо гаяти часу* [9, с. 8].

Бе-ути ← бе + [б]ути. *Якихось бе-сять хвилин бе-ути нам козенятами, не бе-удемо гаяти часу* [9, с. 8].

Близнята-козенята ← близнята + козенята – назва головних персонажів казки. *І близнята-козенята підстрибом побігли до річки* [9, с. 8].

Бом Штекс ← бом + штекс ← б[іф] + штекс ← біфштекс – ім'я придворного кухаря. *І Бош Бермак боляче пхнув Бом Штекса ліктем*» [9, с. 24].

Бош Бермак ← бош + бермак ← б[е]ш + б[а]рмак ← бешбармак – ім'я придворного різника. *Ніхто не ріже спритно так, як Бош Бермак* [9, с. 13].

Бошбермаківський ← бошбермак + -ів- + -ськ- (ий) - той, що стосується Бош Бермака. *Усе одно розкажу їхньому бошбермаківському благородію* [9, с. 23].

Бошик ← Бош + -ик – пестлива форма імені придворного різника Боша. *Бошику, любий, не будемо сваритися* [9, с. 24].

В

Високочародійський ← висок- [ий] + -о- + чародій + -ськ- (ий) - okazіональний складний прикметник. *Придворний різник королеви Бош Бермак вас слухає, Ваше Високочародійське Чаклунство!*» [9, с.13].

Відівіс-Пампас ← пампаси – ім'я придворного чаклуна, яке є частиною заклинання. *Злапав мене Відівіс-Пампас* [9, с. 20].

Вітя-Відівітя-Відівіс-Пампітя ← Вітя + Віді[віс] + Вітя + Відівіс + Памп[ас] + [В]ітя - частина заклинання чаклуна Відівіса-Пампаса. *Спершу голос чаклуна пролунав з-за паркану біля Віті: Вітя-Відівітя-Відівіс-Пампітя!* [9, с. 6].

Вова-Відівова-Відівіс-Пампова ← Вова + Віді[віс] + Вова + Відівіс + Памп[ас] + [В]ова – складова частина заклинання чаклуна Відівіса-Пампаса. *Потім таке ж саме заклинання пролунало біля Вови: Вова-Відівова-Відівіс-Пампова!* [9, с. 6].

Г

Гицельцап ← гицель (кат) + цап – ім'я охоронця королеви. *Бо коли королева у палаці, вхід стереже вірний охоронець Пуршами Гицельцап, повз якого і муха не пролетить* [9, с. 37].

Д

Дореміфасолі ← до + ре + мі + сол[ь] + (і) – звуки під час хропіння. *Гицельцап виводив носом такі дореміфасолі, що сумніву не було – він міцно спав* [9, с. 53].

З

Здоровеннецький ← здоров- (ий) + -енн + -ецьк- (ий) – okazіональний прикметник. *Біля вогнища сидів здоровеннецький ікластий кабанюра з ключами і з ножем при боці»* [9, с. 12];

І

Ігогокало ← ігогока[ти] + -л(о) ← [ігого-ка-ти] ← іго-го – зневажливе прізвисько, яке дала Корова Коню. *Я знаю, ігогокало, що ти запроданець і зрадник, – спокійно сказала тітонька Корова.* [9, с. 16];

К

Кабанюра ← кабан + юр +(а) + – назва персонажа-стражника. *Біля вогнища сидів здоровеннецький ікластий кабанюра з ключами і з ножем при боці* [9, с. 12];

Кажан Кажанович ← кажан + кажан + -ович – ім'я та по батькові персонажа. *У лісі розшукайте Кажана Кажановича, він вам допоможе* [9, с. 17];

Козеняточка ← козенят[ка] + -очк- + (а) – пестливе звертання матері до синів. *Не плачте, мої козеняточка!* [9, с. 62].

М

Мукало ← мука[ти] + -л- + (о) ← [му-ка-ти] ← му - зневажливе прізвисько, яке дав Кінь Корові. *Гей, мукало! – несподівано озвався дядечко Кінь. – Що ти робиш? Я все розкажу!* [9, с. 16].

Мурнява ← мур + няв + (а) – прізвисько придворної кішки, утворене від звуконаслідування. *Час від часу королева Пуршама свариться з своєю придворною кицею Мурнявою.* [9, с. 37].

Н

Ножака ← ніж/нож- (а) + -ак- (а) – дуже великий ніж. *Бо за поясом ножака є завжди у Бош Бермака* [9, с. 14]. *За поясом у кабанюри така довжелезна гострюща ножака* [9, с. 57].

П

Поганський ← поган- (ий) + -ськ- + (ий) – okazіональний прикметник. *Поганське в нас життя, – сказав Вітя. – Щодня треба вмиватися, чистити зуби, їсти манну кашу.* [9, с. 3].

Полетуха ← полет[іти] + -ух- + (а) – ім'я білки за ознакою здатності швидко перелітати. *То казала руда білка Полетуха, що легко перелетіла з гілки на гілку над Вітею та Вовою* [9, с. 17].

Порошок-потішок ← порошок + потіш[ка] + -ок – назва казкового снодійного порошку. *У великій залі, під королівським тронем стоїть скринька, а в тій скриньці чудодійний порошок-потішок* [9, с. 37].

Пуршама ← pur (перс.) повний, сповнений + Shama – поширене ім'я в арабській та перській традиції – ім'я жорстокої королеви. *Править країною королева Пуршама. Вона їсть шашлик виключно з маленьких ягнят* [9, с. 16].

Пуршамія ← *Пуришам-(а)*(вигадане ім'я жорстокої королеви) + *-i-* (я) – країна темної магії. *Ви потрапили у лиху чаклунську країну Пуршамію, де нічого хорошого на вас не чекає* [9, с. 16].

С

Свистючий ← свист[яч]- (ий) + -юч- + (ий) – okazionalnyi prikmetnik. *I тут раптом з-за паркану почувся свистючий голос* [9, с. 3].

Т

Тпрукало-Нокало ← *тпрука-* + *-л-* + *(-о)* + *нока-* + *-л-* + *(-о)* ← [*тпру-ка-ти* + *но-ка-ти*] ← *тпру* + *но* – ім'я хурмана. *На передку сидів хурман Тпрукало-Нокало* [9, с. 40].

Туман-пара ← туман + пара – назва чаклунського явища переходу на зворотний бік річки. *І закипіла круг них вода, і огорнуло їх туманом-парою* [9, с. 60].

Ц

Цвіркунчак ← цвіркунч[ик] + -ак – ім'я персонажа. *Я запічний цвіркун Цвіркунчак* [9, с. 37].

Література

1. Григоренко, В. (2012). *Okazionalizmy v ukrainskii khudozhnii movi*. Київ: Академвидавництво.
2. Денисовець, І. (2018). *Slovotvir i stilystyka suchasnoi ukrainskoi dytyachoi prozy*. Полтава: Астрая.
3. Карпіловська, Є. А. (2005). Неузальне словотворення: правила «три без правил». *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvystychnoho univertsytetu. Seriya: Filohohia*, 8(1), 106–117.
4. Колоїз, Ж. В. (2015). *Neuzualne slovotvorennyia*. Кривий Ріг: Астерікс.
5. Марченко, Т. (2012). Специфіка творення онімного простору літературної казки для молодшого шкільного віку (на матеріалі повісті-казки Всеволода Нестайка «Незвичайні пригоди в лісовій школі»). *Visnyk Lvivskoho univertsytetu. Seriya filohohichna*, (56/1), 347–354.
6. Недогібченко, М. М. (2013). Етнічна маркованість власних назв у творчості В. З. Нестайка (на матеріалі повісті «Чарівні окуляри»). *Filohohichni studii*, (9), 592–597.
7. Недогібченко М. (2012). Лексико-стилістичні характеристики сучасної української дитячої прози (на матеріалі повісті «Чорні окуляри» В. Нестайка). *Slov'ianskii zbirnyk*, (17/2), 431–435.
8. Нелюба, А. (2007). *Yvshche ekonomii v slovotvirnii nominații ukrainskoi movy*. Харків: ХІФТ.
9. Нестайко, В. (1972). *Prigody bliznyat-kozenyat*. Київ: Видавництво дитячої літератури «Веселка».
10. Романченко, А. П., & Сенік, Г. В. (2020). Первинні оніми у структурі ідіостилю Всеволода Нестайка. *Odeska lnhvystychna shkola: kola rekonstrukції* (с. 212–222). Одеса: ПолиПринт.
11. Романчук, С. Є. (2011). Okazionalizmy yak okrema grupa neologizmiv. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo univertsytetu imeni Ivana Franka*, (58), 52–55.
12. Русанівський, В. М. та ін. (ред.). (2007). *Ukrainska mova: Entsyklopediia* (3-є вид., зі змінами і доп.). Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана.

References

1. Hryhorenko, V. (2012). *Okazionalizmy v ukrainskii khudozhnii movi*. Kyiv: Akademvydavnytstvo. [in Ukrainian].
2. Denysovets, I. (2018). *Slovotvir i stilystyka suchasnoi ukrainskoi dytyachoi prozy*. Poltava: Astraiia. [in Ukrainian].
3. Karpilovska, Ye. A. (2005). Neuzualne slovotvorennyia: pravyla “hry bez pravyl”. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Lnhvystychnoho Univertsytetu. Seriya: Filohohia*, 8(1), 106–117. [in Ukrainian].
4. Koloiz, Zh. V. (2015). *Neuzualne slovotvorennyia*. Kryvyi Rih: Asteriks. [in Ukrainian].

5. Marchenko, T. (2012). Spetsyfika tvorennia onimnoho prostoru literaturnoi kazky dlia molodshoho shkilnoho viku (na materialii povisti-kazky Vsevoloda Nestaika "Nezvychni pryhody v lisovii shkoli"). *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriia filolohichna*, (56/1), 347–354. [in Ukrainian].
  6. Nedohybenko, M. M. (2013). Etnichna markovanist vlasnykh nazv u tvorchoosti V. Z. Nestaika (na materialii povisti "Charivni okuliary"). *Filolohichni studii*, (9), 592–597. [in Ukrainian].
  7. Nedohybenko M. (2012). Leksyko-stylistychni kharakterystyky suchasnoi ukrainskoi dytiachoi prozy (na materialii povisti "Chorni okuliary" V. Nestaika). *Slovianskyi zbirnyk*, (17/2), 431–435. [in Ukrainian].
  8. Neliuba, A. (2007). *Yavyshche ekonomii v slovotvornii nominatsii ukrainskoi movy*. Kharkiv: KhIFT. [in Ukrainian].
  9. Nestaiko, V. (1972). *Pryhody blyzniat-kozeniat*. Kyiv: Vydavnytstvo dytiachoi literatury "Veselka". [in Ukrainian].
  10. Romanchenko, A. P., & Senyk, H. V. (2020). Pervynni onimy u strukturi idiostyliu Vsevoloda Nestaika. *Odeska linhvistychna shkola: kola rekonstruktsii* (pp. 212–222). Odesa: PolyPrynt. [in Ukrainian].
  11. Romanchuk, S. Ye. (2011). Okazionalizmy yak okrema hrupa neolohizmiv. *Visnyk Zhytomyrskoho Derzhavnoho Universytetu Imeni Ivana Franka*, (58), 52–55. [in Ukrainian].
- Rusanivskiy, V. M. et al. (Eds.). (2007). *Ukrainska mova: Entsyklopediia* (3rd ed., rev. and ext.). Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska entsyklopediia" imeni M. P. Bazhana. [in Ukrainian].

Larysa SHEVCHUK, Nataliia KOVALOVA

**OCCASIONALISMS IN CHILDREN'S LITERARY DISCOURSE:
SEMANTIC AND WORD-FORMATION ASPECT (BASED ON
VSEVOLOD NESTAIKO'S FAIRY TALE "THE ADVENTURES OF THE
TWIN KID GOATS")**

The article demonstrates that Vsevolod Nestaiko's fairy tale "The Adventures of the Twin Kid Goats", written for preschool children, served as a creative laboratory in which the author's distinctive style as a children's writer was forged. The writer demonstrates a deep understanding of the psycholinguistic characteristics of his young audience and takes these into account in his work. The creativity of Vsevolod Nestaiko's idiolect manifests itself in individual authorial word-creation, particularly in the formation of occasional words that shape the child's linguistic picture of the world, incorporating value categories of good and evil. The article conducts a comprehensive semantic and word-formation analysis of occasionalisms based on the material of Vsevolod Nestaiko's fairy tale "The Adventures of the Twin Kid Goats." Individual authorial derivatives are identified, their structural-semantic characteristics and emotive-evaluative function are determined — features that ensure the pragmatic effectiveness of the author's style. The identified innovations served as the basis for compiling a word-formation and explanatory dictionary of common and proper occasional names from the fairy tale "The Adventures of the Twin Kid Goats." In addition to definitions and derivational characteristics, the dictionary includes illustrative contexts (quotations from V. Nestaiko's work) that demonstrate the functioning of each occasional word. The study describes the methods of occasional word-formation employed by the author of the fairy tale. The writer skillfully combines usual and non-usual methods of producing occasionalisms. Among the usual methods of creating occasional words in the tale, the morphological method predominates (suffixation, compounding, suffixal compounding). The lexico-

semantic method is used less actively. Non-usual methods of occasional word-formation demonstrate word-creative play: substitution, successive (step-by-step) derivation, hendiadys, holophrasis and decomposition. The semantically transparent motivational basis of Vsevolod Nestaiko's individual authorial innovations, along with linguistic play, captures the attention of young readers and stimulates heightened interest in the literary work. It is proven that occasionalisms in Vsevolod Nestaiko's fairy tale perform not only a nominative function, but also evaluative-expressive and character-forming functions, contributing to the formation of axiological categories in the child's linguistic picture of the world. The conclusion is drawn that the writer's idiolect is a phenomenon of contemporary Ukrainian children's discourse, distinguished by intensive word-formation play and high pragmatic potential. The practical value of the study lies in the possibility of using the obtained results in further research on the theory of occasional word-formation and the analysis of children's literary discourse.

Keywords: *children's literary discourse, idiolect, occasionalism, non-usual word-formation, semantics, language play, Vsevolod Nestaiko.*

УДК 81'33

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350475](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350475)

Галина ЯРОЦЬКА

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна
g.yarotskaya@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4456-3852>

Єфрем ГРАБОВСЬКИЙ

магістрант кафедри прикладної лінгвістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна
efremgrabovskij@gmail.com

**СЛОВОВІРНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
(НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО
ПЕРЕКЛАДУ ФЕМІНІТИВІВ)**

У статті досліджено словотвірні компетенції штучного інтелекту при перекладі німецьких фемінітивів українською мовою. Проаналізовано перекладацькі стратегії трьох версій мовної моделі ChatGPT (4.0, 5.1 та 5.2) у ситуаціях конкуренції фемінітивних форм в українській мові. Матеріалом дослідження слугували офіційно-ділові тексти німецькою мовою, що містили фемінітиви різних семантичних груп (професійні, посадові та статусні номінації). Методологія включає зіставний аналіз оригінальних німецьких фемінітивів та їхніх українських перекладних відповідників, виконаних трьома версіями AI. На основі кількісного та якісного аналізу виявлено значні відмінності у словотвірних стратегіях моделей. Модель GPT-5.2 демонструє найвищу чутливість до сучасних тенденцій розвитку української мови, послідовно обираючи продуктивні фемінітиви з суфіксом -к(а), що корелює з даними корпусу ГРАК та кодифікованою нормою. Версія GPT-5.1 виявляє перехідний характер словотвірної поведінки, поєднуючи інноваційні форми на -к(а) та консервативні на -иса/-еса, що відображає варіативність сучасної мовної норми. Натомість GPT-4.0 надає стійку перевагу традиційним запозиченим формам із суфіксами -иса/-еса, навіть там, де корпусна частотність демонструє домінування форм на -к(а). Дослідження підтверджує гіпотезу про те, що еволюція мовних моделей супроводжується поглибленням чутливості до варіантності, нормотворчих процесів і корпусних даних. Результати мають практичне значення для вдосконалення алгоритмів

машиного перекладу шляхом інтеграції актуальних мовних даних та можуть бути використані укладачами словників, редакторами й перекладачами, які працюють з гендерно-маркованою лексикою.

Ключові слова: *фемінітиви, переклад, словотвір, ChatGPT, українська мова, німецька мова, штучний інтелект.*

Актуальність дослідження. Проблематика фемінітивів у сучасній українській мові активно досліджується вітчизняними лінгвістами в різних аспектах. Фундаментальні теоретичні засади вивчення цієї лексичної групи закладено в монографії М. П. Брус [2], де комплексно проаналізовано генезу, еволюцію та функціонування фемінітивів в українській мові. У дисертаційному дослідженні А. В. Шеремет [16] розглянуто функціонування фемінітивів у різних функціональних стилях української літературної мови, окресливши норму та перспективи їхнього розвитку. Лексикографічний аспект представлення фемінітивів висвітлено в роботах О. Д. Кулик [10], О. П. Синчак [13] та Ю. В. Хоми [15].

Словотвірний аспект фемінітивів досліджено в праці Г. Сабадир [12], де описано структурні моделі творення назв осіб жіночої статі. В. Старко [14] проаналізував проблемні випадки творення фемінітивів на корпусному матеріалі, що особливо важливо для завдань нашого дослідження. Функціонування фемінітивів у засобах масової інформації та інтернет-дискурсі досліджували Н. І. Кочукова та І. А. Бодра [9], Т. В. Кавець [8], А. О. Бессараб, Г. М. Волинець і Л. Г. Пономаренко [1]. У розвідці К. Дацишин [3] розглянуто фемінітиви як відображення суспільних викликів у контексті динаміки мовної норми. Соціолінгвістичні дослідження М. О. Вінтоніва, М. І. Бойка та Т. О. Горохової [14] виявили ставлення носіїв мови до активного вживання фемінітивів.

Попри значну кількість досліджень, комплексний корпусний аналіз динаміки частотності українських фемінітивів на позначення посад і професій із застосуванням даних ГРАК досі не проводився, що зумовлює актуальність даного дослідження, метою якого є перевірка компетенцій штучного інтелекту в утворенні форм фемінітивів у перекладацькому аспекті. Задля виконання цієї мети необхідно розглянути актуальні словотвірні моделі українських фемінітивів та порівняти їх з фемінітивами німецької мови.

Питання функціонування фемінітивів у німецькій мові досліджується як у німецькомовному, так і в українському науковому просторі. У німецькій лінгвістиці проблематика гендерно-маркованої мови системно розглядається в роботах Duden [17], де подано офіційні рекомендації щодо словотвору фемінітивів та нейтральних варіантів (наприклад, *Studierende, Lehrende*). Праця Т. Leuter [19] узагальнює граматичні та прагматичні аспекти гендерної мови, демонструючи суспільні реакції на її використання. А. Waldendorf [24] провела корпусне дослідження преси (2000–2021), у якому встановлено динаміку зростання фемінітивів у текстах медіа та стильову диференціацію їх застосу-

вання залежно від політичної орієнтації видання. М. Stecker, D. Kruse та А. Blum [23] проаналізували мову дебатів у Бундестазі за 70 років, доводячи, що активне впровадження фемінітивів відбулося з 1980-х років під впливом змін у гендерному складі парламенту. Серед українських праць варто відзначити дослідження Я. Бучка [3], присвячене структурним моделям німецьких фемінітивів, що є релевантним для зіставного аналізу в українському перекладацькому контексті. Наразі в україномовній лінгвістиці відчувається брак ґрунтовних порівняльних досліджень фемінізації в німецькій та українській мовах, що зумовлює актуальність нашої розвідки.

Словотвірні моделі та динаміка функціонування українських фемінітивів

Фемінітиви – це назви осіб жіночої статі, утворені від відповідних найменувань чоловічого роду. В українській мові фемінітиви творяться переважно суфіксальним способом, і система словотвірних засобів є досить розгалуженою.

Найпродуктивнішою моделлю в сучасній українській мові є суфікс *-к(a)*, за допомогою якого утворюються фемінітиви від назв різних професій і посад: *студентка, викладачка, журналістка, лікарка, юристка, авторка, режисерка*. Ця модель виявляє тенденцію до універсалізації та витісняє інші, менш продуктивні суфікси.

Суфікс *-иц(я)/-ниц(я)* також активно функціонує в українській мові, зокрема в словах *вчительниця, письменниця, робітниця, керівниця*. Суфікс *-ин(я)* представлений у фемінітивах *героїня, українка, господиня*. Запозичені суфікси *-ес(a)* та *-ис(a)* є менш поширеними в сучасному слововжитку (*поетеса, актриса*), поступаючись формам на *-к(a)*. Застарілий розмовний суфікс *-их(a)* (*ткачиха, сторожиха*) практично вийшов з активного вжитку.

Серед основних соціолінгвістичних чинників, що зумовлюють активізацію фемінітивів, виділяються такі: боротьба за гендерну рівність і «видимість жінок» у мові, зростання ролі жінок у політиці, бізнесі, науці та медіа, вплив феміністського руху та гендерних студій, а також цілеспрямована мовна політика щодо впровадження гендерно чутливої мови.

Водночас процес активного творення і вживання фемінітивів супроводжується певними дискусіями. Частина мовців виявляє опір щодо деяких фемінітивних форм, які сприймаються як фонетично або морфологічно незручні. Спостерігається коливання мовної норми, коли для однієї назви конкурують різні словотвірні варіанти (*директорка – директриса, авторка – авториня*). Особливу складність становить творення фемінітивів від запозичених назв професій (*менеджерка, блогерка*).

Тенденції останніх років демонструють нормалізацію раніше рідкісних форм, перевагу суфікса *-к(a)* як універсального словотвірного засобу, зростання частотності фемінітивів в усіх функціональних стилях мовлення, їхню активну фіксацію в словниках і довідниках. Ці процеси відображають глибші

соціальні зміни та демонструють, як мова реагує на трансформації суспільної свідомості щодо гендерних ролей.

Фемінітиви в німецькій мові є іменниками жіночого роду, що позначають осіб жіночої статі за професією, посадою або соціальною роллю, і переважно утворюються від відповідних маскулінних форм. Основним і найпродуктивнішим способом їх творення є суфіксація за допомогою суфікса *-in*, який приєднується до основи чоловічого іменника (*der Student – die Studentin, der Lehrer – die Lehrerin, der Arzt – die Ärztin*), інколи з фонетичними змінами, зокрема умлаутом кореневого голосного. У множині фемінітиви, як правило, мають закінчення *-innen*, що є стабільною моделлю сучасної німецької мови. Поряд із суфіксальним способом у мовній практиці використовується принцип парних форм (*Studentinnen und Studenten*), який забезпечує гендерну видимість у публічних та академічних текстах, а також гендерно-нейтральні альтернативи, зокрема субстантивовані форми на базі дієслів на зразок *Studierende* чи *Lehrende*, що дозволяють уникати родової маркованості. Водночас не всі назви осіб піддаються регулярній фемінізації через історичні, семантичні або граматичні обмеження, що свідчить про поєднання нормативної словотвірної системи та сучасних інклюзивних тенденцій у розвитку німецької мови.

Попри наявність відносно чітко кодифікованих правил утворення фемінітивів у сучасній українській мові, у мовній практиці й надалі функціонують паралельні (подвійні, варіативні) форми, які активно використовуються в різних типах дискурсу. Це свідчить про динамічний характер процесів фемінізації лексики та відсутність повної нормативної стабілізації окремих словотвірних моделей. Задля з'ясування пріоритетності тієї чи іншої форми фемінітивів ми звернулися до штучного інтелекту, що, можливо, продемонструє вибір перекладацьких відповідників з німецької мови, спираючись на ступінь поширеності в корпусі текстів тих чи інших фемінітивних моделей.

Метою цього дослідження є визначення форм українських фемінітивів, яким налає перевагу різні моделі штучного інтелекту в саме тих випадках, коли в українській мові співіснують кілька варіантів назв осіб жіночої статі. Для реалізації поставленої мети було використано речення німецькою мовою, що містили фемінітиви, які під час перекладу українською мовою допускають декілька нормативно можливих відповідників.

По-перше, зазначимо, що у науковому аналізі еволюції ChatGPT розвиток доцільно розглядати як безперервний процес удосконалення мовних моделей родини GPT, що послідовно впроваджувалися компанією OpenAI. Перша модель GPT була представлена у 2018 році, заклавши принцип попереднього навчання на великих корпусах текстів. GPT-2 (2019) продемонструвала зростання генеративних можливостей і привернула широку наукову увагу, тоді як GPT-3 (2020) стала якісним проривом завдяки масштабуванню та універсальності застосування. На основі цієї архітектури у листопаді 2022 року було запущено ChatGPT як окремий діалоговий інтерфейс, оптимізований для взаємодії з ко-

ристувачем. Випуск GPT-4 у 2023 році засвідчив перехід до глибшого контекстуального розуміння й підвищеної точності відповідей.

Подальший розвиток п'ятого покоління характеризується поетапними еволюційними оновленнями, що не передбачають радикальної зміни архітектури, але спрямовані на поступове вдосконалення функціональних характеристик моделей. ChatGPT версії 5.1 було впроваджено у 2025 році як еволюційне оновлення, орієнтоване на підвищення стабільності діалогів, коректності логічних міркувань та адаптації до академічних і прикладних запитів. Версія 5.2, представлена пізніше у 2025 році, поглибила ці зміни, зосередившись на точнішій роботі з довгими контекстами, багатомовними даними та зменшенні кількості помилок у складних аналітичних завданнях. Таким чином, моделі 5.1 і 5.2 репрезентують не окремі технологічні «стрибки», а послідовні фази вдосконалення, що відповідає сучасній тенденції розвитку мовних систем – переходу від різких інновацій до системного тонкого налаштування [20; 21; 22].

Підсумовуючи аналіз інтерпретаційних підходів у науковій літературі, можна виокремити такі:

1. Еволюційний: п'яте покоління як етап стабілізації та оптимізації.
2. Функціональний: фокус на якості взаємодії й надійності результатів.
3. Прикладний: зростання придатності для лінгвістичних, перекладознавчих і міждисциплінарних досліджень.

Об'єктом дослідження є фемінітиви української мови як елемент сучасної словотвірної системи.

Предметом дослідження є словотвірні стратегії перекладу німецьких фемінітивів українською мовою, реалізовані в текстах, згенерованих різними версіями моделі ChatGPT (4.0, 5.1 та 5.2). Для аналізу роботи ChatGPT було відібрано такі німецькі фемінітиви, українські відповідники яких представлені двома або більше варіантами. Поруч із кожною українською формою наведено частотність її вживання за даними корпусу текстів української мови ГРАК (версія ГРАК-19):

- *Poetinin* – *поетеса* (10757) / *поетка* (2625)
- *Direktorin* – *директриса* (833) / *директорка* (25827)
- *Heldin* – *героїня* (26356) / *геройка* (43)
- *Fotografin* – *фотографка* (306) / *фотографиня* (348)
- *Soldatin* – *військовослужбовиця* (1292) / *військовослужбовка* (12)
- *Pilotin* – *пілотеса* (78) / *пілотка* (1222)
- *Schauspielerin* – *актриса* (44243) / *акторка* (19026)
- *Verkäuferin* – *продавиця* (2628) / *продавчиня* (4542)

На першому етапі дослідження інша модель штучного інтелекту (Claude AI) згенерувала публіцистичний текст німецькою мовою, у якому системно використовувалися зазначені фемінітиви. На другому етапі цей текст було перекладено трьома версіями ChatGPT – GPT-5.2, GPT-5.1 та GPT-4.0. Отримані пере-

клади дали змогу простежити, які саме українські словотвірні варіанти обирає кожна модель за умов конкуренції форм.

Нижче подано фрагменти перекладеного тексту, у яких зафіксовано вживання фемінітивів із двома можливими варіантами в сучасній українській мові, що дозволяє здійснити порівняльний аналіз словотвірних стратегій моделей штучного інтелекту.

	Chat GPT 5.2	Chat GPT 5.1	Chat GPT 4.0
<i>Die Poetin</i> Anna Schneider veröffentlichte kürzlich einen Gedichtband, der die Erfahrungen ihrer Generation einfängt	<i>Поетка</i> Анна Шнайдер нещодавно видала поетичну збірку, яка відображає досвід її покоління	<i>Поетеса</i> Анна Шнайдер нещодавно видала поетичну збірку, у якій відобразила досвід свого покоління	<i>Поетеса</i> Анна Шнайдер нещодавно видала збірку віршів, яка відображає досвід її покоління

<i>Die Direktorin</i> setzt sich besonders für innovative Lernmethoden ein und hat das Profil der Institution grundlegend verändert	<i>Директорка</i> особливо активно впроваджує інноваційні методи навчання й докорінно змінила профіль установи.	<i>Директорка</i> особливо відстоює інноваційні методи навчання і докорінно змінила профіль закладу.	<i>Директриса</i> особливо активно впроваджує інноваційні методи навчання та кардинально змінила профіль закладу.
Für ihren Einsatz wird sie von vielen als wahre <i>Heldin</i> des Bildungswesens betrachtet.	За свою відданість справі її багато хто вважає справжньою <i>героїнею</i> освітньої галузі.	За свою працю вона вважається багатьма справжньою <i>героїнею</i> освітньої галузі.	За свою відданість справі її багато хто вважає справжньою <i>героїнею</i> освітньої галузі.
<i>Die Fotografin</i> Elena Richter dokumentiert seit Jahren soziale Bewegungen	<i>Фотографка</i> Олена Ріхтер уже багато років документує соціальні рухи.	<i>Фотографиня</i> Олена Ріхтер багато років документує соціальні рухи.	<i>Фотографиня</i> Олена Ріхтер багато років документує соціальні рухи

<p>Besonders beeindruckend sind ihre Porträts von Frauen in Uniform: Die Soldatin Sarah Klein dient bereits seit zehn Jahren in der Armee, während die Freiwillige Lisa Hoffmann humanitäre Missionen in Krisengebieten begleitet.</p>	<p>Особливо вражають її портрети жінок у формі: військовослужбовиця Сара Кляйн служить в армії вже десять років, тоді як волонтерка Ліза Гоффманн супроводжує гуманітарні місії в кризових регіонах.</p>	<p>Особливе враження справляють її портрети жінок у формі: військовослужбовиці Сари Кляйн, яка вже десять років служить в армії, та волонтерки Лізи Гоффманн, що супроводжує гуманітарні місії в кризових регіонах.</p>	<p>Особливо вражають її портрети жінок у формі: військовослужбовиця Сара Кляйн вже десять років служить в армії, а волонтерка Ліза Гоффманн супроводжує гуманітарні місії в кризових регіонах.</p>
<p>Die Pilotin Julia Schwarz fliegt internationale Routen und inspiriert junge Mädchen, ihren Träumen zu folgen.</p>	<p>Пілотка Юлія Шварц виконує міжнародні рейси та надихає юних дівчат іти за своїми мріями.</p>	<p>Пілотеса Юлія Шварц виконує міжнародні рейси та надихає дівчат слідувати за своїми мріями.</p>	<p>Пілотеса Юлія Шварц виконує міжнародні рейси й надихає дівчат слідувати своїм мріям.</p>
<p>Die Kulturszene wird bereichert durch die Schauspielerin Nina Fischer, die am Stadttheater in klassischen und modernen Rollen brilliert.</p>	<p>Культурне життя збагачує акторка Ніна Фішер, що сьє на міському театрі в класичних і сучасних ролях</p>	<p>Культурна сфера збагачена актрисі Ніною Фішер, що блискуче виступає у класичних і сучасних ролях на міському театрі.</p>	<p>Культурна сцена збагачується завдяки актрисі Ніні Фішер, яка виступає в міському театрі як у класичних, так і в сучасних ролях.</p>
<p>An der Schnittstelle zwischen Wirtschaft und Gesellschaft arbeitet die Verkäuferin</p>	<p>На перетині економіки й суспільства працює продавчиня Петра</p>	<p>На перетині економіки та суспільства працює продавщиця Петра</p>	<p>На межі бізнесу та соціальної сфери працює продавщиця Петра Вагнер, яка не</p>
<p>Petra Wagner, die nicht nur Produkte anbietet, sondern auch Beratung und soziale Kontakte vermittelt.</p>	<p>Вагнер, яка не лише продає товари, а й надає консультації та підтримує соціальні контакти.</p>	<p>Вагнер, яка не лише пропонує товари, а й надає консультації та підтримує соціальні контакти.</p>	<p>лише продає товари, а й надає консультації та встановлює соціальні зв'язки.</p>

Висновки. Отримані результати мають важливе практичне значення для кількох сфер. По-перше, вони демонструють, що штучний інтелект може слугувати індикатором мовних змін, відображаючи динаміку норми через послідовні версії моделей. По-друге, виявлені закономірності можуть бути використані для вдосконалення алгоритмів машинного перекладу, зокрема шляхом інтеграції актуальних корпусних даних та кодифікованих норм. По-третє, результати дослідження можуть бути корисними для укладачів словників, редакторів та перекладачів, які працюють з гендерно-маркованою лексикою.

Проведений аналіз перекладів фемінітивів з німецької мови українською мовою, виконаних трьома версіями ChatGPT – GPT-5.2, GPT-5.1 та GPT-4.0, – засвідчив наявність чітких відмінностей у словотвірних стратегіях цих моделей у ситуаціях конкуренції фемінітивних форм. Отримані результати підтверджують, що вибір конкретного українського відповідника не є випадковим, а відображає різний рівень чутливості моделей до сучасної мовної норми та корпусної частотності.

Модель ChatGPT 5.2 продемонструвала найвищий ступінь орієнтації на актуальні тенденції розвитку української мови. У більшості випадків вона послідовно обирала продуктивні та нормативно закріплені фемінітиви із суфіксом *-к(а)* (*поетка, директорка, фотографка, пілотка, акторка, продавчиня*), що корелює з даними корпусу ГРАК та сучасною кодифікацією. Це дозволяє зробити висновок про високий рівень інтеграції динамічних мовних змін у мовну модель.

Модель ChatGPT 5.1 продемонструвала перехідний характер словотвірної поведінки. З одного боку, вона часто відтворювала сучасні фемінітивні форми, близькі до варіантів, обраних версією 5.2, з іншого – у низці прикладів надавала перевагу традиційним або стилістично нейтральнішим формам (*поетеса, фотографиня, пілотеса, актриса*). Це свідчить про часткове поєднання інноваційних і консервативних словотвірних стратегій.

Модель ChatGPT 4.0 виявила найбільшу схильність до усталених і традиційних фемінітивів, зокрема запозичених форм із суфіксами *-уса / -еса* (*поетеса, директореса, актриса, пілотеса*), навіть у тих випадках, де корпусна частотність і сучасна мовна практика демонструють перевагу форм на *-к(а)*. Такий характер словотвірного вибору свідчить про орієнтацію моделі на попередні етапи мовної норми та менш виражену адаптацію до новітніх процесів фемінізації української лексики.

Загалом результати дослідження доводять, що еволюція мовних моделей штучного інтелекту супроводжується поглибленням чутливості до варіантності, нормотворчих процесів і корпусних даних, а самі моделі можуть слугувати інструментом для виявлення змін у мовній нормі. Таким чином, використання штучного інтелекту в перекладознавчих і лінгвістичних дослідженнях відкриває нові можливості для аналізу словотвірної динаміки, зокрема в аспекті фемінітивів, і має значний науковий потенціал. Отримані результати мають

важливе практичне значення для кількох сфер. По-перше, вони демонструють, що штучний інтелект може слугувати індикатором мовних змін, відображаючи динаміку норми через послідовні версії моделей. По-друге, виявлені закономірності можуть бути використані для вдосконалення алгоритмів машинного перекладу, зокрема шляхом інтеграції актуальних корпусних даних та кодифікованих норм. По-третє, результати дослідження можуть бути корисними для укладачів словників, редакторів та перекладачів, які працюють з гендерно-маркованою лексикою.

Література

1. Бессараб, А. О., Волинець, Г. М., & Пономаренко, Л. Г. (2021). Фемінітиви в текстах масмедіа як гендерний маркер авторства (на прикладі «Авторської колонки» проекту «Deutsche Welle»). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, (3(47)), 89–99. [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.3\(47\).12](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.3(47).12)
2. Брус, М. П. (2019). *Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.
3. Бучко, Я. (2022). Словотвірна модель фемінітивів у німецькій мові: структурні особливості та граматична варіативність. *Мовознавчий вісник*, (33), 81–88. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-33-81-88>
4. Вінтонів, М. О., Бойко, М. І., & Горохова, Т. О. (2023). Фемінітиви в сучасному українськомовному середовищі (за результатами соціолінгвістичного дослідження). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, (63), 14–19. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.63.3>
5. Гапченко, О. (2025). Фемінітиви в сучасній українській мові: психолінгвістичний аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*, (2(78)), 49–57. <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2025.2.15>
6. Дацишин, К. (2020). Засоби масової інформації і динаміка мовної норми: новітні фемінітиви як відображення суспільних викликів сьогодення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Журналістські науки*, (4), 183–191. <https://doi.org/10.23939/sjs2020.01.183>
7. Добко, С. Т. (2023). *Фемінітиви в мовленні української діаспори США* [кваліфікаційна робота]. Львів: Український католицький університет.
8. Кравець, Т. В. (2021). Мовні трансформації гендерних стереотипів у позначенні професій українськими ЗМІ. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 32[71](5), 29–34. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/06>
9. Кочукова, Н. І., & Бодра, І. А. (2019). Функціонування фемінітивів у мові українських інтернет-видань. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, (12), 78–84. <https://doi.org/10.24919/2663-6042.12.2019.189250>
10. Кулик, О. Д. (2022). Гендерно маркована лексика професійної сфери у лексикографічному віддзеркаленні (на прикладі фрагмента «Словника української мови» у 20 т.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 33[72](1/1), 54–60. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/10>
11. Кузь, В. В. (2024). Роль фемінітивів: витоки та реалії сьогодення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. *Філологія*, (24(92)), 47–49. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-24\(92\)-47-49](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-24(92)-47-49)
12. Сабадир, Г. (2023). Структура фемінітивів сучасної української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*, (62/2), 168–172. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-2-27>
13. Синчак, О. П. (2023). Вплив мовної політики на лексикографування фемінітивів. *Ukrainica X: Současná ukrajinistika: problému jazyka, literatury a kultury* (pp. 63–71). Olomouc: Univerzita Palackého.
14. Старко, В. (2024). Проблемні випадки творення фемінітивів у корпусі й словнику. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, (10), 99–117. <https://doi.org/10.18523/icmp2522-9281.2024.10.99-117>
15. Хома, Ю. В. (2023). *Лексикографування фемінітивів ділового стилю: теоретико-методологічні та практичні аспекти* [кваліфікаційна робота]. Львів: Український католицький університет.
16. Шеремет, А. В. (2024). *Фемінітиви у функціонально-стильових сферах української літературної мови: норма і перспективи* [Дис. д-ра філол. наук, Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка]. Київ–Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка.

17. Diewald, G., & Steinhauer, A. (2020). *Richtig genders: Wie Sie angemessen und verständlich schreiben*. Berlin: Duden Verlag.
18. Institut für Deutsche Sprache. Gendergerechte Sprache. <https://www.ids-mannheim.de/sprache-in-der-gesellschaft/gendergerechte-sprache/>
19. Leyrer, T. (2020). *Sprachwandel durch Gendern: Formen, Funktionen, Akzeptanz*. München: GRIN Verlag.
20. OpenAI. (2023, 14 березня). *GPT-4* [Технічний звіт]. Взято 20.12.2025 з <https://openai.com/research/gpt-4>
21. OpenAI. (2022, 30 листопада). *Знайомство з ChatGPT*. Взято 20.12.2025 з <https://openai.com/blog/chatgpt>
22. OpenAI. (2025). *Release Notes / Model Updates*. Взято 20.12.2025 з <https://help.openai.com/en/articles/6825453-chatgpt-release-notes>
23. Stecker, M., Blum, A., & Kruse, D. (2021). Gender-neutral language in parliamentary discourse: a diachronic analysis (1949–2021). *Journal of Language and Politics*, 20(3), 347–368.
24. Waldendorf, A. (2024). *Gendergerechte Sprache in der Presse: Eine korpusbasierte Analyse deutschsprachiger Tageszeitungen (2000–2021)*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.

References

1. Bessarab, A. O., Volynets, H. M., & Ponomarenko, L. H. (2021). Feminityvy v tekstakh masmedia yak henderniy marker avtorstva (na prykladi "Avtorskoï kolonky" proiektu "Deutsche Welle") [Feminatives in the mass media texts as the gender marker of authorship (on the example of the author's column of the Deutsche Welle project)]. *Derzhava ta Rehiony. Serii: Sotsialni Komunikatsii* [State and Regions. Series: Social Communications], 3(47), 89–97. [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.3\(47\).12](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.3(47).12) [in Ukrainian].
2. Brus, M. P. (2019). *Feminityvy v ukrainskii movi: heneza, evoliutsiia, funktsionuvannia* [Feminatives in the Ukrainian language: genesis, evolution, functioning]. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. [in Ukrainian].
3. Buchko, Ya. (2022). Slovtovirna model feminityviv u nimetskii movi: strukturni osoblyvosti ta hramatychna varyativnist [Word-formation model of feminatives in the German language: structural features and grammatical variability]. *Movoznavchyi Visnyk* [Linguistic Bulletin], (33), 81–88. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-33-81-88> [in Ukrainian].
4. Vintoniv, M. O., Boiko, M. I., & Horokhova, T. O. (2023). Feminityvy v suchasnomu ukrainskomovnomu seredovyshchu (za rezultatamy sotsiolingvistychnoho doslidzhennia) [Feminities in the modern Ukrainian environment (based on the results of sociolinguistic research)]. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu. Serii: Filolohiia* [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology], (63), 14–19. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.63.3> [in Ukrainian].
5. Hapchenko, O. (2025). Feminityvy v suchasniï ukrainskii movi: psyholingvistychnyi aspekt [Feminities in the modern Ukrainian language: psycholinguistic aspect]. *Movni i Kontseptualni Kartyny Svitu* [Linguistic and Conceptual Worldviews], (2(78)), 49–57. <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2025.2.15> [in Ukrainian].
6. Datsyshyn, K. (2020). Zasoby masovoi informatsii i dynamika movnoi normy: novitni feminityvy yak vidobrazhennia suspilnykh vyklykiv sohodennia [Media and dynamics of the language norm: the new feminities as a reflection of modern social challenges]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu 'Lvivvska Politekhnikha'. Serii: Zhurnalistski Nauky* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Journalistic Sciences], (4), 183–190. <https://doi.org/10.23939/sjs2020.01.183> [in Ukrainian].
7. Dobko, S. T. (2023). *Feminityvy v movlenni ukrainskoi diaspory SShA* [Feminities in the speech of the Ukrainian diaspora in the USA] [Qualification thesis]. Lviv: Ukrainskyi katolytskyi universytet. [in Ukrainian].
8. Kravets, T. V. (2021). Movni transformatsii hendernykh stereotypiv u poznachenni profesii ukrainskymy ZMI [Linguistic transformations of gender stereotypes in the Ukrainian media's designation of professions]. *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka* [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalistics], 32[71](5), 29–34. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/06> [in Ukrainian].
9. Kochukova, N. I., & Bodra, I. A. (2019). Funktsionuvannia feminityviv u movi ukrainskykh internet-vydan [Feminities functioning in the language of modern Internet editions]. *Naulovyi Visnyk Drohobyt'skoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu Imeni Ivana Franka. Serii: Filolohichni Nauky (Movoznavstvo)* [Scientific Bulletin of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)], (12), 78–84. <https://doi.org/10.24919/2663-6042.12.2019.189250> [in Ukrainian].
10. Kulyk, O. D. (2022). Hendermo markovana leksyka profesiinoï sfery u leksykohrafichnomu viddzerkalenni (na prykladi frahmenta "Slovnyka ukrainskoï movy" u 20 t.) [Occupational gender-marked vocabulary (on the example of the fragment "Slovník ukrainskoï movy" u 20 t.)]

- in the lexicographical reflection (as exemplified by an extract from DUL 20). *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. I. Vernadskoho. Seria: Filolohiia. Zhurnalistyka* [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalistics], 33[72], (1/1), 54–60. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/10> [in Ukrainian].
11. Kuz, V. V. (2024). Rol feminityviv: vytoky ta realii sohodennia [The role of feminists: origins and realities of today]. *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademiia". Filolohiia* [Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Philology], (24(92)), 47–49. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-24\(92\)-47-49](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-24(92)-47-49) [in Ukrainian].
  12. Sabadyr, H. (2023). Struktura feminityviv suchasnoi ukrainskoi movy [The structure of the feminine forms of the modern Ukrainian language]. *Aktualni Pytannia Humanitarnykh Nauk. Movoznavstvo. Literaturoznavstvo* [Current Issues of the Humanities], (62(2)), 168–172. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-2-27> [in Ukrainian].
  13. Synchak, O. P. (2023). Vplyv movnoi polityky na leksykohrafuvannia feminityviv [The impact of language policy on the lexicography of feminatives]. *Ukrainica X: Současna ukrajinstika: problemy jazyka, literatury a kultury* [Ukrainica X: contemporary Ukrainian studies: problems of language, literature, and culture] (pp. 63–71). Olomouc: Palacký University.
  14. Starko, V. (2024). Problemni vypadky tvorennia feminityviv u korpusi yi slovnyku [Problematic cases of forming personal feminine nouns in Ukrainian corpora and dictionaries]. *Mova: Klasychne, Moderne, Postmoderne* [Language: Classical, Modern, Postmodern], (10), 99–117. <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2024.10.99-117> [in Ukrainian].
  15. Khoma, Yu. V. (2023). *Leksykohrafuvannia feminityviv dilovoho styliu: teoretyko-metodolohichni ta praktychni aspekty* [Lexicographic representation of feminatives in official-business style] [Qualification thesis]. Lviv: Ukrainyskyi katolytskyi universytet. [in Ukrainian].
  16. Sheremet, A. V. (2024). *Feminityvy u funktsionalno-stylovykh sferakh ukrainskoi literaturnoi movy: norma i perspektyvy* [Feminatives in lexical and stylistic spheres of Ukrainian language: norms and prospectives] [Doctoral dissertation, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University]. Kyiv–Drohobych: Drohobyttskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni I. Franka. [in Ukrainian].
  17. Diewald, G., & Steinhauer, A. (2020). *Richtig gendern: Wie Sie angemessen und verständlich schreiben*. Berlin: Duden Verlag.
  18. Institut für Deutsche Sprache. Gendergerechte Sprache. <https://www.ids-mannheim.de/sprache-in-der-gesellschaft/gendergerechte-sprache/>
  19. Leyrer, T. (2020). *Sprachwandel durch Gendern: Formen, Funktionen, Akzeptanz*. München: GRIN Verlag.
  20. OpenAI. (2023, March 14). GPT-4 [Technical Report]. Retrieved December 20, 2025, from <https://openai.com/research/gpt-4>
  21. OpenAI. (2022, November 30). Introduction to ChatGPT. Retrieved December 20, 2025, from <https://openai.com/blog/chatgpt>
  22. OpenAI. (2025). Release Notes / Model Updates. Retrieved December 20, 2025, from <https://help.openai.com/en/articles/6825453-chatgpt-release-notes>
  23. Stecker, M., Blum, A., & Kruse, D. (2021). Genderneutral language in parliamentary discourse: a diachronic analysis (1949–2021). *Journal of Language and Politics*, 20(3), 347–368.
  24. Waldendorf, A. (2024). *Gendergerechte Sprache in der Presse: Eine korpusbasierte Analyse deutschsprachiger Tageszeitungen (2000–2021)*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.

Halyna IAROTSKA, Yefrem HRABOVSKYI

**WORD-FORMATION COMPETENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
(IN THE TRANSLATION OF GERMAN FEMINATIVES INTO
UKRAINIAN)**

The article examines the word-formation competence of artificial intelligence in translating German feminatives into Ukrainian, with a focus on competing suffix models and compliance with contemporary linguistic norms. The object of the study is feminatives as a component of the Ukrainian word-formation system, while the subject is the translation strategies used by different versions of the ChatGPT language model. The research material includes German official texts containing feminatives denoting professions, positions, and social status. The methodology is based on contrastive and quantitative analysis of German feminatives with the suffix -in/-innen and their Ukrainian equivalents generated by three ChatGPT versions (GPT-4.0, GPT-5.1, and GPT-5.2), correlated with data from the General Ukrainian Language Corpus (HRAK). The results reveal clear differences in word-formation strategies. GPT-5.2 shows the highest sensitivity to modern Ukrainian tendencies, while GPT-5.1 demonstrates a transitional pattern and GPT-4.0 prefers traditional forms. The findings confirm the increasing sensitivity of language models to word-formation variability and corpus-based data.

Keywords: *feminatives, translation, word formation, ChatGPT, Ukrainian language, German language, artificial intelligence.*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).342423](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).342423)

Анна ДАНИЮК

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та мовної комунікації

м. Дніпро, Україна

a.o.daniuk@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0006-5414-1783>

АПОКАЛІПТИЧНІ МОТИВИ В РОМАНІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА «ТАНЕЦЬ НЕДОУМКА»

*У статті проаналізовано роман українського письменника Іларіона Павлюка «Танець недоумка» в контексті сучасного світового та національного апокаліптичного дискурсу, для якого характерні кризовість, катастрофізм та есхатологічні візії. Дослідження підкреслює **актуальність** осмислення теми кінця світу в українській прозі XXI століття, оскільки творчість сучасних письменників все частіше звернена до зображення художніх версій апокаліпсису (техногенного, екологічного, психологічного тощо).*

Роман Іларіона Павлюка «Танець недоумка» є прикладом апокаліптичної прози, що домінує у літературі XXI століття та вимагає від авторів максимально реалістичного та науково обґрунтованого зображення фантастичного світу майбутнього людства. Автор вдається до різних міфологічних, містичних, біблійних, літературних алюзій, презентує виразну деструктивну апокаліптичну спрямованість. У творі акцентовано не лише мотиви відчаю, втрати, страждання, пошуки власної цілісності та ідентичності, а й вияви агресивного ставлення до ворожого світу, суїцидальні мотиви в поведінці головного героя. «Танець недоумка» порушує центральну для наукової фантастики проблему: відповідальність людства за власне майбутнє. Автор доводить, що людині не достатньо мати високі технології та можливість космічної експансії, щоб уникнути глобальної катастрофи для усього людства. Наскрізна апокаліптичність роману, ремінісценції на твори з кінцесвітньою тематикою, а також специфіка жанру «трилер» підсилюють інтригу, підвищують драматичність зображуваних подій. Художній світ романів І. Павлюка, сформований на перетині психологізму, містифікації та віртуалізації ірреальної дійсності, пропонує багатий матеріал для літературознавчих студій та потребує подальшого наукового дослідження.

Ключові слова: Іларіон Павлюк, апокаліптичні мотиви, саспенс, художній образ.

Актуальність дослідження. Література початку XXI століття демонструє скерованість на осмислення адаптації на українському національному ґрунті світового апокаліптичного дискурсу. Катастрофізм, кризовість, апокаліптичність, кінцесвітні перестороги та есхатологічні візії є характерними ознаками сучасної прози. Творчість письменників початку XXI століття все частіше розглядають як усвідомлення вичерпаності звичного погляду на буття, що змушене, як підкреслює Ю. Логвиненко, «поставити під сумнів і вирішити для себе такі фундаментальні поняття, як настанову на розумну перебудову світу людиною, історичну спадковість сенсу життя людства, подолання Хаосу Порядком, абсолютну повноту змісту, що не знає порожнечі і розривів присутності, непопушність архетипів» [10, с. 57].

Популярна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія» містить статтю «Список дат кінця світу» [13], у якій наведено близько сотні дат Судного Дня, які так і не здійснилися. Т. Гундорова у книзі «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн» називає висхідною точкою вітчизняного постмодернізму Чорнобильську катастрофу як варіант українського апокаліпсису, однак останні події у світі (катастрофічна зміна клімату, численні стихійні лиха, пандемія COVID-19, війна в Україні, війна в Палестині, загроза Третьої світової війни, ядерна небезпека) створюють нові інтерпретації апокаліпсису, що набувають популярності в сучасній медіакультурі, адже, як зазначає О. Капленко, «реакція літератури, як і інших видів мистецтва, очевидна – це пропозиції художніх візій апокаліпсису» [9, с. 66].

До апокаліптичної проблематики, сюжетів, образів, мотивів зверталися такі письменники, як Т. Антипович («Хронос», 2011), М. Кідрук («Бот: Атакамська криза», 2012; «Нові темні віки. Колонія», 2023), І. Павлюк («Танець недоумка», 2019) Ю. Щербак («Зброя судного дня», 2016; «Час смертохристів», 2020). Зацікавленість кінцесвітньою проблематикою у творчості українських письменників-постмодерністів, необхідність виокремлення та інтерпретації різних типів апокаліптичного світобачення у контексті української сучасної прози засвідчують розвідки таких дослідників, як Л. Бондар, Т. Бовсунівська, Т. Гребенюк, Т. Гундорова, О. Заїковська, Л. Зелінська, О. Карпенко, М. Кірячок, О. Когут, М. Кулешір, М. Нестелеєв, І. Пасько та ін.

Метою статті є дослідження апокаліптичних мотивів як невід'ємних явищ літератури постмодернізму у романі українського письменника Ілларіона Павлюка «Танець недоумка». Творчість Ілларіона Павлюка, зокрема його романи «Білий попіл» та «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», уже привертала увагу літературознавців, зокрема це дослідження О. Шаф та О. Гонюк «Жанрово-стильові особливості роману Ілларіона Павлюка «Білий попіл» [6], у якому проаналізовано специфіку взаємодії жанру «трилер» та стилю «нуар», осмислено їхню художню реалізацію; стаття О. Вещикової «Наративні стратегії в романі Ілларіона Павлюка «Білий Попіл» [4], де авторка описує ті стратегії та сигнали, якими письменник інтригує читача у містичному творі, стаття Л. Остапової

«Міфопоетика у постмодерному романі Ілларіона Павлюка „Я бачу, вас цікавить п'ятьма”» [11], у якій окреслено ключові міфологічні елементами роману та вказано на вплив художніх методів латиноамериканського «магічного реалізму» та української «хімерної прози» на творчість письменника. Роман «Танець недоумка» ще не був об'єктом літературознавчого дослідження, чим зумовлена **актуальність** обраної теми. Увагу привертає наскрізна апокаліптичність роману, ремінісценції на твори з кінцесвітньою тематикою, а також специфіка жанру «трилер» у творчому доробку І. Павлюка.

Виклад основного матеріалу. Сучасна постмодерна проза активно репрезентує нові неординарні тексти та імена авторів-фантастів, серед яких ім'я українського письменника, журналіста, військовослужбовця ЗСУ Ілларіона Павлюка. Дебютним у доробку І. Павлюка є роман «Білий попіл» – це детектив у стилі нуар, опублікований у Львові 2018 року. Варто зазначити, що в оригіналі твір написано російською, переклад українською мовою належить Михайлові Бриниху. У 2018 році Ілларіон Павлюк також видає збірку «19 різдвяних оповідань» та оповідання «Маріє, Різдво!» у «Видавництві Старого Лева». Ці твори демонструють здатність письменника презентувати свою творчість різноматично та різножанрово.

2019 року виходить у світ другий роман І. Павлюка «Танець недоумка», який разом із «Білим попелом» був номінований на звання «Книга року ВВС – 2019». В одному з інтерв'ю автор зазначив, що «Танець недоумка» – це «психологічний трилер і наукова фантастика. Там багато копирсання в душі головного героя й інших героїв» [3]. Останній роман І. Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», видано у 2020 році. Як зазначає сам автор, за жанром це психологічний трилер, у якому «містика є тим інструментом, [...] щоб провести читача через хитросплетіння темних куточків душі головного героя і не лише його» [3].

Пробудження апокаліптичної свідомості, на думку Т. Гребенюк, це завжди симптом певної кризи. Потреба у проголошенні майбутнього кінця світу або кінця світу, що вже відбувся, – хвороба переходу. На думку дослідниці, «закінчення певної епохи, зникнення певного ладу цілком може відчуватися як кінець усього сущого; існує велика спокуса прирівняти зникнення мого світу до кінця світу» [5]. Апокаліптичні сценарії у творах сучасних українських письменників, сюжети про наближення астероїду, інопланетне вторгнення та світову змову «переносять неусвідомлені страшні образи людства в художню площину, що, на думку психологів, є цілком нормальною реакцією людської психіки на постійне зростання різноманітних загроз, які не піддаються усвідомленню та контролю» [1, с. 429]. Роман І. Павлюка «Танець недоумка» – це квінтесенція страху перед невідомим майбутнім, що проявляється як зовнішньо, так і внутрішньо, і призводить до кардинальних змін у свідомості головного героя твору.

Сюжет роману І. Павлюка «Танець недоумка» розгортається у Києві в далекому майбутньому, коли людство вже освоїло міжгалактичні польоти та про-

довжує шукати і досліджувати нові планети, галактики, позаземні цивілізації. Головний герой твору – космічний біолог Гілель (Гіль) Гіршевич – отримує пропозиція від найбільшої у світі приватної військової компанії «Корпус конкістадорів» полетіти за 163 тисячі світлових років, щоб освоїти нещодавно відкриту планету Іш-Чель та заснувати там нову неземну колонію. Фінансова скрута, безуспішні пошуки роботи та загроза загострення спадкової хвороби змушують героя погодитись на пропозицію попри застереження друга Джохара, колишнього «конкістадора». Як зазначає сам автор: «Якщо коротко описати мого героя – у нього все погано. П'ятий місяць без роботи, дружина прогризає дірку в голові, та ще є 50%-ймовірність проявлення генетичної спадкової хвороби. Мій герой боїться, і цей страх жене його на авантюрні речі: він погоджується на ризиковану подорож, куди не варто їхати, тим паче з дружиною і дітьми... Але також це історія про щастя, про те, що щасливою людиною складно зманіпулювати, її складно збити з курсу. Натомість моїм героєм на початку історії маніпулюють усі. У першій частині книги він, наче сліпий. І для того, щоб прозріти і віднайти себе, йому доведеться полетіти на іншу планету» [3].

Роман складається із чотирьох частин – «Тридцять п'ять – сорок чотири», «Дівчина з кроликом на колінах», «Баба з очима ягуара» та «Час родитися», що презентують фантастичну реальність у стилі комп'ютерної гри Mass Effect. У першій частині герой погоджується взяти участь у космічній місії, летить у Токіо, у центральний офіс «Корпусу конкістадорів», де проходить ряд тестів та співбесіду, після чого підписує контракт та вирушає з родиною – дружиною Вірою та донькою Ельзою – у міжпланетну подорож. У другій частині автор розповідає про фантастичний світ планети Іш-Чель (*«Місцева доба тут на чотирі години довша за земну, але для зручності її однаково ділили на двадцять чотири частини. Виходило по сімдесят хвилин у годині. Різницю ми перестали відчувати дуже швидко»* [12, с. 109]), місцеву фауну (рибоящурів, смертожуків, лісових дияволів, женців тощо) та новоприбулих землян – старшого офіцера контролю місії полковника Ніколь Енджелу Вандлик, начальника біостанції Абу Асада та його співробітників – Ірму, Антона, Окамару та інших. Ключовим епізодом у цій частині є рейд «за контур табору», під час якого Гіль дізнається про таємничий пилок, який його колега Ірма збирає з гігантської п'ятиметрової квітки.

Подальше занурення в текст переконує в тому, що сюжетне тло сповнене апокаліптичних передчуттів, натяків. На початку твору Іш-Чель постає як новий світ *«в зоні помірного клімату»*, де було *«досить прохолодно, а низька хмарність робила будь-який день похмурим»* [12, с. 107]: *«Тваринний світ – буйний, різноманітний і трохи небезпечний (хижаків тут вистачало), але теж цілком нормальний»* [12, с. 108]. Цікаво, що назва планети позначає жіноче божество племені майя, яке індіанці зображували спочатку в образі дівчини з кроликом на колінах, а потім – старої з очима ягуара. Іш-Чель вважали дружиною бога неба Іцамни, богинею землі, ткацтва, медицини та родючості.

Усі ці якості давньомайської богині поступово набувають нових значень у процесі оповіді. «Нормальність» Іш-Чель поступово зникає, коли герої дізнається, що пилок з квітки, який Ірма збирає і розповсюджує серед учасників експедиції, здатний вилікувати будь-яке захворювання та збільшити фізичну силу людини у декілька разів: *«Він вирощує нейрони...мільйони нейронів на годину! Відновлює м'язову й кісткову тканину, збільшує реакцію. Багато всього»* [12, с. 140]. Гіль чи не єдиний із учасників експедиції ставиться до чудодійної сили пилка з підозрою і категорично відмовляється його вживати, хоч і потребує зцілення – спадкова хвороба поступово прогресує. А Ірма продовжує експерименти, влаштовує на біостанції підпільний «бійцівський клуб», щоб тестувати відновлювальну дію пилка. Згодом Гіль довідається, що саме пилок квітки, а точніше грибниці-паразита, стає причиною епідемії на космічній станції: його вживання спричиняє тератоморфні породження, що викликають жах і огиду. Першою жертвою побічної дії пилка став капрал Окамура: *«На стелі, скоцюрбившись, чи то навпочіпки, чи то навкарачки, в самих трусах сидів Окамура. Точніше... Воно було схоже на Окамуру – кутастою плечистою фігурою, чорним волоссям, стришкою «під морпиха», сплєтеними в клубок драконами на спині та плечах... Але його лице... Уявіть, що хтось виліпив його з пластиліну, а потім просто розмазав одним сильним рухом долоні»* [12, с. 207]. Аномальні трансформації героїв у романі І. Павлюка є свідченням того, що людству в майбутньому може бути явлена історія апокаліпсису в техногенному розумінні – катастрофа, спричинена внаслідок зараження інопланетною інфекцією. Грибниця-паразит у романі має хтонічне начало, адже є уособленням невідомого, таємничого світу Іш-Чель, в основі якого лежить зло, жажливе і непереможне. Саме змалювання автором картини світу Іш-Чель як такої, що руйнується, утрата духовних орієнтирів призводить до загальної дезорієнтованості головного героя.

Центральним у частині «Баба з очима ягуара» є образ безжальної планети, що висмоктує життєву силу з усіх, хто туди потрапив, посилює передчуття апокаліпсису у головного героя, інші персонажі твору перед загрозою смерті відгороджуються від споконвічних духовних цінностей, рятуючись від страшної загибелі. Завдяки прийому психологізованого пейзажу автор зміцнює відчуття тривоги у читача, герої перебувають у цілковитій самотності і безпорадності: *«Хмари затягли небо, сховавши обидва місяці, і стало по-справжньому темно. Мого будинку більше не було видно. Хоч до нього, певно, рукою сягнути. І навіть найближчу будівлю, за якийсь десяток кроків, я ледве розрізняв. Озираючись. Вогні населеного табору не видно. Вітер посилювся, нахабно штовхнувши мене в груди. А за секунду з неба справжньою зливою вперіцив град завбільшки з горох. Іш-Чель укотре нагадувала, що вона – не Земля»* [12, с. 482]. Епідемію на планеті Іш-Чель доповнює повстання гігантських «женців», яких виростила Ірма для того, щоб оголосити евакуацію та повернутись на землю. «Женці» мали знищити усю електроніку, після чого місію на Іш-Чель визнали б прова-

леною. Однак ситуація виходить з-під контролю і «женці» починають вбивати людей: *«Я кинувся до біостанції, де ми планували позичити всюдихід. Залишаюся хвилин двадцять до того, як перші жінці почнуть виходити зі ступору. Була небезпека, що ми не встигнемо. Але на той момент мене лякало навіть не те, що наш план може зірватися. Мене лякало усвідомлення, що безкровної евакуації не вийде. Сумнів уже не залишилося – жінці вбиватимуть»* [12, с. 431]. Автор вкотре наголошує, що втручання в природу іншої планети призводить до страшних наслідків.

Художнє декодування апокаліптичних мотивів у романі «Танець недоумка» відбувається на декількох рівнях тексту: тематичному (опозиція добра і зла), образно-смісловому (семантично навантажені образи-символи), міфопоетичному (міфологічні образи, архетипи). Найбільш виразною у романі «Танець недоумка» є тема протистояння добра і зла, характерна для есхатологічних мотивів. Так, І. Павлюк створює світ, у якому, за законами наукової фантастики, відбувається зіткнення з новим позаземним створінням, що є носієм зла – грибноцею, яка може імітувати, відтворювати все, із чим мала безпосередній контакт, може створювати людиноподібні копії, за допомогою яких прагне захопити новостворену колонію землян. У такій сюжетній лінії простежується втілення одного зі сценаріїв кінця світу і це дає підстави стверджувати, що роман «Танець недоумка» є своєрідною констатацією техногенного апокаліпсису.

На образно-смісловому рівні апокаліптичним є «саспенс» – атмосфера тривожного очікування великого лиха, постійне відчуття страху, часто жаху, яке переповнює героїв твору. Як зазначає сам автор, «Танець недоумка» «весь побудований довкола страхів, фантастика, майбутнє, інші планети – суто для того, щоб зробити книгу ще цікавішою і яскравішою». Світ страху головного героя розкривається через такі образи, як страх повторити долю батька та захворіти на спадкову хворобу, яка перетворить його на «танцюючого божевільного»; страх за життя доньки Ельзи та дружини Віри, які опиняться у скрутному фінансовому становищі через неможливість Гіля працювати та заробляти гроші; дитячі страхи (образ напівбожевільної старої Горбошиї, яка мало не вбила Гіля, коли йому було сім років; образ безодні в глибинах Чорного моря, де він плавав з батьками в дитинстві; арахнофобія (образ болотних павуків Проксіми), а також численні страхи, що вселяє землянам гігантська грибниця планети Іш-Чель. Апокаліптичний саспенс реалізується також у зображенні загибелі попередньої цивілізації роботів із невідомих землянам причин, загибелі від пилка грибниці попередньої команди «Корпусу конкістадорів».

С. Філоненко у рецензії на роман «Танець недоумка» описує страх як важливу категорію філософсько-психологічної основи твору. Захоплення людським майбутнім, статистичними прогнозами науковиця розглядає, як прояв страху перед «невідомим, яке викликає химер» [14]. Дійсно, індивідуальні страхи Гілея та інших персонажів твору сприймаються як психологічний фон відповідних подій роману. Грибниця-паразит відчуває ці тривоги та маніпулює

землянами, посилаючи їм візуалізовані химерні образи, засновані на їхніх свідомих і несвідомих страхах. Це, зокрема, болотяні павуки Проксими, які грибниця перетворює на «здоровених темно-коричневих істот з лискучим міцним панциром і пазурами на кінчиках хеліцер, завбільшки з мисливський ніж» [12, с. 371], які переслідують Гіля на покинутій станції в середині планети Іш-Чель; химера баби Горбошії – «знівечена горбом постать, скоцюрблена біля грудей ліва рука, непропорційно велика права» [12, с. 361]. Згадуються й інші тривоги персонажів, наприклад, офіцер Вандлик боїться вбивці своєї сестри. Про ці страхи грибниця може дізнатися лише, коли герої сплять, тому страх заснути доповнює апокаліптичність зображуваних подій: «Постійний страх... Він робить глухим до голосу розуму, і бачиш ти в усьому тільки те, що хочеш побачити. Навіть не так. Ти бачиш те, що боїшся побачити» [12, с. 290]. Химер, яких створює грибниця, міг вбити лише той, чий кошмар вони копіюють, а отже перемогти їх можна лише подолавши свій страх.

У четвертій частині «Час родитися», що є своєрідною розв'язкою твору, Гіль Гіршевич дізнається страшну правду: «Місію Корпусу – провалено. Вона була неможлива від початку. Не можна привезти звідси біологічної зброї, тому що зброя – це вся планета. Усе на Іш-Чель – це одна жива істота» [12, с. 588]. Виявляється увесь світ планети Іш-Чель (тварини, дерева, трава, смертожуки, лісові дияволи, жінці, тайга навколо табору) – це гриби-копії, об'єднані однією величезною грибницею. Вона потрапила на планету приблизно сто років тому і захопила її. Через це «Корпус конкістадорів» не проводить евакуацію, адже боїться «привезти цю заразу на Землю», бо серед учасників місії можуть бути «химери, яких неможливо відрізнити від людей» [12, с. 589]. Назва частини «Час родитися» асоціативно відсилає читача до старозавітної цитати з Книги Екклесіаста («Час родитися і час помирати») як трактування філософського міркування про циклічність життя. Ця цитата є частиною довгого списку парних протилежностей («час садити і час виривати», «час руйнувати і час будувати» тощо) і наголошує, що все у Всесвіті підкоряється встановленому ритму і незмінним законам природи та часу. Життя і смерть, початок і кінець – це лише фази одного вічного циклу. Назва цієї частини є декларацією перемоги життя над неминучим кінцем, початок нової ери після катастрофи, адже герої, долаючи смерть, усвідомлюють сенс існування та отримують другий шанс.

Детальне прочитання роману І. Павлюка «Танець недоумка» дає підстави стверджувати, що автор широко вдається до різних міфологічних, мистецьких, біблійних, літературних алюзій. Зокрема назва синтез-ядерної гвинтівки «Шива» відсилає читача до індуїстської міфології, а саме до верховного бога Шиви, який входить до трімурті (божественної тріади) разом з Брахмою (творцем) і Вішну (охоронцем). Шива є богом руйнування і відродження, тому автор використовує міфологічний образ індійського божества для надання зброї глибокого символічного значення. Назва прямо вказує на те, що гвинтівка є інструментом остаточного, незворотного знищення. Шива знищує Всесвіт, щоб

дати початок новому циклу, а постріл із цієї гвинтівки, є остаточним і неминучим для повсталих гігантських женців, які прагнуть знищити людську колонію на планеті Іш-Чель.

Отже, роман «Танець недоумка» презентує виразну деструктивну апокаліптичну спрямованість. Тут акцентовано не лише мотиви відчаю, втрати, страждання, пошуки власної цілісності та ідентичності, а й вияви агресивного ставлення до ворожого світу, суїцидальні мотиви в поведінці головного героя. Гіль усвідомлює світ як хиткий, непевний хаос, де важко знайти оперття. Щоденна потреба боротися за фізичне виживання на новій планеті змушує його балансувати на межі здорового глузду та божевілля. Гіль боїться втратити родину, йому постійно сняться страхітливі сни про доньку Ельзу: *«Це більше не Ельза! На мене дивилася моторошна істота з тільцем моєї доньки й хижо розкритою ліловою квіткою замість голови. Я ладен був закричати від страху, але мені забракло сил виштовхнути повітря з горлянки, і замість крику вийшов ледь чутний хрип. Тоді я усвідомив, що це сон. Сон! Просто сон!»* [12, с. 260].

Усі персонажі роману І. Павлюка тією чи іншою мірою переживають психологічний апокаліпсис, але найбільше цей процес простежується в деструктивній особі Гілея. Власне психологічним апокаліпсисом для нього стає втрата дружини Віри, яка перетворилась на химеру. Гіль довго не може усвідомити, що Віри вже немає: *«Копія чи ні, гриб чи не гриб – переді мною сиділа жінка! Людина! Моя дружина, яку я кохаю! Кохав... Не знаю, я це тепер сформулювати»* [12, с. 405]. Герою власноруч доводиться вбити Віру-химеру, і попри усвідомлення, що його дружина вже і так давно мертва, він констатує: *«Як же, виявляється, складно вбити беззахисного»* [12, с. 404]. Урешті-решт він долає свої переживання й страхи: психологічний апокаліпсис завершується порятунком доньки Ельзи, яку він певний час вважав загиблою. Возз'єднавшись із дитиною, Гіль більше немає страху позбутися надії на порятунок, тому що його серце знову переповнює віра у майбутнє.

Випробування, які проходить головний герой, допомагають йому усвідомити справжню цінність життя. Загроза загибелі на планеті Іш-Чель змушують Гіля переосмислити свої пріоритети, подолати усі страхи та знайти нову мотивацію. Переродження героя наприкінці твору демонструє, як в умовах кризової ситуації людина може віднайти сенс життя. Фінал залишається відкритим: декому з персонажів, у тому числі Гілею, Ельзі, Ірмі, вдається врятуватись, однак сон, у якому один із «конкістадорів» побачив татуювання загиблого на планеті Іш-Чель Нейтана Гога, створює інтригу, що грибниця-паразит все ж таки може потрапити на Землю.

Детальний аналіз роману Іларіона Павлюка «Танець недоумка» переконливо доводить, що твір є знаковим прикладом апокаліптичної прози. Апокаліптичність як домінанта літератури ХХІ століття вимагає від авторів максимально реалістичного та науково обґрунтованого зображення фантастичного, особливо коли йдеться про сценарії кінця світу. Саме на такому науково-реалістично-

му осерді побудована сюжетна архітектура більшості сучасних фантастичних наративів. «Танець недоумка» порушує центральну для наукової фантастики проблему: відповідальність людства за власне майбутнє. Автор ставить екзистенційне питання: чи достатньо людині мати високі технології та можливість космічної експансії, щоб уникнути глобальної катастрофи, яка загрожує самому існуванню виду? І. Павлюк, майстерно поєднавши фантастичні елементи з реальними переживаннями героїв, створює насичений та динамічний сюжет, а апокаліптичні мотиви у творі підсилюють інтригу, підвищують драматичність зображуваних подій. Художній світ романів І. Павлюка, сформований на перетині психологізму, містифікації та віртуалізації ірреальної дійсності, пропонує багатий матеріал для літературознавчих студій та потребує подальшого наукового дослідження.

Література

1. Александров, П. (2013). Мотиви кінця світу в сучасні медіакulturі та ЗМІ. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, (38), 426–431.
2. «Білий Попіл» – якісна жанрова література, на яку чекали давно [Презентація роману «Білий Попіл»]. (2022, 21 лютого). Видавництво Старого Лева. <https://surl.l.u/pfuwww>
3. Базів, Л. (2020, 25 вересня). *Ілларіон Павлюк, письменник*. Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3105872-illarion-pavluk-pismennik.html>
4. Вещикова, О. (2021). Наративні стратегії в романі Ілларіона Павлюка «Білий Попіл». *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 9(1), 121–130. <http://doi.org/10.14746/sup.2021.9.1.10>
5. Гребенюк, Т. (2013). Ситуація есхатологічного напруження в українській масовій літературі 1990-х рр. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія. Літературознавство, 224(212), 28–34.
6. Гонюк, О., Шаф, О. (2022). Жанрово-стильові особливості роману І. Павлюка «Білий попіл». *Закарпатські філологічні студії*, 1(24), 183–189. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.35>
7. Гундорова, Т. (2005). *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн* (264 с.). Київ: Критика.
8. Еклезіаст. (б.д.). <https://www.bible.com/uk/bible/186/ECC.3.1-8.UBIO>
9. Капленко, О., & Микитенко, А. (2021). Художньо-образні моделі апокаліпсису в сучасній українській прозі. *Література та культура Полісся*. Серія: Філологічні науки, (101), 65–83.
10. Логвиненко, Ю. (2008). Підстави для абсурду і втеча від абсурду: ранній український постмодернізм крізь оптику біблійної міфології. *Слово і час*, (6), 57–61.
11. Остапова, Л. В. (2024). Міфопоетика у постмодерному романі Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки, 4(211), 99–104. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-14>
12. Павлюк, І. (2024). *Танець недоумка* (пер. з рос. Р. Мельниківа, 680 с.). Львів: Видавництво Старого Лева.
13. Дописувачі до Вікіпедії. (2025, 1 квітня). Список імовірних дат кінця світу. У *Вікіпедії*. <https://surl.l.u/lustao>
14. Філоненко, С. (2020, 16 січня). «Танець недоумка»: планетарна фантастика, що плавить мозок. Видавництво Старого Лева. <https://starylev.com.ua/blogs/tanec-nedoumka-planetarna-fantastyka-shcho-plavyt-mozok?srsltid>

References

1. Aleksandrov, P. (2013). Motyvy kintsia svitu v suchasnyy mediakulturi ta ZMI [The motives of the end of the world in modern media culture and media]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Serii: Zhurnalistyka* [Visnyk of the Lviv University. Series: Journalism], (38), 426–431. [in Ukrainian].

2. “Bilyi Popil” – yakisna zhanrova literatura, na yaku chekaly davno [“Bilyi Popil” – high-quality genre literature long awaited] [Presentation of the novel “Bilyi Popil”]. (2022, February 21). Vydavnytstvo Staroho Leva. URL: <https://surl.luhbwfes> [in Ukrainian].
3. Baziv, L. (2020, September 25). Illarion Pavliuk, pismennyk [Illarion Pavliuk, a writer]. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3105872-illarion-pavliuk-pismennik.html> [in Ukrainian].
4. Veshchikova, O. (2021). Naratyvni stratehii v romani Illariona Pavliuka “Bilyi Popil” [Narrative strategies in Illarion Pavliuk’s novel “Bilyi Popil”]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 9(1), 121–130. <http://doi.org/10.14746/sup.2021.9.1.10> [in Ukrainian].
5. Hrebenuk, T. (2013). Sytuatsiia eskhatolohichnoho napruzhenia v ukrainskii masovii literaturi 1990-kh rr. [The situation of eschatological tension in Ukrainian mass literature of the 1990s]. *Naukovi Pratsi Chornomorskoho Derzhavnoho Universytetu Imeni Petra Mohyly Kompleksu “Kyievo-Mohylianska Akademiia”*. Seria: Filolohiia. *Literaturoznavstvo* [Scientific Works of Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy Complex. Series: Philology. Literary Studies], 224(212), 28–34. [in Ukrainian].
6. Honiuk, O., Shaf, O. (2022). Zhanrovo-stylovi osoblyvosti romanu I. Pavliuka “Bilyi popil” [Genre and stylistic features of I. Pavliuk’s novel “Bilyi popil”]. *Zakarpatski Filolohichni Studii* [Zakarpattia Philological Studies], 1(24), 183–189. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.35> [in Ukrainian].
7. Hundorova, T. (2005). *Pisliachornobylska biblioteka. Ukrainskiyi literaturnyi postmodern* [The Post-Chernobyl Library. Ukrainian Literary Postmodernism] (264 p.). Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
8. Ekkleziast [Ecclesiastes]. (n.d.). <https://www.bible.com/uk/bible/186/ECC.3.1-8.UBIO> [in Ukrainian].
9. Kaplenko, O., & Mykytenko, A. (2021). Khudozhno-obrazni modeli apokalipsysu v suchasni ukrainskii prozi [Artistic and figurative models of the apocalypse in contemporary Ukrainian prose]. *Literatura ta Kultura Polissia*. Seria: *Filolohichni Nauky* [Literature and Culture of Polissia. Series: Philological Sciences], (101), 65–83. [in Ukrainian].
10. Lohvynenko, Yu. (2008). Pidstavy dlia absurdu i vtecha vid absurdu: rannii ukrainskyi postmodernizm kriz optyku bibliinoi mifolohii [Grounds for absurdity and escape from absurdity: early Ukrainian postmodernism through the lens of biblical mythology]. *Slovo i Chas* [Word and Time], (6), 57–61. [in Ukrainian].
11. Ostapova, L. V. (2024). Mifopoetyka u postmodernomu romani Illariona Pavliuka “Ja bachy, vas tsikavyt pitma” [Mythopoetics in the postmodern novel I See You Are Interested in Darkness by Illarion Pavliuk]. *Naukovi Zapysky*. Seria: *Filolohichni Nauky* [Scientific Notes. Series: Philological Sciences], 4(211), 99–104. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-14> [in Ukrainian].
12. Pavliuk, I. (2024). *Tanets nedoumka* [Dance of a fool] (R. Melnykiv (Trans.), 680 p.). Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. [in Ukrainian].
13. The Wikipedia contributors. (2025, April 1). Spysok imovirnykh dat kintsia svitu [List of probable end-of-world dates]. In *Wikipedia*. <https://surl.luhbwfes> [in Ukrainian].
14. Filonenko, S. (2020, January 16). “Tanets nedoumka”: planetarna fantastyka, shcho plavyt mozok [“The fool’s dance”: planetary science fiction that melts the brain]. Vydavnytstvo Staroho Leva. <https://starylev.com.ua/blogs/tanec-nedoumka-planetarna-fantastyka-shcho-plavyt-mozok?srsltid> [in Ukrainian].

Anna DANIUK

APOCALYPTIC MOTIFS IN ILLARION PAVLIUK’S NOVEL “THE FOOL’S DANCE”

The article analyzes the novel “The Fool’s Dance” by the Ukrainian writer Illarion Pavliuk in the context of the contemporary global and national apocalyptic discourse, which is characterized by crisis, catastrophism, and eschatological visions. The research emphasizes the relevance of comprehending the theme of the end of the world in Ukrainian prose, as the work of contemporary writers is

increasingly focused on depicting artistic versions of the apocalypse (technogenic, ecological, psychological, etc.).

The novel “The Fool’s Dance” (2019) by Illarion Pavliuk, which is a psychological thriller and science fiction, has not yet been the subject of dedicated literary research, which determines the relevance of the chosen topic. The work attracts attention with its pervasive apocalypticism and reminiscences of the end-of-the-world theme. The author elaborates on the novel’s plot, describing the space expedition of the biologist Hillel Hirshevich to the planet Ish-Chel, where the human colony faces a technogenic apocalypse caused by an extraterrestrial fungal parasite (mycelium). The planet Ish-Chel is named after a female Mayan deity, the goddess of earth and fertility, who was initially depicted as a girl with a rabbit, and later — as an old woman with jaguar eyes. Although Ish-Chel initially appears ordinary, its “normality” gradually disappears. Illarion Pavliuk’s novel “The Fool’s Dance” is an example of the apocalyptic prose that dominates the literature of the 21st century and requires authors to depict the fantastic world of humanity’s future in a maximally realistic and scientifically grounded way. The author employs various mythological, artistic, biblical, and literary allusions.

The work highlights not only the motifs of despair, loss, suffering, the search for one’s own integrity and identity, but also manifestations of aggressive attitudes towards a hostile world and suicidal motifs in the protagonist’s behavior. “The Fool’s Dance” raises the central problem of science fiction: humanity’s responsibility for its own future. The author proves that it is not enough for people to possess high technology and the possibility of cosmic expansion to avoid a global catastrophe for all of humanity. The novel’s pervasive apocalypticism, its reminiscences of works with end-of-the-world themes, as well as the specificity of the “thriller” genre, intensify the intrigue and heighten the drama of the depicted events. The artistic world of I. Pavliuk’s novels, formed at the intersection of psychologism, mystification, and the virtualization of unreal reality, offers rich material for literary studies and requires further scientific research.

Keywords: *Illarion Pavliuk, apocalyptic motifs, suspense, artistic image.*

УДК 821.161.2-13:398.8]:355.01

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350476](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350476)

Анна МАЛІЦЬКА

аспірантка кафедри української літератури та компаративістики

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

annaitilnen@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2765-3154>

УКРАЇНСЬКА ПОЕТИЧНА МІЛІТАРНА ТРАДИЦІЯ: ДО ПИТАННЯ ВИТОКІВ

У статті розглянуто фольклор як одне з домінантних джерел української художньої мілітаристики. Актуальність теми зумовлена поширенням рис і прийомів усної народної творчості в поезії часів повномасштабного вторгнення й необхідності системного вивчення мілітарного дискурсу в культурі в історичній площині, що дозволить окреслити чіткіші зв'язки між традицією і новаторством. Досліджено, що тема війни є питомою для української культури від найдавніших часів. У статті розглянуто розгортання мілітарного дискурсу в народній творчості, зокрема, соціально-побутових піснях різних культурно-історичних періодів (княжої доби, козацтва, новітньої доби). Акумульовано студії українських науковців, у яких вивчено специфіку героїчного епосу Київської Русі (образ воїна, зображення мікрообразів мілітарного світу тощо). Проведено паралель між архетипними образами героя: лицаря у західноєвропейській традиції та козака в українській, а також проаналізовано зв'язок цієї традиції творення героїчного образу з сучасною поезією періоду повномасштабного вторгнення. Також проаналізовано подальший розвиток мілітарного дискурсу в солдатських і рекрутських піснях, що представляють творення докорінно інакшого типу воїна-солдата і занепад героїки, який не був згодом притаманний літературі 2022–2023 років. Насамкінець, у статті згадано процеси, подібні до фольклоризації, що відбувались уже в сучасному літературному процесі початку ХХІ століття (література Помаранчевої Революції та Майдану). Зроблено висновок про те, що фольклор є відображенням трансформації військових цінностей, образу героя-воїна; усна традиція споріднена з документуванням історії, меморіальними практиками, а також мистецьким утіленням сюжетів війни, у яких домінують суб'єктивізм, ліричність та підвищена емоційність. Такі ж тенденції вбачаються і в літературі перших років повномасштабного вторгнення.

Ключові слова: мілітарний дискурс, фольклор, соціально-побутові пісні, героїчний епос, архетип, герой.

Постановка проблеми. Війна як невіддільна частина історії людства від найдавніших часів знаходила своє відображення в культурі. Як зазначає дослідниця художньої мілітаристики Н. Гаврилюк, «Іліаду» Гомера можна вважати найбільш раннім досвідом опису війни, що одразу окреслює її в негативному контексті: «Зачин цієї епічної поеми зображує війну як зло (пер. Бориса Тена): *«Гнів оснівай, богине, Ахілла, сина Пелея, Пагубний гнів, що лиха багато ахеям накоїв»* [3, с. 26]. Водночас війна може слугувати чинником консолідації, формування та підтримки національної ідентичності. На думку Е. Томпсон, роль війн у цьому процесі є незмінно важливою, «незалежно від того, як вони закінчувалися – перемогою чи поразкою. Пам'ять про ці війни облагороджувалася, коли їх описували національні еліти» [3, с. 142]. В українській культурі мілітарна традиція є давньою і певною мірою питомою. Так, Є. Маланюк, посилаючись на історичні пам'ятки VI ст. н. е., які свідчать про боротьбу антів із навалюю гунів, говорить, що хліборобські племена уже тоді посідали «мілітарний первень», ще не маючи державницького [9, с. 24]. Долю України письменник розглядав у призмі образу степової Еллади, вказуючи, що це стало нашим культурним комплексом. Він наголошував на ролі «Риму», який «дещо зрівноважив і доповнив нашу «елліністичну» однобічність, який прищепив нам боеві, мілітантні і мілітарні психокультурні властивості» [9, с. 21], на ролі норманів, які «вдихнули мілітарно-державницький дух київським полянам» [9, с. 28].

Актуальність дослідження зумовлюють студії художньої мілітарної літератури, поширені в сучасному українському літературознавстві. У проблемі зв'язку між традицією і новаторством важливими стають питання того, коли починається відлік української мілітарної традиції і як на цьому фундаменті розвивається сучасна література від 2014 та від 2022 року. З одного боку, література як явище глибоко закорінена в народнопісенну традицію, з іншого – тенденції використання фольклорних образів, стилістичних прийомів, жанрів поширені в літературному процесі періоду повномасштабного вторгнення. Відтак важливо проаналізувати елементи мілітарного дискурсу саме в українському фольклорі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спирається на студії А. Бондаренка, Ю. Коваліва та інших, у яких проаналізовано специфіку висвітлення образів воїнів, військової справи тощо. Актуальними також є праці М. Лановик, присвячені класифікації фольклору, і Н. Мельник, у яких відображено характерні риси образу героя у народній традиції.

Мета статті – панорамний огляд тенденцій розгортання мілітарного дискурсу в українській фольклорній традиції.

Вклад основного матеріалу. З класифікації фольклору М. Лановик [7] можна зробити висновок, що мілітарний дискурс повніше розвивається в українській культурі уже в історичну епоху, зафіксовану писемними пам'ятками, від княжої доби. Окремо йдеться про героїчний епос (билини, думи та історичні пісні – твори епічно-ліричного характеру), а також соціально-побутові

пісні. Викликає інтерес і періодизація фольклору А. Бондаренка, центром якої стає образ героя-воїна: «Давньослов'янські праукраїнські легенди та перекази (фольклорні сюжети з образом Перуна-Громовика, билини про богатирів Валігора і Вирвидуба, про Івана Сучича), давньоруські билини Київського циклу (билини про Вольгу Волхва, про Іллю Муромця), козацький фольклор (дум, пісень, легенд та переказів)» [2, с. 9]. О. Галайчук, характеризуючи світовий контекст героїки, залучає до цього переліку й інші жанри усної народної словесності, зокрема календарно-обрядову та родинно-обрядову поезію, казки, легенди, перекази тощо, у яких наявні лицарські мотиви [4, с. 15].

Мілітарний дискурс найбільше розкривається у творах соціально-побутового характеру, які «є результатом постійного розвитку національної свідомості, відображенням культури соціально-побутових відносин» [10, с. 107]. З погляду сучасних студій можна зробити висновок, що соціально-побутові пісні наповнені екзистенційною проблематикою, оскільки демонструють людину, її поведінку та цінності в межових ситуаціях часто негативного характеру, одними з яких є війна та військова справа (служба в армії, походи, революції, повстання тощо).

Слід зазначити, що саме у фольклорі оприявнюється феномен героїчного, визначальний «не лише задля осмислення ідейного змісту соціально-побутової пісенності, але й цілісного розуміння українського традиційного світогляду» [10, с. 11]. Вважаємо, що вона залишається домінантною в українській мілітарній літературі періоду повномасштабного вторгнення нарівні з категорією ліричного.

У добу Київської Русі (княжу добу) розвиток держави, військові походи та битви спричиняють розвиток усного героїчного епосу, серед основних жанрів якого були билини, легенди та перекази [7, с. 33]. Запровадження на Русі християнства переносить фокус фольклору з «анонімного колективу до сильної героїчної особистості» [7, с. 35]; більша увага приділяється соціальним змінам та фіксації важливих історичних фактів, відтак зростає роль соціально-побутового фольклору. Характеризуючи жанрове розмаїття цього періоду, відзначимо билини як «автентичний героїчний епос українського народу» [7, с. 244]. Вони підносять образ індивідуального героя (Іллі Муромця, Микули Селяновича, Дуки, Чурила, князя Володимира тощо), яким надаються позитивні, часто гіперболізовані та міфологізовані риси. Кульмінацією таких творів зазвичай є битва чи поєдинок, описані детально, як і мікрообрази предметного світу, що мають мілітарну природу (зброя, обладунки тощо).

Якщо билинам притаманні фантастичні елементи, то думи передають реалістичне світосприйняття. Вони також є творами ліро-епічного характеру, причому, як зазначає М. Лановик, епічна за основою розповідь майже завжди подається в ліричному висвітленні, що наближує їх до європейських балад. Сильний ліризм у поєднанні з драматизмом зворушує читача [7, с. 261]. Думи, які дійшли до нас, переважно датуються XVI-XVII століттями, отже, припадають вже на козацький період української історії.

Вивчення історії художнього мілітарного дискурсу неможливе без осягнення ролі козацтва. Образ козака сформувався в українській свідомості не просто як символ, а як унікальне втілення етнічного архетипу героя. Категорії мілітарного та героїчного у феномені козацтва багато в чому співвідносні з феноменом західноєвропейського лицарства, однак не тотожні йому, оскільки містять синтез західної та східної культур. Риси схожості двох феноменів представлені в концепції Ю. Фігурного, який провідними для козацтва вважає: побратимство; червоний колір (як «головна барва і ознака військової верстви козаків-лицарів»); культ шаблі; культ коня; характерництво; кобзарство. Про глибоко мілітарний контекст свідчить інтерпретація соціальних та культурних засад козацтва, у яких надається подвійна атрибуція основній дійовій особі – козак-воїн [6]. Хоча козак є героєм низки ліричних пісень, що ускладнює вченим-фольклористам однозначну класифікацію українського фольклору, безперечним є те, що військовий, героїчний дискурси мають першість у творенні цього образу. Мистецтвознавиця, дослідниця українських соціально-побутових пісень Л. Єфремова підкреслює саме мілітарні характеристики козацького фольклору: «За характером образності, емоційною насиченістю, багатством символіки, поетичними особливостями козацькі пісні близькі до переважної більшості ліричних пісень, однак відтворення козацького побуту, військового оточення козака як основної дійової особи козацьких пісень, героїчні мотиви наближають їх до історичної пісенності» [6, с. 69]. Елементи мілітарного дискурсу зустрічаємо в думках про героїчну боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників («Дума про Самійла Кішку») і проти шляхетсько-польського поневолення («Хмельницький і Барабаш», «Смерть Богдана Хмельницького» тощо). Н. Мельник стверджує, що «козацтво сформувало власний ідеал чоловіка-оборонця вітчизни як людини активної, дійової, відданої великій меті; виробило особливі етико-естетичні норми, які ґрунтуються на осмисленні людини, її життя з громадянської точки зору» [10, с. 16]. Такі риси героїчного будуть використовувати й у подальших культурно-історичних епохах. Так, активізм, готовність до боротьби та самопожертва віднайшли відображення у мистецьких доробках представників «Празької школи» у міжвоєнний період ХХ століття. У сучасній мілітарній поезії від 2022 року українських військових часто порівнюють із козаками, демонструючи зв'язок цієї війни зі славетними битвами минулого.

Після руйнування Запорізької Січі фольклор відображає феномен рекрутчини, який докорінно трансформує образ мілітарного героя. У рекрутських піснях ідеться про важку долю юнаків, приречених на військову службу-каторгу, про їхні покалічені долі, про розлуку з родиною тощо [8, с. 313]. Близькими за проблематикою є солдатські пісні – «соціально-побутові пісні про долю солдата, які виконуються колективно під час маршу. В українській уснопоетичній творчості їм відповідають рекрутські, жовнірські пісні, а на початку та в середині ХХ ст. – стрілецькі й повстанські пісні» [8, с. 415]. Вони демонструють інший

бік війни, у якому зрідка знаходиться місце для слави; натомість постулюються ідеї перебування у війську не з власної волі, у деяких творах заперечується героїзація подій війни та вчинків представників війська. З рекрутськими і солдатськими піснями до культурного семіотичного поля входить образ солдата-москаля, який уособлює загрозу й руйнацію, і він, за твердженням В. Агеєвої [1], виступає для української літератури в імагологічній ролі «Іншого», навіть «Чужого», чим певною мірою сприяє формуванню національної ідентичності.

У цей час ознака мілітарності у фольклорних творах зазнає радикальних змін, оскільки відбувається перехід від «етико-естетичної концепції національного героя, від «національного морального кодексу» активної суспільної одиниці (козака як ідеального типу) до пасивної ролі особистості в державі та суспільстві, яка, на думку багатьох науковців, може призвести до духовного, політичного, економічного занепаду нації загалом» [10, с. 14]. Для солдата / рекрута військова справа вже не була «змістом життя», як для козака. Оскільки солдатська повинність була примусовою і тривала спочатку довічно, а потім скоротилася до 25 років, то для тих, хто потрапляв на неї, означала вірну смерть (фізичну або моральну). Звідси – переорієнтація та стрімкий занепад цінностей героїки, мілітарного служіння державі. Спираючись на тези Д. Ревуцького, дослідниця пояснювала це відсутністю мети, мотивації – оскільки тепер бути військовим означало воювати за чужу імперію, а не захищати рідну державу. Саме тому, на нашу думку, літературна творчість періоду загальнонаціонального піднесення та єднання на початку 2022 року ідейно є ближчою саме до козацьких, а не до солдатських пісень.

Роль соціально-побутового фольклору залишається вагомим у період становлення нової української літератури. На це вказує В. Агеєва, говорячи, що хоча значення «сліпих кобзарів на сільських майданах» не було оцінене російською імперською владою, однак у реальності здійснило неабиякий вплив у добу націоналізму й романтизму. Етнографію та фольклористику науковиця взагалі називає «політичними науками» XIX століття, а власне нову українську літературу «речницею культурного спротиву» [1, с. 12]. У період романтизму на фундаменті творів, у яких розгорнуто мілітарний дискурс, виростає нова національна пам'ять – «козакофільська міфологія» [1, с. 27], що особливо гостро підкреслює різницю української та російської ментальностей і висвітлює історичну унікальність першої.

У XX столітті мілітарний дискурс в українському фольклорі представляють солдатські, повстанські, пісні, а також лірика революційного характеру. Г. Горішна вказує на зацікавлення літературознавців питаннями фольклорної домінанти в ліричних творах УСС, а також періоду Другої світової війни. Вже у XXI столітті часто мілітарна за своєю основою творчість періоду Помаранчевої революції 2004 року, на думку науковиці, розвивається «в гаслах, речівках, слоганах, анекдотах тощо. Дослідники називають таку творчість одним із різновидів побутування постфольклору» [5, с. 5]. Відповідно, так само на-

ближеною до фольклорних джерел згодом стає література Револуції Гідності. У цю постмодерну добу, як стверджує Я. Поліщук, до України повертається «культ слова», коли важила саме вартість текстів, а не їхнє авторство, тому часто «найбільш вартісні та затребувані тексти поширювали як анонімні» [11, с. 33]. Шлях, описаний науковцем, на нашу думку, є близьким до процесу фольклоризації текстів, що свідчить про вагомість фольклору як виразника мілітарного дискурсу в мистецтві сьогодення. Численні поезії, написані у 2022-2023 роках, мають риси притаманної фольклору глорифікації українського війська і демонізації ворога, звертання до архетипів, сталих епітетів та порівнянь у створенні образу героя-воїна (зустрічаються в антологіях «Весна озброєна», «Воєнний стан», «Поміж сирен»), використання мотивів народних замовлянь (у творчості Л. Горової, К. Калитко) тощо.

Висновки і перспективи дослідження. Проаналізувавши початки мілітарного дискурсу в українській фольклорній традиції, можемо зробити висновок про значну роль фольклорних текстів у становленні та історичному розвитку художньої мілітаристики. На нашу думку, поступ фольклору віддзеркалює погляди суспільства на зміну військових цінностей, зокрема, героїку та усвідомлене служіння власній державі, а також власне образ воїна, що в різні часи набуває як позитивних, так і негативних характеристик. Помітною є й амбівалентна приналежність пісень, у яких відбито мілітарний дискурс, з одного боку, до творів історичної тематики, що відображають хроніку подій, документують важливі факти минулого, а, з іншого боку, до ліричних творів, у яких домінують емоційність і суб'єктивізм. Цей феномен органічно втілюється у документальних, меморіальних і мистецьких практиках мілітарної літератури (зокрема, поезії) уже в період повномасштабного вторгнення. Відтак перспективи дослідження вбачаємо у глибшому компаративному аналізі сучасних літературних творів про війну та зразків фольклору, у яких розгортається мілітарний дискурс.

Література

1. Агеева, В. П. (2021). *За лапштунками імперії* (360 с.). Київ: Віхола.
2. Бондаренко, А. О. (2015). *Культ воїна-звіра у мілітарних традиціях на території України* [Автореф. дис. канд. іст. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка] (18 с.). Київ.
3. Гаврилюк, Н. (2023). Поезія фронтовиків: образи війни в поезії Ярини Черногуз. *Scientific Collection "InterConf+",* (32(151)), 274–285. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.04.2023.031>
4. Галайчук, О. В. (2018). *Лицарство княжої доби в українському обрядовому фольклорі: мотиви та образи* [Дис. канд. філол. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка] (201 с.). Львів.
5. Горішна, Г. М. (2018). *Поезія майдану у дискурсі української революційної поезії ХХ–ХХІ століття* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка]. Тернопіль.
6. Сфремова, Л. (2008). Вояцькі пісні : каталогізація, динаміка жанроутворення, російські та польські впливи. *Матеріали до української етнології* (вип. 7(10), с. 67–79). Київ: Інститут мистецтва, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.
7. Лановик, М., & Лановик, З. (2006). *Українська усна народна творчість* (592 с.). Київ: Знання-Прес.
8. Ковалів, Ю. І. (Уклад.). (2007). *Літературознавча енциклопедія* (Т. 2, 609 с.). Київ: Академія.
9. Маланюк, Є. (1954). *Нариси з історії нашої культури* (81 с.). Нью-Йорк: Дніпро.

10. Мельник, Н. Г. (2013). Соціально-побутові паремії як відображення національної традиції. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*, (9(2)), 104–110.
11. Поліщук, Я. О. (2016). *Реактивність літератури* (192 с.). Київ: Академвидав.
12. Томпсон, Е. (2008). *Трубадури імперії* (М. Корчинська, Пер., 368 с.). Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи».

References

1. Ageyeva, V. (2021). *Za lashtunkamy imperii* [Behind the empire's curtains] (360 p.). Kyiv: Vikhola. [in Ukrainian].
2. Bondarenko, A. (2015). *Kult voyna-zvira u militarynykh tradytsiiakh na terytorii Ukrainy* [The cult of the warrior-beast in military traditions on the territory of Ukraine] [Extended abstract of CandSc dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv] (18 p.). Kyiv. [in Ukrainian].
3. Havryliuk, N. (2023). Poeziia frontovykyv: obrazy viiny v poezii Yaryna Chornohuz [Poetry of frontline soldiers: images of war in the poetry of Yaryna Chornohuz]. *Scientific Collection InterConf+*, (32(151)), 274–285. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.04.2023.031> [in Ukrainian].
4. Halaichuk, O. (2018). *Lytsarstvo kniazhoi doby v ukrainskomu obriadovomu folklori: motyvy ta obrazy* [Chivalry of the princedom period in the Ukrainian ritual folklore: motifs and images] [CandSc dissertation, Ivan Franko National University of Lviv] (201 p.). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].
5. Horishna, H. (2018). *Poeziia Maidanu u dyskursi ukrainskoi revoliutsiinoi poezii XX–XXI stolittia* [Poetry of the Maidan in the discourse of Ukrainian revolutionary poetry of the 20th–21st centuries] [Extended abstract of CandSc dissertation, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University] (20 p.). Ternopil. [in Ukrainian].
6. Yefremova, L. (2008). *Voiatycki pisni: katalohizatsiia, dynamika zhanrovorennia, rosiiski ta polski vplyvy* [Soldiers' songs: cataloguing, genre dynamics, Russian and Polish influences]. *Materialy do ukrainskoi etnologii* [Materials for the Ukrainian ethnology] (iss. 7(10), pp. 67–79). Kyiv: Instytut mystetstva, folklorystyky ta etnologii imeni M. T. Rylskoho. [in Ukrainian].
7. Lanovyk, M., & Lanovyk, Z. (2006). *Ukrainska usna narodna tvorchist* [Ukrainian oral folk art] (592 p.). Kyiv: Znannia-Pres. [in Ukrainian].
8. Kovaliv, Yu. (Comp.). (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia* [Literary studies encyclopedia] (Vol. 2, 609 p.). Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
9. Malaniuk, Y. (1954). *Narysy z istorii nashoi kultury* [Essays on the history of our culture] (81 p.). New York: Dnipro. [in Ukrainian].
10. Melnyk, N. H. (2013). Sotsialno-pobutovi paremiï yak vidobrazhennia natsionalnoi tradytsii [Socio-domestic proverbs as a reflection of national tradition]. *Naukovyi Visnyk Kryvorizkoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu. Filolohichni Studii* [Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University. Philological Studies], (9(2)), 104–110. [in Ukrainian].
11. Polishchuk, Ya. O. (2016). *Reaktyvnist literatury* [Reactivity of literature] (192 p.). Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].
12. Thompson, E. (2008). *Trubadury imperii* [Empire's troubadours] (M. Korchyńska, Trans., 368 p.). Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy". [in Ukrainian].

Anna MALITSKA

**THE BEGINNINGS OF THE UKRAINIAN MILITARY
TRADITION IN FOLKLORE**

The article examines folklore as one of the dominant sources of Ukrainian artistic military tradition. The relevance of the topic is explained by the spread of features and techniques of oral folk art in the poetry of the full-scale invasion, as well as the need for a systematic study of military discourse in culture in the historical plane, which will allow to outline clearer connections between tradition and modernity. It has been studied that the topic of war has been specific for Ukrainian culture since ancient times. The article examines the development of military discourse in folk art, and in particular, social songs of various cultural and historical periods (princely era, Cossacks, modern era etc.). The studies of Ukrainian scientists, in which the specifics of the heroic epic of Kyivan Rus (the image of a warrior, images of microimages of the military world, etc.) were studied, were accumulated. A parallel is drawn between the archetypal images of the hero: a knight in the Western European tradition and a Cossack in the Ukrainian one, and the connection of this tradition of creating a heroic image with modern poetry of the period of full-scale invasion is analysed. The further development of military discourse in soldier and recruit songs, which represent the creation of a fundamentally different type of soldier-soldier and the decline of heroics, which was not later inherent in the literature of 2022–2023, are also studied. Finally, the article mentions processes similar to folklorisation that took place in the modern literary process of the beginning of the 21st century (literature of the Orange Revolution and the Maidan). It is concluded that folklore is a reflection of the transformation of military values, the image of a warrior hero; oral tradition is related to the documentation of history, memorial practices, as well as the artistic embodiment of war plots, which are dominated by subjectivism, lyricism and increased emotionality. The same trends can be seen in the literature of the first years of the full-scale invasion.

Keywords: *military discourse, folklore, social and everyday songs, heroic epic, archetype, hero*

УДК 883.3.09-1

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350477](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350477)

Валентина МУСІЙ

доктор філологічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри періодичної преси та медіаредагування факультету
журналістики, реклами та видавничої справи
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна
valentinanew2016@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9641-7753>

ДО ПИТАННЯ ПРО НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА В ОПОВІДАННІ «ДЖУМА»

Об'єкт уваги автора статті — оповідання «Джума». Воно входить до другої частини роману сучасного українського письменника Валерія Шевчука «Дім на горі», але є відносно самостійним твором — в оповіданні свій герой, свій сюжет. Це історія, яку, як і низку інших, розповідає один із персонажів роману. Мета статті — визначити жанрову природу цього твору. Автор доводить у статті тезу, що оповідання містить елементи притчі. Він мотивує свою думку тим, що ключову роль у творі відіграє ситуація життєвого вибору, що робить герой, а також тим, що цей вибір той робить, спираючись на загальнолюдські цінності.

Завданням вивчення жанрової природи оповідання пояснюється і вибір методики дослідження — автор статті спирається на міфопоетичний, синергетичний та нарратологічний методи. Дослідження наратологічних стратегій письменника у статті мотивується тим, що увага Шевчука сконцентрована на внутрішньому стані героя, на його осмисленні своєї причетності до загибелі людей, його переживанні цього відкриття і на тому рішенні, яке він обирає. У зв'язку з тим, що наратор непомітно для читача перейшов на точку зору героя, передав події через призму їх сприйняття героєм оповідання, читачеві складно судити, відбувається все, що описано, в реальності або є результатом уяви (марення) вмираючої людини.

Автор статті вважає, що нарація в оповіданні «Джума» має інтроспективний характер, що дає можливість сфокусуватися на ментальних і психічних процесах, які переживає герой твору. І водночас така нарація відкриває перед читачем різні варіанти інтерпретації того, що сталося. Така варіативність рецепції є, як відомо, ознакою художнього твору.

Ключові слова: наратологія, жанр, притча, оповідання, позасвідоме, мотив, художній простір, В. Шевчук

Постановка проблеми. У фокусі нашої уваги – міфопоетична образність, символіка, міфопоетичні мотиви в оповіданні Валерія Шевчука «Джума» (частина роману «Дім на горі»). Головним чином ця особливість твору цікавить нас з точки зору наявності у ньому ознак притчі. Звідси – проблема обумовленості міфопоетичних наратологічних стратегій жанровою природою твору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій і мета статті. Валерій Шевчук, незважаючи на те, що його творчість припадає на другу половину ХХ сторіччя – початок ХХІ, вже набув статусу класика української літератури. Це підтверджує й значна кількість наукових праць, які присвячено його літературній діяльності, розробка питання про вектори та основні віхи розвитку його творчості (О. Круківська, В. Саєнко), про місце його прози в європейській літературі (І. Дзюба, М. Замбжицька, О. Солецький, І. Приліпко). «Творчість письменника, - пише Валентина Саєнко, - ґрунтується на двох міцних пластах – національному та західноєвропейському, фактично, свою естетику він будує на поєднанні національної та модерної літературної традиції. Отже, В. Шевчука беззастережно можна залучити до митців високого європейського рівня...» [5, с. 670]. Майже кожен з дослідників художньої спадщини Валерія Шевчука звертається до проблеми філософської наповненості його творів, їхнього гуманістичного пафосу (Р. Багрій, Р.Корогодський, М.Рябчук, Л.Тарнашинська). Саме у цьому контексті розглядається міфопоетика прози письменника. У тому числі й роману «Дім на горі». У процесі аналізу жанру другої частини роману, складником якої є оповідання «Джума», Наталія Фенько застосовує визначення «новелістична» [6]. Марія Франчук розглянула «Дім на горі» у контексті фольклорно-фантастичної лінії сучасної української літератури і визначила його як «лірико-хімерний» [7, с. 184]. Фінал «Джуми» ця дослідниця пояснює трагічним надломом у душі героя, викликаним полярністю і несумісністю його уявлень про добро і зло на землі [7, с. 189]. У нашій статті запропоновано аналіз тексту оповідання Валерія Шевчука «Джума» у наративному контексті. Саме такий підхід, як ми сподіваємось, посприє виявленню інших сенсів, у тому числі й мотивації того, що відбувається з героєм.

Наративний метод дослідження вже не є новим у сучасній гуманітаристиці. Хоча дослідники й вказують на те, що само поняття нарративу наразі повністю не сформовано. Тетяна Кушнірова пропонує таке: «...певний погляд на світ, світовідчуття, що проектується через ракурс бачення наратора, котрий може бути різним, у залежності від маски, яку він приміряє. У якості наратора може бути автор, котрий проектує дієгезис (перша чи третя особа), і герой, що порізнному позиціонується щодо художнього простору. Для сучасних оповідних форм характерний «множинний» таратор (сукупність голосів, ракурс «дійсності»), який амбівалентно визначає дієгезис. Наратор (оповідач, розповідач) формує структуру, забезпечує сюжетно-композиційну єдність, має здатність вести сюжетну оповідь і впливати на жанрову модифікацію твору» [3, с.132]. Таким чином, наратологічний підхід до вивчення тексту твору приваблює науковців

саме своєю орієнтованістю на виявлення зв'язків між різними його рівнями. Інша дослідниця, Ганна Лещенко підкреслює, що дослідження нарративних стратегій викликає «необхідність розбудови комплексного системного підходу (...), що враховує і формальні, і змістові аспекти нарративної організації, підпорядкованої ключовому принципу одночасного «скріплення» (binding) і «розгортання» (unfolding) історії від рівня глобальної ієрархії». На думку дослідниці, саме такий підхід є більш мотивованим тому, що його результатом «має стати побудова універсальної когнітивної моделі наративу, структурні принципи якої відповідатимуть як загальним критеріям наративності, так і вимогам жанрової специфіки оповіді» [4, с. 206]. Саме у такому напрямку – виявлення обумовленості авторських нарративних стратегій жанром твору ми й плануємо дослідити оповідання Валерія Шевчука.

Мета статті – проаналізувати нарративні стратегії в оповіданні Валерія Шевчука «Джума» у їхньому зв'язку з такою особливістю твору як наявність у ньому ознак притчі.

Виклад основного матеріалу. Герой «Джуми», одного з оповідань «козопаса Івана Шевчука» в романі «Дім на горі» – «мандрівний цирульник», що ходить з села в село і радує людей «чепурінням», і тому вони завжди гостинно зустрічають його, кличуть до хати, частують обідом і чаркою. Це той порядок, до якого він давно звик, блукаючи дорогами. До речі, концепт «дорога», як і в цілому у романі «Дім на горі», у цьому оповіданні грає ключову роль. У першу чергу тому, що герой знаходиться у постійному русі, пересування з одного місця до іншого – це його постійний стан. Але, як це не дивно, у зображенні цих пересувань відсутня лінійність. Виникає враження, що цирульник рухається по колу. Тричі повторюється та ж сама ситуація – його гостинно зустрічають у вечері, а вранці, коли він виходить на сільський майдан, він опиняється у порожньому селі, виявляється, що усі його мешканці мертві. Цирульник хоче заплющити очі, заснути щоб перебити цей страшний сон іншим, але розуміє, що не спить. І нарешті він вирішує, що це саме він винен у смерті селян, що той горб, що нещодавно з'явився на його спині, – насправді не горб, а лихо, яке пожирає людське життя.

В оповіданні об'єктивна форма оповіді. Оповідач належить до категорії недієгетичних, тобто він не є свідком або учасником подій. В той же час нарація в «Джумі» має інтроспективний характер (дозволяє «зазирнути» у внутрішній світ героя, фіксує ментальні та психічні процеси, що той переживає). З одного боку, це дає можливість уявити собі погляди, переживання героя. Але з іншого, незважаючи на те, що ми, читачі, все ж таки дивимось на цирульника ззовні, нам важко точно вирішити, що з ним коїться насправді, а що він тільки уявляє собі. І навіть чи був цей рух цирульника з села до села. Невиключно, що він помирає від хвороби і його пересування – це його марення. Розглянемо, наприклад, образ лелеки, яка з'являється раз від разу перед його очима. «Простерлося над ним високе небо, ...великий лелека проплив над головою, виставивши

довгого дзьоба» [8, с. 316]. Це початок оповідання, далі, вже після повернення з мертвого села, він знову бачить лелеку: «Як і того разу, побачив на узбіччях велетенські, більші за людину, ромашки, бджіл, як лелек, що гули над тими квітами, врешті, й самого лелеку, котрий стояв, як журавель, біля криниці. Цирульник згадав, що його давно палить спрага, схопив лелечий дзьоб і спустив його в темну прірву криниці. Лелека пив воду, а він зазирає до того джерела, безсило черкаючи долонями прохолодну вільгість. – Ну, годі! – пробурмотів він, витираючи **сухі вуста**» [8, с. 322]. З одного боку, герой і насправді міг, хоча й важко, але все ж таки повільно рухатися від села до села, а може, навпаки, він продовжував лежати у холодку біля самотнього куща глоду і пересувався лише в маренні. Таку подвійність мотивування містить і наступний фрагмент. Повідомляється, що у вечорі цирульник заходить у давно знайоме йому село, зустрічає людей, вітається, вже відчуває добрий дух сіна й молодка, а вранці бачить серед майдану «безліч гаддя, яке обплутало його тіло, сичить ув очі, а він, мов кам'яний, сидить серед нього, даремне розклавши струмент. Гаддя холодне й гидке, а він виповнений здивуванням та болем. Й досі наче спить, бо де це бачено, щоб було стільки гаддя і щоб воно обплутало так людину, хай навіть вона й кам'яна» [8, с. 323]. Що це – реальна картина того, що герой зустрів на майдані, або видіння хворої людини?

Таке ж саме питання виникає, якщо дослідити особливості фокалізації в оповіданні, а саме як змінюється ракурс бачення картини селища, до якого наближається герой. Спочатку оповідач повідомляє про обрії того, до чого наближається цирульник. З одного боку, все здається схожим на марево тому, що наратор намагається надати як можна більш широку, загальну картину місцевості. Крім того, читач дивиться на навколишнє очима героя, який ще далеко від села і поки не може розглядіти все добре, хоча й розуміє, що воно вже поблизу («...мало бути село...») - тобто він добре знає цю місцевість і впевнений у тому, що, хоча й погано, але все ж таки бачить). Але, з іншого боку, згадка про марево у цій картині може свідчити й про те, що цирульник тільки уявляє собі рух, наближення до села. «Десь близько, - повідомляє оповідач, - уже мало бути село, воно й справді з'явилося попереду – мерехке, як марево, з липами, в'язами й білими, наче мальованими хатами» [8, с. 322]. Наратор докладно повідомляє про запахи, смаки, які відчуває герой: «Цирульник повеселів, відчув на губах смак свіжого молока, аж слина потекла, побачив його теплу густину й бульбашки поверх на краях кухля» [8, с. 322]. В будь-якому разі молоко у цьому епізоді цирульник не бачить насправді, але тільки мріє про нього. Тому він може як насправді наближатися до села, так і лише марити про це наближення. Звертає на себе увагу і форма дієслів, яку використовує наратор – «любив входити». Повідомляється про регулярність того, що відбувалося з цирульником. При цьому знову ж таки виникає питання: він входить у село і починає бачити все детальніше, або він у своїй пам'яті повертається до того, що було раніше неодноразово і тому він так добре уявляє собі: «змовкає худоба, чоло-

віки виходять із хат і сідають на призьбах, жінки стелють у садках обруси на столи – пахне вечерею, теплим молоком, спілими яблуками» [8, с. 322]. Невипадково і про те, на що очікує герой, сказано: «питиме... оповідає... молоко, яке він вип'є, буде...» [8, с. 323]. А про самого героя наратор повідомляє: «Цирульник бачить все це, приплющивши очі...» [8, с. 323]. Тобто він ще не в самому селі і тільки уявляє собі, що і як там може відбуватися. Але далі виявляється, що не тільки до села ще слід йти, але й те, що ще не вечір, який він тільки-но бачив. Згадаємо початок цього «кадру»: «Цирульник любив входити в село, коли спускається блакитний сутінок...». Це початок першого абзацу. А другий абзац містить таку інформацію про героя, який нібито вже знаходиться у селі: «Сонце б'є йому в спину, він бачить перед собою довгу горбату тінь й напружує силу, бо попереду село, його вечірній молочний дух, його теплі сутінки, що пахнуть сіном і яблуками» [8, с. 323]. Таким чином тут накладаються один на одній часові плани: цирульник одночасно знаходиться у просторі денної спеки та вечірніх сутінків. Тому й читач не може бути цілком впевненим у тому, що відбувається насправді: герой рухається, як завжди, або лежить і тільки згадує, що відбувалося раніше, до того як на його спині з'явився страшний горб, який не тільки гальмує його рух, викликає страждання, але й вбиває кожну живу істоту, до якої наближається цирульник. Звідси – потреба в мотивації того стану в якому опинився герой оповідання. Вона може бути як міфопоетичною – цирульником оволодів злий дух, герой називає його «воно», і це «воно» давить його спину, він не може звільнитися від тягаря та болю. «Вже не мав сили боротися, а важкий горб, як раніше, давив його. Обливався холодним потом і намагався не згадувати про нову дорогу й про нове село. Бачив знову людей, з якими прожив усе життя, яких очепував та лікував. «Ці люди приймуть мене, - подумав він. - *Воно* знає, що ці люди приймуть мене!» [8, с. 327]. І розуміє, що дух використовує його як носія до нових людських жертв.

Але може бути й суто психологічне мотивування того, що описується в оповіданні: марення людини, яка вмирає і картини спогадів про його мандри з села в нове село сплітаються з химерними створіннями його запаленого мозку.

Ще один шлях інтерпретації цього твору - за допомогою застосування концептуальної моделі синергетики, яка, як відомо, сфокусована на стані порушення сталості системи, на деструкції, на зміні порядку та стабільності на хаос. Все це має відношення до «Джуми» Валерія Шевчука тому, що це твір про те, що не тільки головний герой, але й і увесь світ опиняються у стані катастрофи, рухаються до есхатології. Але хаос, про який йдеться в оповіданні В. Шевчука, має, на нашу думку саме той, динамічний характер, який вивчає синергетика, акцентуючи увагу на шляхах до самоорганізації системи, тобто до появи таких відгалужень, осколків (або фракталів, що виникають із цілого в процесі хаотичних переміщень) і надалі сприяють початку формування нового порядку.

Звідси – постановка питання про вкладену у цей твір авторську концепцію дійсності. Яка вона - абсолютно розколота, приречена на руйнацію, а тому й людина абсолютно беззахисна і приречена на страшну загибель, або дисипація світу не є його кінцем, незважаючи на химерність того, що діється, хаос має динамічний характер, і поряд з руйнацією все очевидніше стають процеси атракції, стягування компонентів. Варіанти атракції малопередбачувані, існує кілька вірогідних сценаріїв розвитку, змін множинні, але вони існують насправді.

Багатоваріантною є, по-перше, доля героя. Тому, на наш погляд, Валерій Шевчук і обрав новелу як жанр свого твору. Тут головне – пуант, несподіваність розв'язки. Коливання циркульника, який намагається пояснити, що діється між тим, що все це - жакхливий сон, втома, від яких можна з легкістю звільнитися, або втручання Воно (духа). Якщо винен дух, то як його позбавитися? Чи достатньо його тільки скинути зі спини, як тягар, або вдарити палкою, але в будь-якому разі перервати своє перебування на роздоріжжі і повернутися до того, що було раніше, «як завжди». Навіть спроба героя звільнитися від лиха, скинувши його у воду – це прояв того, що він ще спирається на свого роду реплікатори з фольклору і намагається врятуватися, перемогти лихо. Але вони йому не допомагають. «...тягар не спадав: відчував його усім своїм збуреним еством, хоч не знав: була то жива істота чи мара? Часом йому здавалося, що зшуровує з себе ту бридоту, але це була омана» [8, с. 326]. Нарешті він обирає той шлях, який йому здається єдине продуктивним – він вирішує втопитися разом з духом, що оволодів ним. Двічі він повторює: «То це б я мав піддатися!». А потім, нібито викликаючи «ворога на герць», бурмоче «крізь стиснуті зуби: «І ти, і я... І ти і я» [8, с. 327]. Це трагічний вихід з ситуації катастрофи. Але тільки так циркульник може звільнитися від нескінченності повторів – нове село – вранці нові смерті. І це його власний вибір, власний самостійний крок.

Коментар фіналу історії наближає нас до вирішення питання про обумовленість наративних авторських стратегій жанровою природою твору. Як відомо, проблема вибору героєм життєвої позиції є ключовою у такому жанрі як притча. «Дійові особи притчі, - писав С.С.Аверинцев, - як правило, не мають не лише зовнішніх рис, а й «характеру» в значенні замкненої комбінації душевних якостей: вони постають перед нами не як об'єкти художнього спостереження, а як суб'єкти етичного вибору» [1, с.170]. І тому науковець вважав притчу «інтелектуалі стичною і експресивною». «Вочевидь, - зауважив він, - притча ще довго зберігатиме свою привабливість для письменників, які шукають вихід до етичних першооснов людського існування, до внутрішньо обов'язкового і необхідного» [1, с.170]. Взаємообумовленість семантичних планів притчі (реально-фактографічного та символічного, інтерпретаційного) Є. В. Джиджора продемонстрував за допомогою зображення параболічної структури (правда, йшлося не про літературну, художню трансформацію притчі, а про біблійний текст) у вигляді двох симетричних гілок [2]. Авторський художній твір Валерія Шевчука має поліжанрову природу. І найцікавішим є поєднання письменником

двох ніби протилежних жанрових форм: новели та притчі. Вони протилежні тому, що, хоча обидві не виходять за межі суто буденної ситуації (все, як у звичайному житті), новела орієнтує реципієнта на щось неочікуване у поведінці героя, а притча – на його підпорядкування загальнолюдським нормам поведінки. Скоріше за все, поясненням такої контамінації може бути тяжіння автора до завершення будь-якої катастрофічної ситуації таким фіналом, який обумовлено пріоритетом гуманістичних цінностей.

Висновки. Герой оповідання Валерія Шевчука «Джума» поступово виявляє, що він, хоча на це й не було його волі, є винним у катастрофічному стані дійсності. У зв'язку з цим ключова роль у творі належить художньому дослідженню тих процесів, які відбуваються у свідомості героя, і концентрація уваги на його внутрішньому стані. У тому числі - використання автором нарративних стратегій, які сприяють тому, що увага читача фокусується на характері сприйняття світу героєм, на його оцінці того, що відбувається. Ситуація вибору, у якій опиняється циркульник в оповіданні, є свідченням наявності у ньому притчевого складника. Звідси – висновок про безпосередній зв'язок між обраними письменником нарративними стратегіями та його жанром.

Література

1. Аверинцев, С. (2004). *Софія-Логос. Словник* (640 с.). Київ: Дух і Літера.
2. Джиджора, С. (2022). Параболічна структура євангельських притч. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*, 27(1(25)), 19–27. [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2022.1\(25\).283133](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2022.1(25).283133)
3. Кушнірова, Т. В. (2019). Наратив як літературознавча категорія: генеза, ознаки, типологія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, (39/1), 130–133.
4. Лещенко, Г. В. (2019). Стратегії аналізу структури наративу: лінгвокогнітивний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*, (1), 202–207.
5. Саєнко, В. П. (1998). *Українська література ХХ ст.: діапазони творчих голосів і мистецьких відкриттів. Вибрані літературознавчі праці* (870 с.). Львів: Піраміда.
6. Фенько, Н. (1998). Елементи готики у творах Валерія Шевчука. *Наукові записки. Філологія. Історія літератури*, 4, 117–120.
7. Франчук, М. (2010). Демонологія в романі Валерія Шевчука «Дім на горі» як жанротворчий засіб. *Волинь-Житомирщина*, (20), 184–193.
8. Шевчук, В. (2017). *Дім на горі* (560 с.). Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.

References

1. Averyntsev, S. (2004). *Sofia-Lohos. Slovnyk* [Sofia-logos. Dictionary] (640 p.). Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].
2. Dzyhdzhora, Ye. (2022). Parabolic structure of the Gospel parables. *Visnyk Odeskoho Natsionalnoho Universytetu. Filolohiia* [Odesa national University Herald. Philology], 27(1(25)), 19–27. [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2022.1\(25\).283133](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2022.1(25).283133) [in Ukrainian].
3. Kushnirova, T. V. (2019). Naratyv yak literaturoznavcha katehoriia: geneza, oznaky, typolohiia [Narrative as a literary category: genesis, signs, typology]. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humaniarnoho Universytetu. Serii: Filolohiia*, (39/1), 130–133. [in Ukrainian].
4. Leshchenko, H. V. (2019). Stratehii analizu struktury naratyvu: linhvokohnityvnyi aspekt [Strategies for analyzing the structure of narrative: linguistic and cognitive aspect]. *Naukovyi Visnyk Khersonskoho Derzhavnoho Universytetu. Serii: Hermanistyka ta Mizhkulturna Komunikatsiia*, (1), 202–207. [in Ukrainian].

5. Saienko, V. P. (2016). *Ukrainska literatura XX st.: diapazony tvorchykh holosiv i mystetskykh vidkryttiv. Vybrani literaturoznavchi pratsi* [Ukrainian literature of the 20th century: ranges of creative voices and mystical criticisms. Selected literary works] (870 p.). Lviv: Piramida. [in Ukrainian].
6. Fenko, N. (1998). Elementy hotyky u tvorakh Valerii Shevchuka [Elements of Gothic in the works of Valery Shevchuk]. *Naukovi Zapysky. Filolohiia. Istoriiia Literatury*, 4, 117–120. [in Ukrainian].
7. Franchuk, M. (2010). Demonolohiia v romani Valerii Shevchuka “Dim na hori” yak zhanrotvorchyi zasib [Demonology in Valery Shevchuk’s novel “House on a Mountain” as a genre-creating strategy]. *Volyn-Zhytomyrshchyna*, (20), 184–193. [in Ukrainian].
8. Shevchuk, V. (2017). *Dim na hori* [House on a mountain] (560 p.). Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. [in Ukrainian].

Valentyna MUSII

TO THE QUESTION OF NARRATIVE STRATEGIES OF VALERIY SHEVCHUK IN THE SHORT STORY “JUMA”

The author of this article focuses on the short story “Juma”. It is part of the second book of the novel “House on the Mountain” by contemporary Ukrainian writer Valery Shevchuk. This is one of the stories told by the shepherd Ivan. The story has its own plot and its own protagonist. The purpose of this article is to define the genre of this work. The author considers that “Juma” is a parable. Its main genre characteristic is the choice, which the protagonist makes. He decides to kill himself and the evil that has settled within him. In doing so, he prevents a catastrophe that threatens the lives of many people.

The choice of research methodology is also explained by the fact that the connection between the short story by Valery Shevchuk and the parable is being studied. The author used mythopoetic, synergetic, and narratological methods. Studying of the author’s narratological strategies helps determine the protagonist’s perspective on events. The reader sees the worldview the same way the protagonist does. Thus, the reader gains a comprehensive understanding of the protagonist. However, this also complicates understanding what is actually happening in the story. The first version: the reader is informed of supernatural events. The hero arrives at a village, and the evil spirit he brings with him kills all the people and animals in the village. Another version holds that the hero goes nowhere. He’s sick and dying. And all that is revealed to the reader is a dream, the delirium of a dying man. In any case, the important decision is the hero’s decision after realizing he bears evil.

The author of the article concludes that the narrative in “Juma” is introspective. This type of narrative helps to focus on the mental and psychological processes the hero experiences. At the same time, such a narrative opens up various interpretations of what happened to the reader. Such variability in reception is, as we know, a hallmark of a work of fiction.

Keywords: *naratology, genre, parable, short story, subconscious, motif, artistic space, V. Shevchuk*

УДК 007:304:070

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350478](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350478)

Ірина НЕЧИТАЛЮК

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна
niw2010@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8826-2766>

РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ «ЛІТЕРАТУРА ОДЕЩИНИ» В ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА»

У статті йдеться про особливості контенту дисципліни «Література Одещини», котра належить до вибіркового блоку ОПП «Українська мова та література» другого (магістерського) освітньо-кваліфікаційного рівня. Наголошено, що курс є важливим елементом магістерської підготовки студентів-філологів в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Присвячений літературній мапі Одеси, він систематизує інформацію про літературний процес одеського регіону від давнини до сучасності. Основний акцент у дисципліні зосереджено на літературі ХХ – початку ХХІ століття. Курс охоплює десятки імен, творів, збірок тощо. Дисципліна хоч і належить до блоку вибірових дисциплін, усе ж є знаковою для здобувачів вищої освіти: вона сприяє особистісному і професійному розвитку студентів, котрі самі вибудовують власну освітню траєкторію на Півдні України, розвитку ними soft skills, занурення в галузевий і регіональний контексти, збільшення можливостей саморозвитку і максимально ефективного фахового наповнення. Курс дозволяє по-новому подивитися на українську літературу і літературу нацменшин з погляду регіональної специфіки. Дисципліна розширює знання про мистецтво слова рідного краю, формує навички дослідницько-пошукової роботи в галузі літературного краєзнавства. Вона має інтенції стати літературним середовищем, яке захопить магістрів до читання, познайомить із творами регіону, створить поле для популяризації сучасної української літератури. Опанування питань, винесених на обговорення в межах курсу, посилить інтерес до наукових гуртків, літературних свят, зустрічей, фестивалів, інших заходів в Одесі, які сприятимуть формуванню читацької культури. Курс відкриває перспективи проведення майстер-класів, екскурсій Одесою, організації творчих зустрічей, літературних віталень тощо. Це все сприятиме розвитку світогляду студентів-філологів.

Ключові слова: література, Одещина, дисципліна, регіональний контекст, літературна мапа.

Постановка завдання. Підготовка філологів другого (магістерського) рівня освіти – складне і багатокомпонентне завдання, яке ставлять перед собою філологічні факультети вищих навчальних закладів. Наповнення освітніх програм, у яких поєднано обов'язкові і вибіркові навчальні дисципліни, має місце практична підготовка, має вирізнятися цілісністю, демонструвати взаємозв'язок між складниками, комплектуватися з урахуванням багатьох вимог, серед яких першорядні такі: наповнення дисциплінами, що впроваджують сучасні знання з базового фаху – лінгвістики і літературознавства, створюють умови для формування рівня професійної культури та інтеграції особистості в національну і світову культуру, формують світогляд, що відповідає сучасному рівню знань. Вибіркові дисципліни в індивідуальному плані філолога є не менш важливими в порівнянні з обов'язковими компонентами, адже саме вони опредмечують особистісні пріоритети здобувача в навчанні і нерідко згодом по його завершенню. Чимало здобувачів спеціальності «Філологія», які потім вирішують продовжити навчання в аспірантурі, починають формувати свою особисту лінгвістичну чи літературознавчу траєкторію саме завдяки вибірковим компонентам. Перелік вибіркових компонентів освітніх програм, які щороку можуть переглядатися, відтак має бути максимально гнучким, динамічним, постійно відкритим до нововведень. Разом із тим, серед вибіркових компонентів мають бути й такі, які складають підґрунтя підготовки магістра-філолога з огляду на регіональні особливості самої підготовки, місця подальшого працевлаштування випускника. На нашу думку, однією з таких дисциплін магістерської підготовки здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова є «Література Одещини», на чинниках наповнення якої варто зупинитися окремо, адже такий досвід формування ВК може бути корисним для інших викладачів України, котрі пропонують дисципліни з урахуванням особливостей регіону, у якому функціонує вищий навчальний заклад.

Отже, **об'єктом** дослідження в цій статті є РП і силабус ВК «Література Одещини» для студентів другого (магістерського) курсу освітньо-кваліфікаційного рівня освіти [2], а **предметом** – чинники її створення і наповнення з огляду на літературознавчу підготовку філологів в університеті.

Виклад основного матеріалу. Дискусії про важливість врахування регіонального складника у підготовці здобувачів вищої освіти в Україні ведуться здавна. Необхідно тут, наприклад, згадати погляди Ю. Бойчука, В. Борисова, О. Чехратова [1], О. Ігнатюк, О. Романовського, С. Резнік, І. Пасько, І. Костири [4], І. Пасько [10], Т. Клубочкіної [5] тощо. Наприклад, Т. Клубочкіна переконана, що «література рідного краю є складником науки про літературу, зосереджується на вивченні художніх творів, фольклорних надбань, образів, натхненних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями і побутом певного регіону» [5, с. 109]. Літературу певної місцевості авторка вважає чинником розвитку особистості, «що передбачає глибоке та систематичне вивчення літератури

кожного регіону держави» [5, с. 109]. Звісно, літературний процес певного регіону є частиною загального літературного процесу України, між тим вивчення специфіки, змісту, мовно-стилістичних особливостей творів окремої території України з огляду на її історичні, етнічні, мовні та інші особливості є важливою частиною підготовки філологів будь-якого рівня і магістрів зокрема.

Виклад основного матеріалу. Навчальну дисципліну «Література Одещини» укладено в річці інших тотожних курсів, як-от: «Література Великої Волині: українсько-польський фронтір» (Волинський національний університет імені Лесі Українки); «Література багатокультурного Львова» (Львівський національний університет імені Івана Франка), «Літературне краєзнавство Прикарпаття» (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) тощо. Мета «Літератури Одещини» – дати уявлення здобувачам освіти про особливості літературної мапи Одеси і Одеської області у XX – XXI століттях, створити в здобувачів цілісне уявлення про літературу рідного краю з огляду на трактуванні її як частини загальноукраїнського культурного дискурсу [7]. Дисципліна має стати літературним середовищем, яке заохотить магістрів до читання, познайомить із творами регіону, створить поле для популяризації сучасної української літератури. Імовірно, серед студентів виявляться й ті, хто самі пишуть вірші, новели чи есеї. Це посилить їх інтерес до наукових гуртків, літературних свят, зустрічей, фестивалів, інших заходів, які сприятимуть формуванню читацької культури. Курс відкриває перспективи проведення майстер-класів, екскурсій Одесою, організації творчих зустрічей, літературних віталень тощо. Це все сприятиме розвитку світогляду студентів-філологів.

Названий курс, безперечно, побудований на свіжому емпіричному матеріалі, виглядає системним, цілісним, є актуальним і дуже потрібним здобувачам освіти, котрі потім у школі викладатимуть предмет «Література рідного краю». Студенти зможуть спостерігати за певними процесами, акцентованими в змісті курсу, буквально наживо, адже художні твори, написані одеситами, іншими авторами, які дотичні до Одещини тою чи тою мірою, на очах здобувача наповнюють літературний процес в Україні і продуктивно маркують Одесу на літературній мапі нашої держави.

Першорядна увага тут приділяється питанням мотивіки і проблематики, характерології, жанрово-стильової динаміки. Здобувачі освіти зможуть збагнути, що літератури Одещини – це багатий багатонаціональний наратив, який творить, відбиває і проектує своєрідність Півдня України. Через порівняльні контексти пропонується пізнати етнічні, культурні, соціально-політичні, психологічні, ментальні особливості Одещини як «свого» краю для митців різних національних традицій. У курсі йдеться про те, що «одеський» текст сформований у культурній свідомості відомими літературними творами, які моделюють історично і ментально картини «одеського» і українського світу. Дисципліна передбачає вивчення багатьох творів минулого і сучасності, орієнтованих на широкий спектр вражень, що містять і переживання художньо-інтелектуаль-

ного досвіду: Валентина Мороза, Олекси Різниченка, Дмитра Шупти, Віталія Березінського, Віталія Рутківського, Івана Рядченка, Юрія Трусова, Олександра Уварова, Володимира Гетьмана, Бориса Нечерди, Станіслава Стриженюка, Олекси Шеренгового, Станіслав Конака, Бориса Херсонського, Ганни Костенко, Василя Полтавчука, Сергія Дмитрієва, Миколи Щербаня, Дмитра Журавля, Олександра Тарасенка, Марини Забуранної, Валерія Пузіка, Ганни Костенко тощо. Серед завдань дисципліни є такі: «простежити загальні закономірності й логіку розвитку літературного процесу Одещини; простежити розвиток літератури з XIX століття і до сьогодення; розкрити сутність культурно-історичних феноменів письменників-одеситів; визначити місце Одеси в контексті української та світової літератури; навчити здобувачів читати, коментувати й аналізувати твори українського письменства» [2].

Важливо, що дисципліна має інтенцію оновлення, адже постійно з'являються нові збірки, твори, інтерв'ю письменників у медіа. Скажімо, лише за останні кілька років побачили світ такі книги Валерія Пузіка: збірка оповідань «Мисливці за щастям», збірка віршів «Три медалі в шухляді», збірка есеїстики «З любов'ю – тато», збірка віршів, видана у Польщі, «Carmina Burana».

Дисципліна «Література Одещини» передбачає опанування двох модулів. У першому йдеться про феномен одеської ідентичності крізь призму мистецтва слова і осмислення творчості українських митців, дотичних до Одеси, у XIX – початку XX ст. Передбачено осмислення корпусу текстів, котрі репрезентують «одеський міф» і огляд творчості творців цього міфу. Також передбачено огляд митців «одеської плеяди» у 20-х рр. XX ст. Предметно передбачається вивчення образу Одеси у творчості Івана Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Івана Франка, а потім Юрія Яновського і Миколи Вороного. Окремим блоком передбачається вивчення одеського наративу у творчості неокласиків і футуристів.

Другий блок дисципліни охоплює період шістдесятництва. Предметно і комплексно опановується творчість Миколи Холодного, Анатолія Колісниченка, Олекси Шеренгового, Богдана Сушинського, Григорія Клочка, Володимира Яворівського, Петра Осадчука. Передбачено текстуальний аналіз романів «Танжер» Івана Козленка та «Щурки-гілки» Ганни Костенко з використанням різноманітних методологій.

Окремою лінією вивчення проходить опанування спадщини відомих українських письменників-мариністів: Ярослава Окуневського, Миколи Трублаїні, Езра Мар'ямови, Юрія Яновського, Майка Йогансена, Леоніда Тендюка, Віктора Сильченка, Анатолія Шевченка, Олекси Шеренгового, присвяченої подіям поблизу Чорного моря і морським мотивам. Ще одним аспектом спілкування викладача і студентів у межах курсу «Література Одещини» має стати аналіз літературознавчого доробку науковців-одеситів: О. Шупти-В'язовської, Є. Прісовського, В. Полтавчука, В. Фаценка, Г. В'язовського, Н. Шляхової, Є. Черноіваненка тощо.

Скажімо, аналізуючи творчість випускниці філологічного факультету Одеського національного університету, кандидатки філологічних наук, членкині Спілки письменників України (з 17-ти років), перекладачки, редакторки, авторки телеграм-каналу «В епіцентрі невідомості» Ганни Костенко важливо наголосити на різножанровій творчості письменниці, котра осучаснює в тому числі й «одеський» міф у літературний спосіб. Не зайвим буде озвучити конкурсні здобутки одеської письменниці: лауреатка премії Книга року-2017 «Глиняний кіт» у номінації «Проза», лауреатка літературної премії «Благовіст» 2016 року в номінації «Проза» за книгу «Те, що позбавляє сну», лауреатка премії Книга року-2015 «Глиняний кіт» у номінації «Проза» (роман «Те, що позбавляє сну»), лауреатка конкурсу «Смолоскип» у 2010 році (III премія, секція «Проза»), лауреатка міжнародної молодіжної літературної україно-німецької премії ім. О. Гончара у 2007 (за цикл оповідань «Медуза у хмарах»), переможниця літературного конкурсу «Витоки» Національного університету «Острозька академія» в номінації проза (2011), переможниця Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов–2005» [6]. Твори Ганни Костенко друкувалися у виданнях «Літературна Одеса», «Буковинський журнал», альманахах «Київська Русь» та «Бульвар Французький».

У процесі аналізу її роману «Те, що позбавляє сну...», важливо звернути увагу на жанрові особливості цього твору, який позиціонується як постмодерний роман-колаж. Ідеться про твір, який «зачаровує читачів майстерністю відтворення стану душі людської, глибоким психологізмом, винятковим співчуттям до свого героя, філософією та різноманітністю проблем» [3, с. 117], який порушує важливі для сьогодення проблеми самотності, першості в суспільстві, віри в Бога, мистецтва і його ролі в житті людини. Важливо наголосити на місці твору в естетиці постмодернізму, на чималій кількості прийомів цього художнього напрямку, зокрема на епатажності, вульгарності, іронічності тощо. Докорінно важливо акцентувати на урбаністичній топології у творі, яка легко оприявнює Одесу: «Локації у тексті чітко прописані, хоч назви міста немає, проте певні асоціації з улюбленим місцем відпочинку одеської богеми присутні» [8]. Ідеться про місто як мультикультурний феномен, своєрідну амальгаму стилів, знаків, символів, різновекторних традицій і впливів.

Аналіз роману «В епіцентрі глухої невідомості» доцільно розглядати крізь оптику наративних студій. Важливо наголосити на думках головної героїні, ім'я якої залишається за лаштунками оповіді, та її діяч. Читач твору у чомусь перебуває у свідомості цієї героїні. У такий спосіб вибудовується власна суб'єктивна реальність, котра містить спогади, враження, усе пережите, побачене й почуте, тож відбувається ідентифікація людини в об'єктивному світі, котра по-своєму оформлює власний життєвий досвід, а читач мусить прийняти правила гри і погодитися з тим, про що йтиметься у внутрішньому світі дівчини. «Мікророман Ганни Костенко відбиває стратифіковане розуміння людської сутності. Поляризація ідей полягає в тому, що героїня переконана в тому, що

близиться війна, як ми вже зазначали, вона бачить численні знаки (серед яких найбільш потужним симптомом є ігнорування більшістю пам'яті про локальну війну на Донбасі)» [9, с. 135].

Аналіз збірки Ганни Костенко «Медуза у хмарах», однієї з перших колекцій її оповідань, доцільно побудувати з відсиланням до ідей екзистенційних аспектів буття людини в сучасності, винятковими серед яких є проблеми самотності, моральної порожнечі, психічної і психологічної безпритульності, роздвоєності, абсурдності людського буття в неспокійному світі. Також доцільно поговорити про концепцію іншого світу, яка реалізується через мотиви театральності та гри. В окремих випадках не зайвим буде звернутися до оніричної образності, психологічно забарвлених художніх деталей, символів та семантичних опозицій «Я – інший», «Я – Він». Важливо звернутись до філософської та асоціативної заглибленості під час аналізу поезики новел і оповідань, котрі сприяють розкриттю внутрішнього світу героїв, окреслюють різні виміри їх буття, віддзеркалюють реальність.

Висновки. Отже, навчальна дисципліна «Література Одещини» є важливим елементом магістерської підготовки студентів-філологів в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Присвячена художній мапі Одеси, вона систематизує інформацію про літературний процес одеського регіону від давнини до сучасності. Основний акцент у дисципліні зосереджено на літературі ХХ – початку ХХІ століття. Курс охоплює десятки імен, творів, збірок тощо. Дисципліна хоч і належить до блоку вибіркових дисциплін, усе ж є знаковою для здобувачів вищої освіти: вона сприяє особистісному і професійному розвитку здобувачів, котрі самі вибудовують власну освітню траєкторію на Півдні України, розвитку ними soft skills, занурення в галузевий і регіональний контексти, збільшення можливостей саморозвитку і максимально ефективного фахового наповнення. Курс дозволяє по-новому подивитися на українську літературу і літературу нацменшин з погляду регіональної специфіки. Дисципліна розширює знання про мистецтво слова рідного краю, формує навички дослідницько-пошукової роботи в галузі літературного краєзнавства.

Література

1. Бойчук, Ю., Борисов, В., & Чехратова, О. (2024). Роль вибіркових дисциплін у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої педагогічної освіти. *Новий коле́гіум*, 4(116), 78–85. <https://doi.org/10.34142/nc.2024.4.78>
2. Філологічний факультет ОНУ імені І. І. Мечникова (2025). *Дисципліни вільного вибору*. Взято 01.09.2025 з <http://philolog.onu.edu.ua/uk/dokumenty>
3. Іванченко, В. (2018). «Те, що позбавляє сну...» Г. Костенко: карнавальний відгук на життя. *Молодий вчений*, (5(57)), 114–118.
4. Ігнатюк, О., Романовський, О., Резнік, С., Середа, Н., & Костира, І. (2025). *Галузевий та регіональний контекст підготовки здобувачів вищої освіти другого та третього рівнів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»*. Взято 01.09.2025 з <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/2b425aaa-2e80-4157-ad48-55058e7ce76d/content>
5. Клубочкіна, Т. (2025). *Література рідного краю як чинник формування читачької культури здобувачів вищої освіти*. Взято 01.10.2025 з <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6259/>

6. Малютіна, Н. П. (2014). Костенко Ганна Костянтинівна. *Енциклопедія сучасної України*. Взято 01.10.2025 з <https://esu.com.ua/article-3951>
7. Нечиталюк, І. В. (Упоряд.). (2023). *Література Одещини*: електронні метод. вказівки для підготовки до аудиторних занять для студентів очної та заочної форм навчання філологічного факультету другого (магістер.) рівня вищ. освіти спеціальності 035 Філологія спеціалізації 035.01 Українська мова та література (23 с.). Одеса: Астропринт.
8. Нечиталюк, І. (2025). Літературна Одеса: ревізії та контексти ХХІ сторіччя. У Я. Лавський, & Н. Малютіна (Ред.), *Одеса і Чорне море як літературний простір*: II міжнародна наукова конференція, Одеса, 15–16 вересня 2016 р. (с. 117–127). Бялисток–Одеса. (Colloquia Orientalia Bialostocensia. Literatura/Historia; 33. Studia Odeskie, T. 2). Взято 01.09.2025 з https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/10492/1/L_Neczytaluk_Literaturna_Odesa.pdf
9. Нечиталюк, І. (2025). Та, що зберігає пам'ять та завбачає майбутнє: образ головної героїні у мікроромані письменниці-одеситки Ганни Костенко В епіцентрі глухої невідомості. *Bibliotekarz Podlaski*, 64(3), 133–144. <https://doi.org/10.36770/bp.945>
10. Пасько, І. (2023, 29 жовтня). *Література рідного краю в школі: проблеми, значення і підходи (докладна аналітика)*. Нова українська школа (НУШ). Взято 01.09.2025 з <https://nus.org.ua/2023/10/29/literatura-ridnogo-krayu-v-shkoli-problemy-znachennya-i-pidhody-dokladna-analytika/>

References

1. Boichuk, Yu., Borysov, V., & Chekhratova, O. (2024). Rol vybirkovykh dystsyplin u formuvanni individualnoi osvithoi traiektorii zdobuvachiv vyshchoi pedahohichnoi osvity [The role of elective subjects in shaping the individual educational trajectory of applicants for higher pedagogical education]. *Novyi Kolehium* [New Collegium], 4(116), 78–85. <https://doi.org/10.34142/nc.2024.4.78> [in Ukrainian].
2. Faculty of Philology, Odesa I. I. Mechnikov National University. (2025). *Dystsypliny vilnoho vyboru* [Free choice disciplines]. Retrieved September 01, 2025, from <http://philolog.onu.edu.ua/uk/dokumenty> (access date 1.09.2025) [in Ukrainian].
3. Ivanchenko, V. (2018). “Te, shcho pozbavliaie snu...” H. Kostenko: karnavalnyi vidhuk na zhyttia [“That which deprives sleep...” G. Kostenko: a carnival response to life]. *Molodyi Vchenyi* [Young scientist], (5(57)), 114–118. [in Ukrainian].
4. Ihnatiuk, O., Romanovskyi, O., Reznik, S., Sereda, N., & Kostyria, I. (2025). *Haluzevyi ta rehionalnyi kontekst pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity druhoho ta tretoho rivniv spetsialnosti 011 “Osvitni, pedahohichni nauky”* [Sectoral and regional context of training of second and third level higher education applicants in specialty 011 “Educational and pedagogical sciences”]. Retrieved September 01, 2025, from <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/2b425aaa-2e80-4157-ad48-55058e7ce76d/content> [in Ukrainian].
5. Klubochkina, T. (2025). *Literatura ridnogo kraiu yak chynnyk formuvannia chytatskoi kultury zdobuvachiv vyshchoi osvity* [Literature of the native land as a factor in the formation of the reading culture of higher education students]. Retrieved October 01, 2025, from <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6259/> [in Ukrainian].
6. Maliutina, N. P. (2014). Kostenko Hanna Kostiantynivna. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of modern Ukraine]. Retrieved October 01, 2025, from <https://esu.com.ua/article-3951> [in Ukrainian].
7. Nechytaliuk, I. V. (Comp.). (2023). *Literatura Odeshchyny*: elektronni metodychni vkazivky dla pidhotovky do audyotornykh zaniat dla studentiv ochnoi ta zaochnoi form navchannia filolohichnoho fakultetu druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 035 Filolohiia spetsializatsii 035.01 Ukrainka mova ta literatura [Literature of the Odesa region: electronic methodical instructions for preparing for classroom lessons for students of full-time and part-time forms of study of the Philological Faculty of the second (master's) level of higher education, specialty 035 Philology of specialization 035.01 Ukrainian language and literature] (23 p.). Odessa: Astroprint. [in Ukrainian].
8. Neczytaluk, I. (2025). Literaturna Odessa: revizii ta konteksty XXI storichchia [Literary Odessa: 21st-century revisions and contexts]. In J. Ławski, & N. Maliutina (Eds.), *Odessa i Morze Czarne jako przestrzeń literacka* [Odessa and the Black Sea as a literary space]: 2 international scientific conference, Odessa, 15–16 September 2016 (pp. 117–127). Colloquia Orientalia Bialostocensia. Literatura/Historia; 33. Studia Odeskie, Vol. 2. Białystok-Odesa. Retrieved September 01, 2025, from https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/10492/1/L_Neczytaluk_Literaturna_Odesa.pdf (access date 1.09.2025) [in Ukrainian].

9. Nechytaliuk, I. (2024). Ta, shcho zberihaie pamiat ta zavbachaie maibutnie: obraz holovnoi heroini u mikromani pysmennytsi-odesytky Hanny Kostenko V epitsentri hlukhoi nevidomosti [The one who preserves memory and foresees the future: the image of the main character in the micronovel At the Epicenter of Deaf Obscurity by Hanna Kostenko, a writer from Odesa]. *Bibliotekarz Podlaski*, 64(3), 133–144. <https://doi.org/10.36770/bp.945> [in Ukrainian].
10. Pasko, I. (2023, October 29). *Literatura ridnoho kraiu v shkoli: problemy, znachennia i pidkhody (dokladna analityka)* [Literature of the native land in school: problems, significance and approaches (detailed analysis)]. Nova ukrainska shkola (NUSh). Retrieved September 01, 2025, from <https://nus.org.ua/2023/10/29/literatura-ridnogo-krayu-v-shkoli-problemy-znachennya-i-pidhody-dokladna-analytyka/> [in Ukrainian].

Iryna NECHYTALIUK

THE ROLE OF THE DISCIPLINE “LITERATURE OF THE ODESA REGION” IN THE TRAINING OF GRADUATES OF THE SECOND (MASTER’S) LEVEL OF EDUCATION IN THE SPECIALTY “UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE”

The article deals with the features of the content of the discipline “Literature of the Odesa Region”, which belongs to the selective block of the EPP “Ukrainian Language and Literature” of the second (master’s) educational and qualification level. It is emphasized that the course is an important element of the Master’s degree training of Philology students at Odesa I. I. Mechnikov National University. Dedicated to the literary map of Odesa, it systematizes information about the literary process of the Odesa region from ancient times to the present day. The main emphasis in the discipline is focused on the literature of the 20th and early 21st centuries. The course covers dozens of names, works, collections, etc. Although the discipline belongs to the block of elective disciplines, it is still significant for higher education applicants: it contributes to the personal and professional development of students who themselves build their own educational trajectory in the South of Ukraine, the development of soft skills, immersion in industry and regional contexts, increasing opportunities for self-development and the most effective professional content. The course allows you to take a new look at Ukrainian literature and the literature of national minorities from the point of view of regional specificity. The discipline expands knowledge about the art of the word of the native land, forms skills of research and search work in the field of literary local history. It intends to become a literary environment that will encourage masters to read, introduce them to the works of the region, and create a field for the popularization of modern Ukrainian literature. Mastering the issues put forward for discussion within the course will increase interest in scientific circles, literary holidays, meetings, festivals, and other events in Odesa that will contribute to the formation of a reading culture. The course opens up prospects for conducting master classes, excursions around Odesa, organizing creative meetings, literary lounges, etc. All this will contribute to the development of the worldview of philology students.

Keywords: *literature, Odesa region, discipline, regional context, literary map.*

UDC 82:1/82.1/9

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350479](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350479)

Iraida TOMBULATOVA

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies

Odesa I. I. Mechnikov National University

Odesa, Ukraine

tombulatova@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2396-2902>

STUDIO ALBUM AS A TRAVELOGUE: INTERDISCURSIVE APPROACH

This short study focuses on the features of the artistic embodiment of the “travelogue” genre and the possibility of its successful artistic representation in lyrics. In general, the article states that the lyrics of popular songs are a separate type of literary art and a unique channel of communication with the recipient. Lyrics of this type often gain worldwide popularity, signaling that they are somehow relatable to a large number of people. The study of such texts can demonstrate the main components of the axiological system of entire generations and cultural epochs. It can also explain which values are important to humanity in general, as some new generations reinterpret lyrics that may have been popular with generations of past decades. The study talks about the studio album as an artistic representation of the travelogue, emphasizing that an artistic journey should have two main components: documentary and fictional. An interesting fact is that the artistic journey is often extended from purely geographical to cultural and/or metaphysical, etc. Moreover, any journey is a part of an experience, and therefore can in some way affect the identity of both the author and the recipients. The article focuses on the studio album “Californication” (1999) by the Red Hot Chili Peppers, which was produced by Rick Rubin. This studio album has been analyzed in terms of being identifiable as a travelogue. In addition to the exclusively imagological approach, through which we can talk about certain dominant geographical topos (California is obviously a central topos), in this album we often encounter an intertextual dimension in the lyrics, which involves the recipient in a cultural journey. It is also worth emphasizing that the authors reflected a number of intellectual aspects and philosophical theories in the lyrics, the realization of which is a part of the metaphysical journey. Therefore, the presented lyrics are a travelogue that has a complex structure, the analysis of which can reveal new meanings related to several generations.

Keywords: *travelogue, interdiscursivity, lyrics, semiotics, the image of Other, identity, intertextuality.*

Introduction. As a matter of fact it must be admitted that talking about meaningful poetry sometimes means talking about lyrics of the songs which accompany generations of people everywhere, being symbolic to a great deal of events or make a number of memories for people, becoming the system of signs to attribute certain epoch and axiology system of society.

This way it is quite clear that lyrics of songs influence humans' identities and, moreover, contain some important ideas and values which identify them and the image of Other. Still, they can be represented even as a travelogue-like collection of texts of a studio album.

In fact, travelogue has become rather a popular phenomenon in literary process and can be constructed in various ways. To put it simply, travelogue "is a film or a book about travelling to or in particular place" [7] and there exist lots of literary examples of it in national literatures all over the world.

The **purpose** of this article is to make an attempt to analyze a studio album as a travelogue and demonstrate the way both the substructure and the superstructure of it make a kind of "journey" for several generations. Due to this it is necessary to apply an interdiscursive approach as a combination of **methods** to work on the research: literary studies, semiotics, imagology, comparative literature studies, phenomenology, even hermeneutics and legit comment.

Main body. Actually, lots of lyrics are created and listened to by billions of people in the whole world, and even some of the songs are remastered after decades by other artists, which identifies the re-actualization of those texts because of their great value for generations, some of them can be taken as poetry, narrative poetry or even meta-travelogue as well. Prof. F. Hamid notes that: "The travelogue – meaning literary exposition of travel experience – may conveniently be classified again as (a) fantasy described or given as exposition of fact, (b) literature of recorded fact and (c) literature of artistic presentation of recorded impressions and feeling during travel" [3, p. 44]. Usually the trip in literary text doesn't describe just a geographical one, but it is also combined with another types of travel: metaphysical, cultural, and, anyway, identity-alternating. In this article the album "Californication" (RHCP, 1999) is taken for a short case-study on a mentioned above phenomenon.

Traditionally, any travelogue consists of two parts: fictional and documentary. Fiction element in the story always deals with the impressions, feelings, subjective attitude and artistic storytelling in a literary text. Documentary element contains geographical or historical facts, something objective that can be depicted in the travelogue.

As a substructure of the lyrics of the studio album "Californication" is a geographical element with the predominance of the topos of California, this can be clear even from the title of the album as the poetics of the title deals with the combination of two words: California and fornication. That fact even appeals to the idea that this travel is compound and includes a number of different trips in the set of texts.

The opening text is “Around the World”. The lyrics here “show the audience more traditional version of geographical travel, here we got into the several exact locations: state of Pennsylvania, California, Alabama, and Bombay [...]. Still, this text is not just about a geographical trip as any point of this travel is related to the experience gained by the personality. By the way, it must be underlined that such associations can create imagological stereotypes afterwards. Also, “Life is Beautiful” (Roberto Benigni, 1997) was the inspiration to create lyrics, so we can trace and analyze the point of intertextuality in this case, either” [6, p. 162]. It is clear that even in the first track there is the mix of different types of travel, as in addition to geographical one the recipient participates in cultural trip by means of decoding intertextual images, which makes the superstructure of this exact text.

Another lyrics to focus on can be “Scar Tissue”. That’s an example of an identity-alternating journey, as “scar tissue” can be taken as a “map” of a life experience that shapes the personality by means of surrounding, communication, works of art, events and so on and so forth. And, of course, all of that not only crystalizes the personality but can be reflected in artistic pieces through storytelling and implementing intertextual signs into the lyrics. In case of “Scar Tissue” we have an actual evidence about the creating of the lyrics of this song written in the book “Scar Tissue”: “Rick had read a theory that it was an incredibly detrimental form of humor that depresses the spirit of its proponents. We had been such sarcastic dicks that we vowed to try to be funny without using sarcasm as a crutch. I guess I was also thinking of Dave Navarro, who was the King of Sarcasm, faster and sharper than the average bear. All these ideas were in the air when John started playing this guitar riff [...] I’ll never forget looking up at the sky above that garage, out toward Griffin Park with the birds flying overhead, and getting a dose of Jonathan Livingston Seagull. I really did have the point of view of those birds, feeling like an eternal outsider” [4, p. 404]. Here can be seen the crossroad of metaphysical (influence of different intellectual and philosophical theories) and cultural (intertextual allusions to other literary text, here – R. Bach “Jonathan Livingston Seagull”) trips which cause an alternating of the identity, which is reflected in the lyrics.

Sure, it is important to pay attention to the lead single of the studio album as it usually is the essence of the set of the texts. It is clear, that: “hit-single of this studio-album is – obviously – “Californication”. This text continues developing the image-mirage of “California-dreaming”, which is quite popular in the world, and especially in music and cinema industries. This text is full of references and can be one of the outstanding examples of the intertextuality nowadays. For instance, “Psychic spies from China try to steal your mind elation” – The Manchurian Candidate, (Movie, 1962); “Celebrity skin is this your chin or is that war your waging” – Celebrity Skin (Album, 1998); “A teenage bride with a baby inside getting high on information” – Education Rita (Movie, 1980); “Space may be the final frontier but it’s made in a Hollywood basement” – Star Trek (Series, 1966); “Cobain can you hear the spheres singing songs off station to station” – reference to Kurt Cobain and “Station to Station”

(Album, D. Bowie, 1976); “And Alderaan’s not far away” – Star Wars (Movie, 1977); “And earthquakes are to a girl’s guitar they’re just another good vibration” – Earthquake (Movie, 1974) [11]. These are some of the references-interpretations those could be found in the text by fans and researchers. Of course, the lyrics can be called the “intersection” of intertextual references or even the “crossroad” of this Travel across an exotic image-mirage of California” [6, p. 162]. According to all of those facts it is necessary to admit that this text is predominantly a cultural travel in spite of the fact that the first association of the recipient can create a geographical image of California. Furthermore, it has been already mentioned that the title here combines two words (California and fornication) and has a notion to depict a kind of “dark side” of life in city-“mirage”, focuses on its sinful nature. As C. Walthall implies “... about the underbelly of American society. There’s deceit, plasticity, and desperation under the gilded face of the American Dream. The Red Hot Chili Peppers saw that California represented these extremes – both the elaborate gilded nature of it all and the darkness underneath. In essence, it’s a song about the rot that lies just underneath the surface” [9]. Thus, in this case we can identify at least four types of the image of travel in one lyric text: geographical, cultural, metaphysical and identity-alternating according to the codes those can be decoded.

One of the most important texts on the studio album containing the elements of fictional travel is “Otherside” which is based on metaphysical binary oppositions “life – death”, “good – evil”, “eros – thanatos”. It deals with the problem of experiencing lyric hero’s own and his friends’ drug trips and consequently passing one of them which had a huge effect on all the members of the group. Manuel Vieni states in the article: “the problem of drug addiction mentioned in the lyrics refers mainly to the band in general, from the fallout of Anthony to the black period of Frusciante, passing through Slovak’s overdose. The interpretations given to this song are multiple and apply to every aspect, from the title to the video. “Otherside” is written in the only word, depicting good and evil as one thing, two sides of the same coin, two inseparable bodies” [8]. This text, as it can be seen, correlates directly with the philosophical theory of S. Freud revealed in his book “Beyond the Pleasure Principle”, as it tells about two main drivers: life/sex and death. S. Freud writes: “... we cannot disguise another fact from ourselves, that we have steered unawares into the haven of Schopenhauer’s philosophy for whom death is the ‘real result’ of life and therefore in so far its aim, while the sexual instinct is the incarnation of the will to live” [2, p. 40]. The lyrics of the song are filled with the signs and symbols on sexual and mortal codes, and combination of them, for example: “I heard your voice through the photograph” [5] (sign of memories which is created by the verb of real action and the noun that defines a lifeless being, the mixture of life/death code), “a cemetery where I marry the sea” [5] (two frontiers are mentioned: cemetery and the sea, - both are the symbols of otherside as cemetery symbolizes the world of the dead and the sea is a traditional topos of the otherside starting at list from the epoch of the Romanticism), “pour my life into a paper cup / the ashtray’s full and I’m spilling

my guts”, “a scarlet starlet and she’s in my bed / a candidate for my soul mate bled / mmm, push the trigger and I pull the thread / I gotta take it on the otherside” [5] (the quotation is a range of signs which depict the addiction that leads to the death, the combination of pleasure and pain, the simultaneous desire to feel alive (sex/life driver) and to self-harm (death driver). This type of travel is a metaphysical one, connected with a certain kind of philosophy implemented in life-experience perception, but it must be also admitted that the travel to the Other World is one of the most typical literary travelogues, for instance, in myths, legends, folklore, fairy-tales and so on.

The other text from this studio album that is important to focus on is, for sure, “Emmit Remmus”. It is constructed, basically, on binary opposition “California - London” to stress on the difference between two people trying to build relationship. In subtext – again – there are some clearly geographical locations that make the documental element of this kind of meta-travelogue text: Leicester Square, Primrose Hill, Thames and, of course direct naming: London, California and another binary opposition “English girl – American man” who have real prototypes. Still, even in this lyrics there are signs dealing with superstructure and here it is connected with the totemic and pagan ideas: “the California animal is a bear” [1] or “the California flower is a poppy” [1] – they serve as a documentary facts on the one hand, but as literary symbols on the other hand. But it is even more necessary to highlight that they add to the studio album as a “trip”, here we have the continuation of geography-cultural mash-up.

In other lyrics of texts there are lots of signs which create the imagotheme of the main topos, for example: Hollywood, Big Sur, Dracula and Darla Hood etc. But this studio album doesn’t integrate you into the image-mirage of California-dreaming (intertextual allusion), but, on the contrary, it breaks the stereotype showing the dark side of a dream-like location, with fornication-type relationships, drug-addicted people (even if they are celebrities and successful ones, they have lots of troubles with their so-called shadow identities), deaths (often – suicides). This is really complicated set of texts which makes another type of communication between the writer and the reader. Andrew West in his work “The Art of Songwriting” states: “Sean Devine, vice president of international membership at the American Society of Authors, Composers and Publishers, firmly believes that songwriting is about communication. ‘The people who write popular songs’, he says, ‘are masters of communication who communicate in ways that most of us are unable to do.’ As previously discussed, while a lyric writer may have a highly developed sense of conversational or written language, he or she is not entitled, within the multidimensional format of song construction, to convey lyrics on extra-musical terms. Rather the presence of music in song requires the songwriter to mediate and adapt a melodically structured verbal language to create a new form of communicative language. Further to the previously emphasized areas of music, lyric and structure, the dimensions of arrangement, performance and production are key in allowing songs to communicate. With the

addition of these complementary elements, each of which compete to occupy our attention, how songs communicate meaning becomes a more complex study” [10, p. 45–46]. Thus, this studio album is a kind of a travelogue – with a number of objective facts mentioned – we also read / listen to the fiction element, created by implementing authentic impressions and attitudes which alter a great many of stereotypes and it is another unique feature of this travelogue-like studio album.

Conclusions and perspectives. This short research shows that, firstly, travelogue can be represented in any genre and is really one of the most popular types of literature currently. Secondly, lyrics of the songs are – obviously – very influential texts for generations of different people of all over the world, they create stable images to represent various things and issues. It is really pivotal to understand that travel is not just geographical one, but also usually cultural and metaphysical journeys. Moreover, this crossroad of types of travel generally becomes an identity-alternating travel and studio album can be such a travelogue-like story. In perspective lots of iconic studio albums can be studied and the results of these investigations can show the image of country or generation, values and beliefs etc. To conclude, any lyrics from a studio album can be a great system of signs which represent society and its profound identity.

References

1. *Red Hot Chili Peppers – Emit Remmus lyrics.* (n.d.). AZLyrics. Retrieved October 13, 2025, from <https://cutt.ly/nr45XOpk>
2. Freud, S. (2015). Beyond the pleasure principle. In E. Jones (Ed.), *The international psycho-analytical library* (No 4, C. J. M. Hubback, Trans., 56 p.). London, Vienna. https://www.libraryofsocialscience.com/assets/pdf/freud_beyond_the_pleasure_principle.pdf
3. Hamid, F. (2022). Travelogues: the fully emerged and innovative literary genre. *International Journal of Advanced Multidisciplinary Scientific Research*, 5(1), 40–47. <https://doi.org/10.31426/ijamsr.2022.5.1.5015>
4. Kiedis, A., & Sloman, L. (2004). *Scar tissue* (465 p.). New York: Time Warner Books.
5. *Red Hot Chili Peppers – Otherside lyrics.* (n.d.). AZLyrics. Retrieved October 13, 2025, from <https://cutt.ly/kr45CnKP>
6. Tombulatova, I. (2021). The image of the travel in the “Californication” lyrics (RHCP, 1999). *Doslidzhennia riznykh napriamiv rozvytku filolohichnykh nauk: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, Odesa, 26–27 lystopada 2021 r.* (pp. 161–164). Odesa: Pivdenoukrainska orhanizatsiia “Tsentri filolohichnykh doslidzhen”.
7. Cambridge University Press. (n.d.). Travelogue. English meaning. In *Cambridge dictionary*. Retrieved October 13, 2025, from <https://cutt.ly/Sr45BHas>
8. Vieni, M. (2019, June 5). *Red Hot Chili Peppers, Otherside: beyond the meaning of the lyrics.* Auralcrave. Retrieved October 16, 2025, from <https://cutt.ly/kr46yLiX>
9. Walthall, C. (2022, August 11). *The dark meaning of “Californication” by the Red Hot Chili Peppers.* American songwriter. Retrieved October 16, 2025, from <https://cutt.ly/Br45N2Oy>
10. West, A. (2016). *The art of songwriting* (256 p.). Bloomsbury Publishing Plc.
11. Knut Foseide. (2017, June 27). *Californication – Lyrics Analysis / Interpretation* [Video]. YouTube. Retrieved October 16, 2025, from <https://cutt.ly/Wr46i4md>

Іраїда ТОМБУЛАТОВА

СТУДІЙНИЙ АЛЬБОМ ЯК ТРЕВЕЛОГ: ІНТЕРДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД

Це коротке дослідження фокусується на особливостях художнього втілення жанру «тревелог» та можливості його вдалої художньої репрезентації у ліриці. Загалом, у статті зазначено, що лірика популярних пісень — це окремий вид літературного мистецтва та унікальний канал комунікації з реципієнтом. Лірика такого типу часто набуває популярності по всьому світу, що сигналізує про те, що вона є якимось чином близькою великій кількості людей. Дослідження таких текстів може продемонструвати основні складові аксіологічної системи цілих поколінь та культурних епох. Також може пояснити, які з цінностей важливі для людства назагал, оскільки деякі нові покоління переосмислюють лірику, яка могла бути популярною для поколінь десятиліття тому. У дослідженні йдеться про студійний альбом як про художню репрезентацію тревелога, наголошується на тому, що художня подорож має мати дві основні складові: документальну та фікційну. Цікавим є той факт, що художня подорож часто розширено з суто географічної до культурної чи/та метафізичної тощо. Ба більше, будь-яка подорож є частиною досвіду, а отже, може певним чином вплинути на ідентичність як автора, так і реципієнтів. У статті увагу приділено студійному альбому 1999 року “Californication” гурту Red Hot Chili Peppers, продюсером якого був Рік Рубін. Цей студійний альбом проаналізовано з точки зору того, що його можна ідентифікувати як тревелог. Окрім виключно імагологічного плану, за посередництвом якого можна говорити про певні домінуючі географічні топоси (вочевидь, Каліфорнія є центральним топосом), у цьому альбомі у ліриці часто стикаємося з інтертекстуальним виміром, що залучає реципієнта до культурної подорожі. Варто також підкреслити й те, що в ліриці авторами відрефлексовано ряд інтелектуальних аспектів, філософських теорій, усвідомлення яких є частиною й метафізичної подорожі. Отже, представлена лірика є тревелогом, який має складну структуру, аналіз якої може відкрити нові сенси, пов’язані одразу з кількома поколіннями.

Ключові слова: тревелог, інтердискурсивність, лірика, семіотика, образ Іншого, ідентичність, інтертекстуальність.

УДК 821.161.2Пагутяк

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350480](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350480)

Тетяна ШЕВЧЕНКО

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури та компаративістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна
shtn75@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8118-9663>

Лілія ЧИКУР

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна
chukur_liliia@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-1517-1952>

СХІДНІ МОТИВИ В ЕСЕЇСТИЦІ Г. ПАГУТЯК

Статтю присвячено аналізу ролі, місця, інтенцій східних мотивів і образів в есеїстиці лауреатки Шевченківської премії Галини Пагутяк. Об'єктом вивчення постали її збірки прози «Мій Близький і Далекий Схід», «Кожен день — інший», «Книга снів і пробуджень». З'ясовано, що винятковий інтерес Г. Пагутяк до східних мотивів і образів зумовлений не лише їх екзотичністю. Авторку приваблює Схід у різних своїх проявах як загальнолюдська праатьквіщина, недооцінена європейськими і українськими мислителями зокрема. Підсумовано, що посилена увага авторки до культури Сходу зумовлена винятковим прагненням усвідомити формат сучасного світоустрою, проблему національного світогляду, роль далекої на перший погляд культури у формуванні власної. Проаналізовано практики творчого запозичення Г. Пагутяк ідей і мотивів Ду Фу, Цюй Юань, Лі Бо, Чжуанцзи, Мурасакі Сікібу, Кенко-Хосі, Ясунарі Кавабата, Рюноске Акутаґави, Конфуція, Лаоцзи, Сей Сьонагон, фрагментів книг «Дао де дзін», «Шицзін», «Ман-йо-сю» тощо. У статті також осмислено можливості дзуйхіцу у варіанті Г. Пагутяк під впливом Сей Сьонагон. Осмислення окремих мотивів і образів (смерті як звільнення, роси як смутку й розлуки) здійснено предметно. Узагальнено, що авторка сприймає культурні образи Японії і Китаю як певні точки відліку універсальної світової мудрості й божественної сили, парадоксально близькі українській свідомості. Літераторка вбачає в культурі Сходу взірць космічної гармонії і джерело особистого натхнення для себе як української письменниці. І саме тому її стиль багато в чому схожий на ті чи ті зразки східної літератури: вона віднаходить

можливості легко говорити про складне в есеях, на малій текстовій площі ємко вміщуючи розгорнуті думки і міркування, висловлюючись образно, вишукано, витончено, тонко, афористично.

Ключові слова: Г. Пагутяк, есей, Схід, мотив, образ, збірка.

Постановка проблеми. Творчість Галини Пагутяк, лауреатки Національної премії імені Т. Г. Шевченка, є винятковою з погляду єдності міфологічного, екзистенційного, психологічного, пригодницького, рефлексивного начал, феномену зображення реального та ірреального світів одномоментно. Скажімо, М. Гірняк пише про її творчість таке: «У кожному разі, світ, який буде Г. Пагутяк, – це світ, який існує на особливому пограниччі Я та Іншого, свого і чужого, свідомості та підсвідомості, реального та ірреального, раціонального і трансцендентного. І це пограниччя, очевидно, є водночас вагомою передумовою творення такого світу, поштовхом до існування і в одному, і в іншому вимірах, на їхній межі і на їхньому перетині задля того, щоб зуміти побачити різні траєкторії наближення до Дому» [2, с. 340]. Виняткове місце в цій творчості відводиться східним мотивам та образам, оспівуванню культури Сходу, до якої мисткиня ставиться з особливою симпатією. Тож **мета** цього дослідження – виявити східну образність в есеїстиці письменниці та окреслити своєрідність ресемантизації цієї образності з огляду на ментативно-рефлексивні інтенції творчості авторки. **Об’єктом** вивчення постали збірки прози та есеїстики письменниці «Мій Близький і Далекий Схід», «Кожен день – інший», «Книга снів і пробуджень» тощо. Усі есеї цих збірок об’єднані авторською інтенцією розібратися в сутності людини у світі, сповненому несправедливості, відчуження, самотності, страху, спустошення та насильства. Це ще одна спроба зазирнути в людську натуру з позицій екзистенції та трансценденції, розпочату в ранніх прозових збірках авторки, наприклад у книгах прози «Потрапити в сад» і «Записки Білого Пташка». Мисткиня шукає відповідь на питання про причини усамітнення сучасної людини, відсторонення її від великого світу в умовах тотальної жорстокості та байдужості суспільства. Збірки Г. Пагутяк, обрані для осмислення в чинній статті, орієнтовано заангажовані: літераторка вбачає в культурі Сходу взірець космічної гармонії і джерело особистого нахнення для себе як української письменниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники художньої доробку Галини Пагутяк (В. Агеєва, І. Біла, В. Габор, М. Жулинський, Р. Мовчан, Є. Нахлік, В. Панченко) відзначали нестандартність світогляду письменниці, своєрідне поєднання реалістичних і фантастичних елементів у її прозі, глибокий психологізм та інтелектуалізм, національну автентичність. Окремі аспекти змісту й форми спадщини письменниці висвітлені також у публікаціях Ю. Данькевич, О. Кораблевої, Т. Тебешевської-Качак, Л. Курило, Н. Ткачик.

Науковий інтерес до східної образності у творчості Г. Пагутяк не є новим у вітчизняному літературознавстві. Скажімо, аналізуючи образи й мотиви шуме-

ро-аккадської міфології у творах Галини Пагутяк і Ольги Токарчук, Г. Матусяк детально зупиняється на вивченні повісті «Брат мій Енкіду» і романі «Анна Ін у гробницях світу». Дослідниця звертає увагу на реактуалізацію образів й мотивів шумеро-аккадської міфології і фокусуванні уваги на жіночих персонажах у спадщині української і польської авторок. Вона, наприклад, пише про творчість Г. Пагутяк: «Мотив любові є центральним у повісті Г. Пагутяк... Шамхат у творі Г. Пагутяк прозріла, наповнивши серце любов'ю. Її кохання до Енкіду, виникнувши як любов еротична, еманує і переростає в любов каритативну, таку, яка позбавлена егоїзму й зосередженості на власних бажаннях, яка віддає і співчуває» [3, с. 341]. Г. Бошкань предметно вивчила орієнтальні мотиви книги «Мій Близький і Далекий Схід» Г. Пагутяк і дійшла думки, що вони «оприявнюються в міфопоетичному аранжуванні..., корелюють із бінарними опозиціями “схід–захід”, “народження–смерть”, “святе–грішне”, “космос–хаос” та асоціюються з відповідними міфосценаріями. Авторка вбачає в культурі Сходу вірець для взаємин у Всесвіті, адже в ній культивується гострота сприймання навколишнього світу й прагнення до космічної гармонії» [1, с. 102]. Між тим специфіка східної образності, передусім японської і китайської, в есеїстиці письменниці меншою мірою потрапляла в коло наукових інтересів літературознавців, тож цьому аспекту творчості видатної авторки варто приділити окрему увагу.

Виклад основного матеріалу. Винятковий інтерес до східної, зокрема, японської культури, є загадковим навіть для самої Г. Пагутяк. Скажімо, в есеї «Куди проситься душа» зі щоденника у форматі збірки дзуйхіцу «Кожен день – інший» читаємо: «Не знаю, куди сягає моє коріння, але Схід завжди мене зачаровував, несамовито притягував до себе. Можливо, це тому, що я не люблю швидких змін, суєтності, надмірної цивілізованості, дріб'язковості. Те, що має значення на Заході, не має значення на Сході» [5, с. 59-60]. Посилена увага і любов авторки до Сходу – це виняткове прагнення усвідомити формат сучасного світоустрою, проблему національного світогляду, роль далекої на перший погляд культури у формуванні власної.

У якихось випадках авторка вдається до автотематичних підходів, обґрунтовуючи вибір тематики у власній творчості, наприклад, щодо мотиву смерті. Звертаючись до нього, письменниця апелює знову ж таки до східної традиції, у якій ставлення до смерті радше було звільненням, ніж покарою: «Спершу був Далекий Схід – японська і китайська культура, звідки я набралася мінімалізму, недовомовленості, що створило мені проблеми з читачами, які не мають в скарбничці необхідних культурних знаків.... Близький Схід – це простір, земля, вільна від людей, і земля, яку цінують, бо її захищають від піску. Екзюпері теж відчував Схід і розкрився завдяки йому. У мене відчуття Сходу з'явилося як реакція на страждання живих істот. Де нічого не живе, там дух звільнюється від страждань, а в мене ще й емпатія» [8, с. 44].

Есеї авторки щедро наповнені японськими і китайськими культурними образами, поняттями, явищами, котрі в український текст влітаються органічно, природно, активно. Про естетику *Дзен* і *Чань*, про гармонію *Янь* і *Інь*, про *Будду* і *самураїв*, трагедію *Хіросіми* тощо авторка пише без додаткових тлумачень, що воно таке, навіть не намагаючись щось пояснювати для українського читача додатково, лише подекуди вдаючись до коментування. Наприклад: «Коли людина вросла, за висловом Акутагави, у зубчасті колеса чи спільність людей нагадує шурячого короля, кожен зокрема не здатний не тільки й себе прогудувати, а й мислити самостійно. Людям здається, що зупинка машини є смертю для них. І це справді так – там, де хаос рівнозначний смерті» [6, с. 122]. При цьому згадані поняття не виглядають екзотично з огляду на ідіостиль авторки: у її системі організації думки і рефлексії згадані образи й поняття цілком органічно співіснують з європейськими, а прізвища філософів Сходу і Заходу перебувають в одній системі авторського мислення: «Діти Діккенса з їхнім імунітетом проти зла, внутрішньою силою опору... схожі на Христа, Моцарта, Анну Франк чи Сей Сьонагон» [6, с. 106], «Любов з'єднає Янь та Інь, землю і небо. Вона примирює, а не протистоїть. Вона нагадує любов харитативну, як у св. Павла, але вимагає взаєморозуміння» [6, с. 107].

Скажімо, у збірці «Мій Близький і Далекий Схід» авторка розглядає схід як колиску людської цивілізації і християнства, апелює до його винятковості в тому числі і для європейської свідомості. Сучасний розвиток суспільства літераторка позиціонує як хаос, котрий віддаляє від початкового ладу, тому в її есеях не рідкісними є й апокаліптичні мотиви. Панівні ідеї книги – власне бачення зв'язку Сходу і Заходу переважно не як опозицію, а пограниччя. Есеїстка усвідомлює важливість синтезу східної духовної свободи і західного, передусім європейського, раціоналізму. Ідеї східних філософів і письменників мисткиня намагається перепрочитати в європейських зразках письма. Скажімо, ідеї єдності людини і природи, явлені в «*Intermezzo*» Михайла Коцюбинського, авторка перепрочитує і з погляду Альбера Камю, і з позицій *Сей Сьонагон*, імплементує у творчість Григорія Сковороди, Бруно Беттельгайма, Сюрена К'єркегора і Альбера Камю – і зрештою доходить до думки про те, що «*Intermezzo*» – це шлюб з природою. Плодами цього шлюбу є чутливість і та єдина радість, у якій людська істота не буває егоїстичною. «Для радості потрібно щонайменше двоє. Але двоє людей – це вже людство, а людина й море, людина й поле – обіцянка гармонії, раю» [6, с. 126].

Авторка щедро цитує японських та китайських письменників і філософів дослівно чи довільно з метою підкріплення думки чи розвитку власних ментативів. Думки мудреців формують позицію письменниці як переконливішу, наповнюють її текст більш умотивованими і яскравими акцентами, що, безперечно, відгукується у свідомості читача, котрий краще починає розуміти складне есеїстичне письмо львівської авторки. Наприклад, в есеї «Повсякденність» читаємо: «Речі розмовляють з тобою, коли ти маєш свій дім, нехай тимчасовий.

Коли довго живеш сама, то стаєш більш чутливою до їхніх вібрацій. Здається, Сей Сьонагон писала, що дім самотньої жінки має бути трохи занедбаним. Це додає йому привабливості» [5, с. 58]. Доповнення власних позицій словами японської письменниці, безперечно, робить есей більш інформативним, цікавішим, ініціює отримання додаткових знань у реципієнта, провокує його емпатію. Запозичення ідей філософів минулого далеко не завжди подаються в лапках у текстах Г. Пагутяк, що означає вкоріненість думок цих східних мислителів у свідомість самої авторки, частину її власного мислення. Влучні вислови видатних діячів східної культури, невеликі за обсягом, вмонтовані в загальний текст, можуть набувати функцій надважливої частини тексту, а можуть в окремих випадках вицленюватися і набувати статусу самостійного словесного утворення: «Будда, котрий сидить під деревом, заплющивши очі, перебуває в кожній речі, що означає: так, ми відчуваємо себе, ми повинні відчувати інших. Любити – це впізнавати себе в іншому» [6, с. 119]. При цьому афоризми східних авторів в есеях Г. Пагутяк прикметні інтенцією продовження, доповнення, цікаві самою постановкою важливого питання під їхнім впливом у влучній формі. В окремих випадках ці думки-позиції претендують на статус лаконічних влучних висловів із завершеною думкою вже самої авторки, котра вибудовує той чи той афоризм на основі слів інших літераторів: «*“Небо і Земля не встворяці, мудреці не всемогутні, безліч речей не задовольняє усіх потреб. Справа Неба народжувати і покривати згори. Справа Землі – формувати і підтримувати знизу”*», – казав Чжуанцзи. Вони живуть, не питаючи ні в кого дозволу, відчувають, що так, як є, не повинно бути, підкоряються власній природі, завойовують серця любов’ю, й навіть гинуть мученицькою смертю без докорів. Вони ніколи не прагнуть поквитатися зі світом» [6, с. 106]. Друга частина наведеної цитати – уже власна інтерпретація Г. Пагутяк слів китайського мудреця періоду супротивних країн.

У текстах авторки цитується Ду Фу і Цюй Юань, Лі Бо, Чжуанцзи, Мурасакі Сікібу і Кенко-Хосі, згадуються Ясунарі Кавабата, Рюноске Акутагава, Конфуцій, Лаоцзи, Сей Сьонагон, у довільний спосіб переказуються книги «*Дао де дзін*», «*Шицзін*», «*Ман-йо-сю*» тощо. Наприклад, Г. Пагутяк віднаходить чималого спільного у «Повісті про Гендзі» Мурасакі Сікібу і романі «Принцеса Клевська» Марі де Лафайєт, а факт того, що твори віддалені часовою відстанню в п’ять століть, вважає другорядним. Єднає обидва твори знакова система почуттів: «Обидві письменниці належали до двору, обидві шукали справжні почуття, обидві бачили життя з вікон карети, почуваючи легку заздрість до простого люду, не скованого суворістю етикету. Вони бачать очима серця цей недосконалий світ, намагаючись облагородити його властивими їм чутливістю, ніжністю, покірністю. Через те їх можна читати через століття» [6, с. 103], – узагальнює мислителька. Ідеї названих філософів і літераторів авторка прагне порівняти з думками європейських мислителів, віднайти чинники протистояння Сходу і Заходу. Скажімо, міркуючи про те, що таке вульгарність, авторка

апелює до китайської середньовічної естетики, явленої в «Ман-йо-сю», де згадується аж 5 видів «вульгарності, яких повинен остерегатися майстер туші й пензля: вульгарний дух, вульгарний ритм, вульгарний пензель, вульгарний замисел і вульгарна особистість художника (*Шень Цзе-чжоу*, епоха *Цін*)» [5, с. 109]. При цьому авторка прагне провести паралелі із тим, що таке вульгарність, скажімо, в Античності, і доходить думки, що в цей час мистецтво захищало від вульгарності дух, а не почуття.

Окремі твори японської і китайської літератури стають об'єктом одноосібного чи порівняльного мікроаналізу в есеях Г. Пагутяк. Скажімо, творчість *Мурасакі Сікібу* в певних аспектах порівнюється із Марі де Лафасєт. Спадщина *Сей Сьонагон* і *Кенко-Хосі* стає об'єктом предметної літературознавчої і культурологічної обсервації в різних контекстах. Письменницю цікавить естетика краси в інтерпретації митців. Вона захоплюється здатністю літераторів різних епох у художній спосіб відтворювати почуття, помічаючи красу, й насолоджуватися ними до останньої хвилини життя.

Прикметно, що окремі твори Г. Пагутяк з жанрового погляду можна віднести до дзуйхіцу як японського варіанту монтенівського есею, якому властива особлива свобода, спонтанність, імпровізація, що створює надзвичайну легкість у викладанні думок. Такі твори потребують вдумливого неспішливого читання, пошуку зв'язку між окремими фрагментами, поняттями, образами, котрі не завжди очевидні і зрозумілі [див.: 9]. Сама мисткиня не приховує присутній вплив *Сей Сьонагон*, відомої авторки дзуйхіцу, на власну творчість і з погляду тематичного наповнення, і з погляду жанрових запозичень, про що йдеться у більшості есеїв зі збірок, котрі постали об'єктом нашого осмислення. Наприклад, в есеї «Книга снів і пробуджень» згадується Сей Сьонагон як авторка, авторитетна для Г. Пагутяк: «І так засинаєш, як сказала би Сей Сьонагон, із мокрими від сліз рукавами, хоч близька людина спить коло тебе, не здогадуєшся, як вона тобі потрібна. Зрештою, всі ми острови в океані, аж доки нас не зруйнують хвили і час. Острови з мокрими від сліз рукавами» [4, с. 443]. У передмові до книги-щоденника «Кожен день – інший» вона прямо називає Сей Сьонагон авторкою, котра захопила ідеєю написати власний щоденник: «Я не кажу, що написала дзуйхіцу, але відчуваю з ним кровну спорідненість, відколи відкрила для себе Сей Сьонагон» [5, с. 7]. Зробимо припущення, що назва есею «Рукави, вологі від роси» із збірки «Мій Близький і Далекий Схід» теж подумки відсилає до «Записок в узголів'ї» Сей Сьонагон, у яких образ роси, котра втілює чистоту й омолодження, проминальність, воскресіння й безсмертя в різних варіаціях («роса на світанку – це сльози розлуки», «роса з квітів», «висохла роса», «осінні роси» [7]) зустрічається в різних метафорично-семантичних варіаціях. «Рукави, вологі від роси» – це метафоричний образ, який є уособленням смутку, розлуки, журби, особливо в контексті нещасливого кохання, котрий часто зустрічається в традиційному японському театрі Кабукі, у японських поетичних жанрах *вака* та *хайку* з метою відтворення сильних

емоцій та в інших видах мистецтва. Це пов'язано з тим, що роса часто асоціюється зі сльозами, а вологі рукави підкреслюють емоційний стан смутку та розлуки. Цим образом Г. Пагутяк окреслює власний психоемоційний стан, буття культури, цим же образом вона прагне окреслити і сутність сучасного їй європейського мистецтва, літератури зокрема, у порівнянні з японською творчістю як щось проминальне: «Європейський гуманізм зупинився на подоланні ксенофобії, расової, національної та релігійної, так і не усвідомивши, що культура почуттів – це альфа і омега гуманного ставлення до дійсності. Сучасна японська література після Ясунарі Кавабати – суміш американізованого стилю з кодексом якудзи. У ній рукави ніколи не бувають мокрими від роси» [6, с.105]. У такий спосіб авторка характеризує сучасну їй європейську літературу як таку, що далеко не завжди переслідує гуманістичні цінності, а відтак, не викликає катарсис чи лише частково його експлікує.

Якщо есеї «Рукави, вологі від роси» є великим розгорнутим чотиричленим есеєм про самотність і смерть, антропоцентризм і розчинення, про спільність і відмінність східної і західної культур, то книга «Кожен день – інший» за формою дуже нагадує колекцію дзуйхіцу в стилі *Сей Сьонагон* («Записки в узголів'ї») чи *Кенко-Хосі* («Записки від нудьги»). Книга Г. Пагутяк і твори названих авторів середньовічної японської літератури попри часову віддаленість їх створення багато в чому схожі за тематикою і стильовим експериментуванням. Вони цінні індивідуалізованим особистісним досвідом фрагментарної рефлексії, спонтанністю думки, націленістю на перманентну імпровізацію у відтворенні дійсності, цікаві легкістю презентації свого буття, у якому описовість змінюється міркуваннями і, власне, основна лінія цього міркування і вибудовується рамкою композиції всієї книги як завершеного цілого. Важливим є те, що дзуйхіцу Г. Пагутяк, *Сей Сьонагон* і *Кенко-Хосі* сконцентровані навколо «я» їх авторів. Саме авторське «я» виступає єднальною субстанцією згрупування цих, на перших погляд, безсистемних, тематично не пов'язаних філософських прозових мініатюр, що націлені на читача, «котрий вміє знаходити у простих фразах глибинний зміст» [6, с. 104], котрий «мусить доказувати самому собі, наскільки його почуття здатні до проникнення у текст і витлумачення цього тексту» [6, с. 104]. Автори за допомогою можливостей дзуйхіцу описують оточення, краєвиди, дещо побачене і дещо осмислене, проте все це цінне власне особистісним нашаруванням, винятково індивідуальними оприявленними емоціями і рефлексіями, як-от: «Схід – прекрасний. Там злидні не пригнічують, там люди не переймаються завтрашнім днем і не лукавлять. І там твоє життя належить лише тобі і ти за нього відповідаєш» [5, с.135]. Або: «Надто багато емоцій – це мінус, бо вони вимагають душевного ексгібіціонізму й помалу висушують серце. Може, тому й радять за мертвими не надто довго плакати, щоб не перетворитись на випалену пустелю, над якою безжально сяє сонце, схоже на нуль. Врешті я позбулась усіх нулів, знайшовши собі стіни і

двері. І коли я чую про чиюсь смерть, то думаю: «Що ж, вмирати – це природньо». Бо крім холодного і темного нуля існує ще безкінечність» [5, с. 14].

Висновки. Отже, винятковий інтерес Г. Пагутяк до східних мотивів і образів зумовлений не лише їх екзотичністю. Авторку приваблює Схід у різних своїх проявах як загальнолюдська прабатьківщина, недооцінена європейськими і українськими мислителями зокрема. Авторка сприймає культурні образи Японії і Китаю як певні точки відліку універсальної світової мудрості й божественної сили, парадоксально близькі українській свідомості. І саме тому стиль авторки багато в чому схожий на ті чи ті зразки східної літератури: вона віднаходить можливості легко говорити про складне в есеях, на малій текстовій площі ємко вміщуючи розгорнуті думки і міркування, висловлюючись образно, вишукано, витончено, тонко, афористично. Перспективним нам видається інтертекстуальний аналіз есеїв Г. Пагутяк на рівні мікроаналізу з погляду осмислення технік залучення східних мотивів і образів у її есеїстичне письмо.

Література

1. Бокшань, Г. І. (2020). Орієнтальні мотиви у збірці Галини Пагутяк «Мій Близький і Далекий схід». *III-IV Конгрес сходознавців (до 150-ї річниці від дня народження Агатангела Кримського)*: збірник матеріалів, Київ, 23–24 грудня 2020 р. (Ч. 2, с. 101–103). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.
2. Гірняк, М. (2014). Поетика пограниччя у «Книзі снів і пробуджень» Галини Пагутяк. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, (60/2), 330–341.
3. Матусяк, Г. І. (2024).образи й мотиви шумеро-аккадської міфології у творах Галини Пагутяк і Ольги Токарчук. *Закарпатські філологічні студії*, (36), 338–342. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.57>
4. Пагутяк, Г. (2005). Книга снів і пробуджень. Рукави, вологі від роси. У В. Габор (Упоряд.), *Незнайома. Антологія української «жіночої» прози та есеїстики другої пол. XX – поч. XXI ст.* (с. 430–509). Львів: Піраміда.
5. Пагутяк, Г. (2013). *Кожен день – інший* (192 с.). Львів: Піраміда.
6. Пагутяк, Г. (2014). *Мій Близький і Далекий Схід. Повість та есеї* (136 с.). Львів: Піраміда.
7. Пагутяк Г., & Клименко О. (2019). *Розмови про життя і мистецтво* (240 с.). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
8. Сей-шьюнагон (2014). *Записки в узголів'ї* (Н. Д. Бортнік, Пер., 251 с.). Харків: Фоліо.
9. Шевченко, Т. М. (2018). Поетика дзуйхіцу в сучасній українській літературі. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 6[45](152), 70–73. <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152V145-15>

References

1. Bokshan, H. I. (2020). Oriientalni motyvy u zbirtsi Halyny Pahutiak “Mii Blyzkyi i Dalekyi skhid” [Oriental motifs in Halyna Pahutiak’s collection My Near and Far East]. *III-IV Konhres skhodoznavtsiv (do 150-i richnytsi vid dnia narodzhennia Ahatanhela Krymskoho)*: zbirnyk materialiv, Kyiv, 23–24 hrudnia 2020 r. [3-4 Congress of Orientalists (on the 150th anniversary of Ahatanhel Krymskyi), Kyiv, 23–24 December 2020] (P. 2, pp. 101–103). Kyiv: Tavriiskyi natsionalnyi universytet imeni V. I. Vernadskoho. [in Ukrainian].
2. Hirniak, M. (2014). Poetyka pohranychchia u “Knyzi sniv i probudzen” Halyny Pahutiak [Poetics of the borderland in Halyna Pahutiak’s The Book of Dreams and Awakenings]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Filolohichna* [Visnyk of Lviv University. Philological Series], (60/2), 330–341. [in Ukrainian].
3. Matusiak, H. I. (2024). Obrazy u motyvy shumero-akkadskoi mifolohii u tvorakh Halyny Pahutiak i Olhy Tokarczuk [Images and motifs of Sumerian-Akkadian mythology in the works of Halyna Pahutiak and Olga Tokarczuk]. *Zakarpatski Filolohichni Studii* [Zakarpattia Philological Studies], (36), 338–342. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.57> [in Ukrainian].

4. Pahutiak, H. (2005). Knyha sniv i probudzen. Rukavy, volohi vid rosy. In V. Gabor (Comp.), *Neznaioma. Antolohiia ukrainskoi "zhinochoi" prozy ta eseistyky druhoi pol. XX – poch. XXI st.* (pp. 430–509). Lviv: Piramida. [in Ukrainian].
5. Pahutiak, H. (2013). Kozhen den – inshyi [Every day is different] (192 p.). Lviv: Piramida. [in Ukrainian].
6. Pahutiak, H. (2014). Mii Blyzkyi i Dalekyi Skhid. Povist ta esei [My Near and Far East. A Novella and Essays] (136 p.). Lviv: Piramida. [in Ukrainian].
7. Pahutiak, H., & Klymenko, O. (2019). Rozmovy pro zhyttia i mystetstvo [Conversations about life and art] (240 p.). Ternopil: Navchalna Knyha – Bohdan. [in Ukrainian].
8. Sei Shōnagon. (2014). Zapysky v uzholivi [The pillow book] (N. D. Bortnik, Trans., 251 p.). Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
10. Shevchenko, T. M. (2018). Poetyka dzuihitsu v suchasni ukrainskii literaturi [The poetics of zuihitsu in contemporary Ukrainian literature]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 6[45](152), 70–73. <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152V145-15> [in Ukrainian].

Tetiana SHEVCHENKO, Liliia CHYKUR

EASTERN MOTIFS IN THE ESSAYISTRY OF H. PAHUTIAK

The article is devoted to the analysis of the role, place, and intentions of Eastern motifs and images in the essays of the Shevchenko Prize laureate Halyna Pahutiak. The objects of study were her prose collections “My Near and Far East”, “Every Day is Different”, and the essay “The Book of Dreams and Awakenings”. It was found that H. Pahutiak’s exceptional interest in Eastern motifs and images is due not only to their exoticism. The author is attracted to the East in its various manifestations as a universal ancestral homeland, underestimated by European and Ukrainian thinkers in particular. It is concluded that the author’s increased attention to Eastern culture is due to an exceptional desire to understand the format of the modern world order, the problem of national worldview, and the role of a culture that seems distant at first glance in the formation of her own. The practices of creative borrowing by H. Pahutiak of ideas and motifs from Du Fu, Qu Yuan, Li Bo, Chuang Tzu, Murasaki Shikibu, Kenko-Hoshi, Yasunari Kawabata, Ryunosuke Akutagawa, Confucius, Laozi, Sei Shonagon, fragments of the books “Tao De Jing”, “Shi Jing”, “Man Yo Xiu”, etc. are analyzed. The article also analyzes the possibilities of zuihitsu in H. Pahutiak’s version under the influence of Sei Shonagon. The analysis of individual motifs and images (death as liberation, dew as sadness and separation) is carried out objectively. It is summarized that the author perceives the cultural images of Japan and China as certain points of reference of universal world wisdom and divine power, paradoxically close to Ukrainian consciousness. The writer sees in the culture of the East a model of cosmic harmony and a source of personal inspiration for herself as a Ukrainian writer. And that is why her style is in many ways similar to certain samples of Eastern literature: she finds opportunities to easily talk about complex things in essays, capaciously accommodating detailed thoughts and reasoning in a small text space, expressing herself figuratively, elegantly, gracefully, subtly, aphoristically.

Keywords: *H. Pahutiak, essay, East, motif, image, collection.*

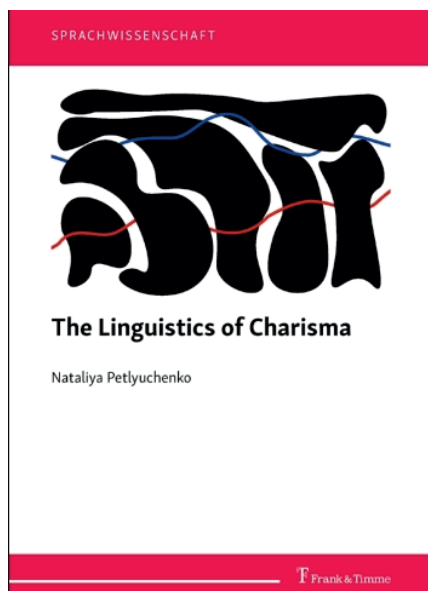
РЕЦЕНЗІЇ

DOI [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2\(32\).350481](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2025.2(32).350481)

Наталія КОНДРАТЕНКО

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна
kondr_nat@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9589-7716>

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ НАТАЛІЇ ПЕТЛЮЧЕНКО «ЛІНГВІСТИКА ХАРИЗМИ» (THE LINGUISTICS OF CHARISMA). БЕРЛІН. 2024

Рецензована монографія професора Наталії Петлюченко є підсумком багаторічної праці в галузі політичної лінгвістики та результатом п'яти наукових проєктів, виконаних авторкою у межах програми підтримки науковців Александра фон Гумбольдта та співпраці з Інститутом славистики Технічного університету в Дрездені. Заявлена в монографії концепція політичної харизматики викристалізувалась упродовж 18 років роботи в цій науковій галузі, що і була започаткована Наталією Петлюченко як відомою в Україні і Західній Європі дослідницею політичного дискурсу – передусім в аспектах експериментальної фонетики та компаративістики.

У монографії представлено комплексну концепцію феномену харизми як лінгвокультурного концепту, що визна-

чає специфіку політичного дискурсу. Концептуальне навантаження концепту ХАРИЗМА здійснено на підставі витлумачення його в працях Макса Вебера та розглянуто трансформації потраткування цього концепту в гуманітарних науках. Вербальні репрезентанти концепту схарактеризовано через лексикогра-

фічні джерела – тлумачні та етимологічні словники англійської, французької, німецької та української мов. Це дозволили авторці проаналізувати харизму як складник політичного, релігійного, наукового та мистецького дискурсів на матеріалі німецької та української мови. Результати цього дослідження прислужилися у виформуванні нового погляду на харизму як лінгвокогнітивне та комунікативно-дискурсивне поняття. Визначним результатом цієї стадії аналізу харизми стала запропонована модель харизматичної комунікації (с. 23), що має універсальний характер. Потрібно відзначити репрезентовану проєкцію харизми на агресивну комунікативну взаємодію, яка здебільшого має місце в конфліктних дискурсах і часто представлена у спілкуванні політиків.

Наталія Петлюченко для характеристики політичних конфліктів використовує поняття токсичності, у такий спосіб актуалізуючи специфічні риси учасників політичного дискурсу, схильних до конфліктної поведінки. У таких випадках токсичність є не лише характеристикою інтеракцій, а загалом рисою політичної мовної особистості (наприклад, Дональд Трамп). Авторка визначає харизматичність таких політиків, називаючи її негативною формою харизми. Аналізуючи конфліктні вияви політичного дискурсу, Наталія Петлюченко пропонує типологію токсичності, універсальну для політичної комунікації, при цьому виокремлюючи специфічні риси харизми жінок-політиків.

Результати проведеного аналізу охоплюють німецькомовний, англійськомовний, франкомовний та українськомовний політичний дискурси. У центрі уваги авторки під час дослідження комунікативної поведінки європейських та американських політиків постали мовні особистості Ангели Меркель, Франсуа Міттерана, Чарльза де Голля, Еммануеля Макрона, Вінстона Черчілля, Бориса Джонсона, Джона Кеннеді та інших. При цьому визначено тип харизми політиків з оперття на їхні публічні промови та висвітлення їх комунікативного іміджу в засобах масової інформації. Ретроспективний аналіз охопив період XX–XXI століть і продемонстрував трансформації політичної харизми у політиків США та Західної Європи.

Окремий розділ монографії присвячено аналізу українського політичного дискурсу в аспекті потракування харизми як «медіа зброї». Авторка визначає тип харизми українських відомих політиків Юлії Тимошенко, Віктора Ющенка, Петра Порошенка та Володимира Зеленського. Відзначим аналіз харизми чинного Президента України, який є професійним актором, що зумовлює його професійну та комунікативну трансформацію. Саме це дало підстави визначити стадії формування політичної харизми (с. 87) та простежити ці стадії на прикладі політичної особистості Володимира Зеленського. Схарактеризовано і певні парадокси харизми українського президента: з одного боку, на Заході його сприймали (насамперед на початку повномасштабного вторгнення в 2022 році як героя та визначну політичну фігуру), з іншого боку, в Україні цей образ було нівельовано, а харизма набула штучного характеру через медіа. В українському політичному дискурсі також визначено новітні типи харизматич-

них лідерів, що не є професійними політиками, але мають значний медіавплив (Олексій Арестович, Віталій Кім, Юлія Паєвська). Такі трансформації харизми зумовлені загальними змінами в політичній ситуації та посиленні ролі медіа-дискусів та соціальних мереж з актуалізацією інтерактивних відео- та аудіо-форм взаємодії з масовою аудиторією.

Представлений аналіз є аргументованим і переконливим. Це є відповідною підставою для визначення методів дослідження харизми, які можна використувати як своєрідну матрицю – алгоритм аналізу мовної особистості. Авторка монографії наводить специфічні риси – вербальні та невербальні, – на підставі яких можна здійснити параметризацію харизматичного мовлення. На паравербальному рівні це темп мовлення, наявність пауз, підвищення і пониження тону тощо, на кінетичному рівні – це жестикуляція та міміка. На думку Наталії Петлюченко, харизматичний лідер повинен володіти спектром невербальних засобів задля впливу на аудиторію. З метою визначення особливостей комунікативної поведінки політика та ідентифікацію його як харизматичного лідера використовуються методи асоціативного експерименту, перцептивної ідентифікації, цифрові (комп'ютерні) методи (методи експериментальної фонетики). У монографії не лише схарактеризовано особливості застосування цих методів, а й описано методологію ідентифікації харизми з опертям на ці методи. У додатках до основного тексту представлено результати проведених досліджень, унаочнених у таблицях і графіках.

Дослідження харизми як визначальної риси впливового політичного лідера формує новий лінгвістичний напрям – політичну харизматологію. Виведення поняття харизму із семантичних і концептуальних засад зумовило потрактування цього явища в межах політичного і медійного дискурсу. Видається оригінальним авторське бачення співвідношення понять харизми і токсичності з виокремленням позитивної та негативної харизматики. В умовах загальних тенденцій у політичному дискурсу, коли до влади приходять популісти токсичного типу, аналіз харизми набуває особливого значення. Розуміння процесів комунікативної взаємодії з опертям на науково визначені риси харизматичних політичних лідерів уможливить прогнозування електоральних уподобань під час виборів у США та європейських країнах. Авторські спостереження почасти пояснюють схильність виборців до обрання «правих» політиків, якщо вони є харизматичними лідерами. Такі тенденції можна простежити в США і Польщі (президентські вибори), в Німеччині та Словаччині (парламентські вибори). Загалом посилення позицій неконструктивних, але харизматичних політиків та очолюваних ними політичних сил є загрозливою тенденцією для світових політичних процесів. Зважаючи на це, розпізнавання токсичної харизми політиків за допомогою аналізу вербальних і невербальних засобів, використаних у публічних промовах та медіадискурсі, дозволить запобігти поспішному вибору харизматичних, але токсичних політиків.

Монографія Наталії Петлюченко оригінально описує політичну комунікацію із залученням надсучасних методів аналізу, зокрема експериментальних і цифрових, що забезпечило повну об'єктивність отриманих результатів. Узагальнення багаторічних наукових проєктів і проведених експериментів знайшло гідне відтворення у формі виструнченої концепції харизми та виокремлення напряму лінгвістики харизми як перспективного вектору сучасних мовознавчих студій.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Єфрем ГРАБОВСЬКИЙ – магістрант кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Анна ДАНЮК – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

Наталія КОВАЛЬОВА – магістрантка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Наталія КОНДРАТЕНКО – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Марія МАЛИШЕВА – PhD з філології, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Анна МАЛИЦЬКА – аспірантка кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Валентина МУСІЙ – доктор філологічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри періодичної преси та медіаредагування факультету журналістики, реклами та видавничої справи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Ірина НЕЧИТАЛЮК – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Іраїда ТОМБУЛАТОВА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Лілія ЧИКУР – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Тетяна ШЕВЧЕНКО – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Лариса ШЕВЧУК – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Галина ЯРОЦЬКА – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Українською мовою та мовами Євросоюзу

Адреса редколегії журналу:

вул. Змієнка Всеволода, 2, м. Одеса, 65082, Україна
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Адреса редколегії серії:

Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
Філологічний факультет
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Верстка – Вітвицька В. Г.

Підп. до друку 24.12.2025 р. Формат 70×108/16.
Ум. друк. арк. 7,71. Наклад 50 пр.
Зам. № 3076.

Видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Університетська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
Тел.: (048) 723 28 39, E-mail: druk@onu.edu.ua

Виготовлювач:

ТОВ «ТВОРИ». ФОП Корзун Д. Ю.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
вул. Немирівське шосе, 62а, м. Вінниця, 21034, Україна
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: info@tvoru.com.ua <http://www.tvoru.com.ua>

Надруковано з готового оригінал-макета